

ÖNKÉNTESSEG, JÓTÉKONYSÁG,
TÁRSADALMI INTEGRÁCIÓ

Írták:
Czike Klára
Kuti Éva

NONPROFIT KUTATÁSOK

Sorozatszerkesztő:

Harsányi László

CZIKE KLÁRA—KUTI ÉVA

ÖNKÉNTESSEG, JÓTÉKONYSÁG, TÁRSADALMI INTEGRÁCIÓ

NONPROFIT KUTATÓCSOPORT ÉS ÖNKÉNTES KÖZPONT ALAPÍTVÁNY,
BUDAPEST, 2006

A kötetben ismertetett empirikus kutatás a
Nonprofit Kutatócsoport Egyesület és az Önkéntes Központ Alapítvány
közös programjaként,

a Charles Stewart Mott Foundation,
az ICsSzEM Civil Kapcsolatok Főosztálya,
a Nemzeti Civil Alapprogram és
az Országos Foglalkoztatási Közalapítvány

támogatásával zajlott.

A kötet megjelentetését az
Országos Foglalkoztatási Közalapítvány
támogatása tette lehetővé.

Szakmai és nyelvi lektor: Sebestény István

© Czike Klára, Kuti Éva, 2006

ISBN-10: 963–8139–16–1

ISBN-13: 978–963–8139–16–0

ISSN 08666148

TARTALOM

A sorozatszerkesztő előszava	7
Köszönetnyilvánítások	9

Czike Klára – Kuti Éva

Bevezető: Fogalmak, módszerek, kutatási eredmények	11
Önkéntesség, jótékonyság, társadalmi integráció	13
Módszerek	14
A legfontosabb kutatási eredmények – dióhéjban	16

Czike Klára

Önkéntesség és társadalmi integráció	21
Bevezető	23
Definíciós kérdések	24
Az önkéntesség munka vagy tevékenység	24
Formális és informális önkéntesség	25
Hagyományos és új típusú önkéntesség	27
Az önkéntesség magyarországi története a rendszerváltozás után	28
A történet	28
Elméleti megfontolások	32
Körkép az önkéntesség hazai helyzetéről	32
Önkéntesség és civil társadalom	32
Önkéntesség és magánszemélyek	39
Az önkéntesség mint integrációs erő az információs társadalomban	49
Munkanélküliség	49
Nyugdíjasok és az önkéntesség	52
Fiatalok és az önkéntesség	54
Nők és önkéntesség	59
Alacsony társadalmi státusú csoportok és az önkéntesség	62
Következtetések, cselekvési terv	63
Az eddigiek összefoglalása	63
Az önkéntességgel kapcsolatos stratégiai tervezésről általában	64
Az önkéntesek és az önkéntesség átfogó stratégiai terve – ajánlás a magyar kormány számára	65
Felhasznált irodalom	72

Kuti Éva

Lakossági adományok és társadalmi szolidaritás	73
Egy zaklatott évtized hatásai az adományozói magatartásra – kérdések és hipotézisek	75
Az adományozási hajlandóság alakulása	78

A pénzadományok nagysága, formái, összetétele	83
Közvetlen kérések, gyűjtőakciók	84
Jótékonyági vásárlások	86
Szervezeteknek nyújtott pénzadományok	90
A pénztámogatások szerkezete	94
Természetbeni adományok	97
Az adományozás társadalmi háttere	100
Demográfiai jellemzők	101
Iskolázottság, társadalmi státus	104
Társadalmi kapcsolódások	106
Az adományozás társadalmi-demográfiai összetevőinek alakulása, 1993–2004	111
Az adományozás motivációs háttere, indítékai	113
A jótékonyági motiváció történeti fejlődése	113
Nemzetközi tapasztalatok	115
Adományozási motiváció a hazai empirikus kutatások tükrében	117
A nem adományozók indítékai	124
Attitűdök és adományozói magatartás	125
Az adományozás szemléleti háttere	125
A nonprofit szervezetek megítélése	129
Információáramlás, kapcsolatépítés	130
Összefoglalás, gyakorlati következtetések	135
Néhány szó a tizenévesek adományozási szokásairól	139
Irodalom	145

Kuti Éva

A délkelet-ázsiai szökőár keltette adományozási hullám	151
A szökőárral kapcsolatos gyűjtőakciók eredményei	155
Különböztek-e a szökőár áldozatait támogatók az átlagos adományozótól?	158
Tanulságok adománygyűjtők számára	164

I. melléklet: Táblázatok	167
---------------------------------------	-----

II. melléklet: Módszertani kérdések	197
--	-----

A reprezentatív lakossági adatgyűjtések módszertani korlátai (Kuti Éva)	199
--	-----

A makrostatisztikai adatok problémái (Sebestény István)	201
---	-----

III. melléklet: A 2004-es kutatás kérdőíve	209
---	-----

Kedves Olvasó!

A Nonprofit Kutatások sorozat újabb kötete olyan témáról közöl vizsgálati eredményeket, amelyhez a kutatók egy évtizedes szünet után tértek vissza. Az önkéntesség és a jótékonyág lényeges eleme a civil szféra működésének. Ezekhez a tevékenységekhez a kilencvenes évek elején nagyon sok illúzió tapadt. Ugyanakkor szinte semmilyen tapasztalatunk, empirikus ismeretünk nem fűződött hozzájuk. Ezért és a hazai társadalom nagyon is változó állapota miatt volt érdemes újból körbejárni azt a kérdést, hogy van-e, lehet-e önkéntesség az ezredforduló magyar társadalmában, és kik, milyen körülmények között gyakorolják ezt. A választ a könyvben találja meg, kedves olvasónk.

A kötet, amelyet a kezében tart, sorozatunk 14. darabja. A jótékonyág tágabb, szektorszintű összefüggéseivel sorozatunk nyitó kötetei, A HARMADIK SEKTOR és A NONPROFIT SEKTOR MAGYARORSZÁGON, illetve – bizonyos értelemben – a nemzetközi összehasonlítás eredményeit összefoglaló SEKTOR SZÜLETIK foglalkoztak. Ezt követően az EGYESÜLETI CÍMTÁR, a HÍVJUK TALÁN NONPROFITNAK... a szektor kezdeteit, AZ EGYESÜLETEK, TÁRSADALOM, EGÉSZSÉGÜGY, a HALAK ÉS HÁLÓK, a SZOCIÁLIS KVARTETT, vagy a KULTURÁLIS NONPROFIT SZERVEZETEK BUDAPESTEN a lehetséges tevékenységek egy-egy területét mutatta be. De sor került gyakorlati ismeretek közlésére is az ÁTFOGÓ NONPROFIT MENEDZSMENT, az 1% és a KINEK A PÉNZE? KINEK A DÖNTÉSE? lapjain. Ezt követte a mostani könyv mintegy „tükör párjaként” A JÓTÉKONYSÁG VÁLLALATI STRATÉGIÁJA kötet megjelentetése.

Kedves Olvasó! A 14. kötet – büszkén állíthatjuk – egy másfél évtizede tartó, következetes kutatómunka újabb eredménye. Ha lehetőségünk lesz rá, a jövőben is (remélhetőleg mielőbb) folytatjuk majd az Önök tájékoztatását.

Budapest, 2006. október

Harsányi László

Köszönetnyilvánítások

Ez a könyv kétévi kutatómunka eredményeit foglalja össze, melynek középpontjában a magyar lakosság önkéntes tevékenységeinek és adományozási magatartásának vizsgálata állt. Olyan kérdések elemzése, amelyekre kizárólag nagy mintán végzett reprezentatív adatgyűjtés segítségével lehetett választ kapni. Erre a felmérésre nem kerülhetett volna sor, ha nem találunk nagyvonalú támogatókra, olyan személyekre és testületekre, akik és amelyek mellénk álltak, szakmailag és anyagiilag segítették a kutatási program kialakítását és megvalósítását.

Köszönettel tartozunk mindenekelőtt a kutatás finanszírozóinak, a Charles Stewart Mott Alapítványnak, az Ifjúsági, Szociális, Családügyi és Esélyegyenlőségi Minisztérium Civil Kapcsolatok Főosztályának, a Nemzeti Civil Alapprogramnak és az Országos Foglalkoztatási Közalapítványnak. Különösen hálásak vagyunk Jagasics Bélának és Scsaurszki Tamásnak, akik nemcsak a finanszírozó szervezetek képviselőitében, hanem a civil szféra szakértőjeként is segítettek munkánkat.

A vizsgálat lebonyolításának szervezeti és adminisztratív teendőit a Nonprofit Kutatócsoport Egyesület és az Önkéntes Központ Alapítvány munkatársai végezték. Közreműködésüket őszintén köszönjük. Külön köszönet illeti az ÖKA igazgatóját, F. Tóth Andrást, aki aktívan részt vett a kötetben ismertetett önkéntesség-fejlesztési stratégia kidolgozásában.

A kutatási koncepció és a kérdőív kialakításában felhasználtuk a kilencvenes évek elején lebonyolított első adományozási felvétel tapasztalatait. Ez nemcsak módszertani szempontból jelentett nagy segítséget, hanem eredményeink időbeli összehasonlítására is módot adott. Ezért a lehetőségért hálásak vagyunk a kutatás akkori vezetőinek, Czako Ágnesnek, Harsányi Lászlónak és Vajda Ágnesnek.

Az adatok felvételét és az adatrögzítést a Szonda-Ipsos munkatársai végezték, az adatok ellenőrzésében, javításában és feldolgozásában Hári Katalin és Nagy Renáta közreműködött. Köszönjük munkájukat. Külön köszönet illeti Sebestény Istvánt, aki nemcsak módszertani tudásával, hanem szakmai és nyelvi lektorként is hozzájárult a könyvben szereplő elemzések tökéletesítéséhez.

Nagyon hálásak vagyunk mindazoknak a kollégáknak, akik kutatási programunk végrehajtásához – akár közvetlen, akár közvetett – segítséget nyújtottak. Mindazonáltal az elemzésben szereplő valamennyi megállapításért, következtetésért, az esetleg előforduló hibákért és tévedésekért kizárólag minket terhel a felelősség.

Czike Klára és Kuti Éva

2006. október

CZIKE KLÁRA – KUTI ÉVA

**BEVEZETŐ: FOGALMAK, MÓDSZEREK,
KUTATÁSI EREDMÉNYEK**

Önkéntesség, jótekonyság, társadalmi integráció

Kötetünk címűl az „önkéntesség, jótekonyság, társadalmi integráció” szó-láncot választottuk. Az önkéntesség fogalmát valószínűleg nem kell részle-tesen magyaráznunk. Annyit érdemes azonban megemlíteni, hogy az ön-kéntességet e tanulmánykötetben olyan *önkéntesen végzett tevékenységként írjuk le, amelyért végzője nem fogad el anyagi ellenszolgáltatást, és amelyet önmaga és családja esetleges hasznán túl elsősorban más személyek, társadal-mi csoportok, a közösség épülése érdekében végez.*

A *jótekonyság* önzetlen segítségnyújtást jelent. Fogalomkörébe az ön-kéntes tevékenységek egy része éppúgy beletartozhat, mint a rászoruló csoportoknak, személyeknek és az őket segítő szervezeteknek juttatott *adományok*. Adományokon e kötetben mindazokat a *természetben és pénz-ben nyújtott támogatásokat értjük, amelyeket az egyének minden ellenszol-gáltatás nélkül ajánlanak fel nonprofit vagy egyházi szervezetek, közintézmé-nyek, illetve a családi és baráti körükön kívüli magánszemélyek számára.* Az adományozás igen gyakori megjelenési formája, de nem szinonimája a jó-tekonyságnak. Indítékai, céljai és hatásai egyaránt sokrétűek lehetnek; sok különböző módon szolgálja a támogatók és támogatottak társadalmi in-tegrációját.

Természetesen, mint minden tudományos fogalomnak, a *társadalmi in-tegrációnak* is hosszú története, kialakult elmélete van, amelyet már előt-tünk is sokan tekintettek át külföldön és itthon egyaránt. E történet nagy-részt szociológusok, filozófusok elméletltörténeti munkáiban ölt testet. A kifejezést itt azonban elsősorban társadalompolitikai értelemben hasz-náljuk, azaz a *társadalmi integrációt a különböző társadalmi csoportok kö-zötti egyenlőtlenségeket orvosló közösségképző erőnek tekintjük.* Azt vizsgál-juk, hogy az önkéntességnek és az adományozásnak a XXI. századi Ma-gyarországon van-e integratív szerepe, s mivel feltételezzük, hogy igen, azt is számba vesszük, hogy milyen erejű, milyen intenzitású ez a szerepvállá-lás, illetve mi jellemzi azokat a társadalmi csoportokat, amelyek részt vesz-nek benne.

A rendszerváltással és a piacgazdaság megjelenésével átrendeződtek az egyének és a csoportok közötti kapcsolatok. A tudományos munkákban és a közéletben is sok szó esik az individualizációs hatásokról, a mások iránti és a társadalmi intézmények iránti bizalom csökkenéséről. A társadalmi in-tegrációt a közösségi társadalmakban leginkább a családi kapcsolatok biz-tosítják, de ez az alapja a későbbi (ipari, információs) társadalmak interak-cióinak is. E kötetben azt vizsgáljuk, hogy a mai magyar társadalomban – a legerősebb, családi-baráti kapcsolódásokon kívül – mások számára nyúj-tott támogatások, fejlesztések formájában milyen szolidaritási, közösség-erősítő elemek vannak jelen.

Módszerek

A vizsgálati módszereket részletesen a kötet II. számú mellékletében ismertetjük. Szükségesnek érezzük azonban, hogy már ebben a rövid bevezetőben szót ejtsünk néhány olyan módszertani problémáról, amelynek kezelése az eredmények szempontjából is fontos.

Azzal kell kezdenünk, hogy az általunk elemzett kutatási eredmények döntő többsége két empirikus adatgyűjtésből¹ származik. Az egyikre még 1994-ben, a másikra 2005-ben került sor; az egyik a felnőtt lakosság 1993-as, a másik a 14 éves és idősebb népesség 2004-es adományozási és önkéntes tevékenységét mérte fel. Mindkettő reprezentatív mintavételen² alapuló lakossági adatgyűjtés volt. A kérdőívek kitöltésére személyes interjúk során került sor, a kérdezőbiztosok lakásukon keresték fel a mintába bekerülteket. A két kérdőív szerkezetét és megfogalmazásait tekintve egyaránt hasonlított egymáshoz, de nem volt teljesen azonos. A második adatlap összeállítása során természetesen alkalmazkodnunk kellett a vizsgált jelenség változásaihoz, s az első kutatás tapasztalatainak figyelembevétele is módosításokat eredményezett.

Az időbeli összehasonlítás éppen ezért csak bizonyos korlátok között lehetséges. Az 1993-as és a 2004-es mennyiségi mutatók – szigorúan véve – csak akkor vethetők össze, ha az utóbbiaknak is a felnőtt lakosságra kiszámított értékét használjuk. Ez egyúttal azt is jelenti, hogy a tizenévesek önkéntes tevékenységeinek és adományozási szokásainak esetleges módosulásairól semmilyen információnk nincs. Szintén nehezíti a változási tendenciák feltárását, hogy a 2004-es motivációs kérdések jelentékeny részének nincs 1993-as „párja”. Az új megfogalmazások mögött értelemszerűen az indítékok gazdagodásával, differenciálódásával kapcsolatos kutatói benyomások, tapasztalatok rejlenek, de ezek megalapozottságának közvetlen igazolásához (vagy megcáfolásához) időbeli adatok nem állnak rendelkezésünkre.

Még keményebb elemzési korlátot jelent az a tény, hogy adatgyűjtéseink alapvetően azoknak a (világszerte többé-kevésbé egységes módszerek és kérdéssorok alapján végzett) felméréseknek a sorába illeszkednek, amelyek a lakossági adományok és önkéntes tevékenységek nagyságrendjét, valamint motivációs hátterét igyekeznek feltárni. Központi kérdésük általában az, hogy a nonprofit szektor mekkora és milyen szerkezetű lakossági hozzájárulásokra számíthat. Ehhez alkalmazkodnak a kérdőíveik is, így aztán

¹ A kötet tanulmányaiban forrásmegjelölés nélkül közölt adatok kivétel nélkül ennek a két felmérésnek az adatbázisaiból származnak. Amennyiben más statisztikai vagy kutatási információkra hivatkozunk, azok forrását a táblák és ábrák alatt, illetve a szövegben feltüntetjük.

² Az első vizsgálat során 15 ezer fős, a második alkalommal 5 ezer fős mintával dolgoztunk.

hiányoznak róluk azok a kérdések³, amelyek az önkéntesség és jótékonyság társadalmi integrációs hatásának mélyebb elemzését segíthetnék. Bár ezekből néhányat „becsempésztünk” a 2004-es felvétel motivációs blokkjába, összességében mégis igaz, hogy a rendelkezésünkre álló empirikus anyag nem ad annyi támpontot az adományozás és az önkéntes tevékenységek társadalmi integrációs összefüggéseinek vizsgálatához, amennyit egy kifejezetten erre a témakörre összpontosító felmérés adhatna. Elemzésünket ezért csupán az első lépésnek tekintjük egy olyan folyamatban, amelynek következő szakaszaiban nyilvánvalóan célvizsgálatokra és kvalitatív módszereket alkalmazó kutatások egész sorára lesz szükség.

Ugyanakkor hangsúlyoznunk kell, hogy – bár a társadalmi integrációt helyezzük elemzésünk fókuszába – ez nem jelenti egyúttal a hagyományos megközelítés teljes mellőzését. A nonprofit szektor szempontjából végzett vizsgálatot két okból is nélkülözhetetlennek tartjuk. Egyrészt azért, mert az adományok és az önkéntes tevékenységek erőforrásként igen fontosak a civil szféra számára, másrészt azért, mert az önkéntesség és jótékonyság társadalmi integrációs szerepének betöltéséhez többnyire éppen a civil szervezetek biztosítják az intézményes kereteket.

A szektorszempontú vizsgálat kapcsán elkerülhetetlenül felmerül az örök módszertani kérdés, amely a lakossági felmérések eredményei és a makrostatistikai adatok közötti különbségekre vonatkozik. Az eltérések részletes magyarázatát a II. számú melléklet tartalmazza. Itt beérjük annak leszögezésével, hogy a megkérdezett magánszemélyektől természetesen nem várható el az a fajta gondolkodásmód és tájékozottság, amely a statisztika összeállítás során alapkövetelménynek számít. Nem kell tudniuk precízen meghatározni a támogatást kérők szektor-hovatartozását és ágazati besorolását, még kevésbé azt, hogy az általuk nyújtott támogatás a könyveléskor melyik rubrikába kerül. Nem feltétlenül vannak tisztában azzal, hogy a gyűjtőperselyt melyik szervezet képviselői teszik eléjük, hogy a támogatásukat az iskolai alapítvány vagy maga az iskola, az önkormányzat vagy a falufejlesztő egyesület, az egyház vagy az egyházi szeretetszolgálat fogja-e felhasználni. Ebből következően a lakossági felmérésekből származó és a nonprofit statisztikában megjelenő adatok közötti eltéréseket természetesnek lehet tekinteni. Ugyanakkor az eredmények értelmezése során tudatában kell lennünk a különbségeket előidéző tényezőknek; megállapításainkat és következtetéseinket azok hatásainak figyelembevételével kell kialakítanunk.

Ezeket a módszertani elveket a kötetünkben szereplő tanulmányok megírása során igyekszünk maradéktalanul érvényesíteni, miközben a mu-

³ Ilyenek lehetnének például a kapcsolati hálók és az önkéntes tevékenységek összefüggéseit feltérképező, vagy a jótékonykodás és az egyéb társadalmi-politikai aktivitások kölcsönhatását feltáró kérdések.

tatókat és az elemzési eljárásokat magától értetődően a vizsgált részterülethez igazítjuk. A könyv első része foglalkozik az önkéntes tevékenységekkel, a második pedig az adományozással. (Ez utóbbit táblamelléklet és a 2004-es karácsonyi délkelet-ázsiai szökőár keltette „jótékonsági hullám” rövid elemzése egészíti ki.)

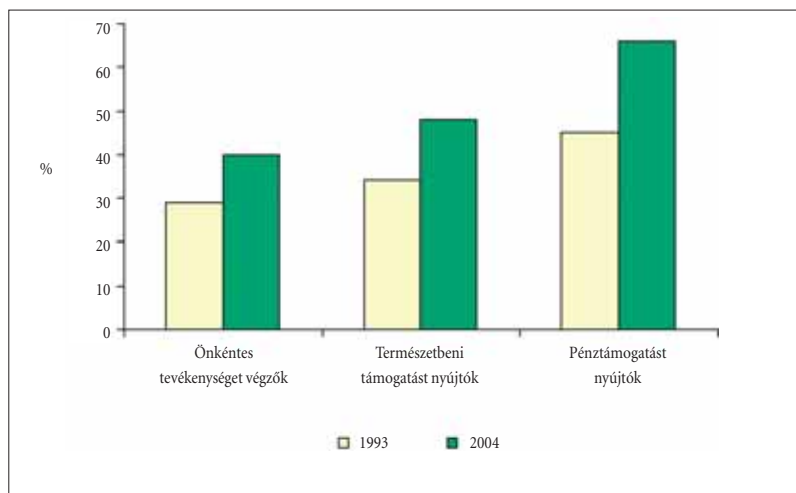
Ezek a mélyebb és részletesebb tanulmányok – ha vannak is közöttük kapcsolódási pontok – az általuk vizsgált jelenség belső logikáját követik. Ezért szükségét érezzük, hogy előljáróban rövid összefoglalót adjunk a kutatás általánosítható eredményeiről, azokról a megállapításokról, amelyek az önkéntesség és adományozás nagyságrendjére, együttjárásaira vonatkoznak, illetve amelyek a társadalmi integráció szempontjából a legfontosabbnak látszanak.

A legfontosabb kutatási eredmények – dióhéjban

Az önkéntesség és a jótékonság, a civil szervezeti munka, a nonprofit szervezetek térnyerése a rendszerváltás utáni Magyarországon egyben az állam és a civil szervezetek együttműködésének, együttműködési kísérletének a története is. Eredményei mindenképpen figyelemreméltóak, az eredmények megtartása, illetve a továbblépés továbbra is az egyén, a szervezetek és az állam közös felelőssége.

1. ábra

A családi, baráti körön kívüli magánszemélyeket és szervezeteket természetbeni, pénzübeni adományokkal és önkéntes tevékenységgel segítők felnőtt népességen belüli arányának változása, 1993–2004

1. tábla
A segítségnyújtás különböző formáiban részt vevő 14 éves és idősebb magánszemélyek száma (ezer fő) és a különböző formákban segítők aránya (%), 2004

A segítségnyújtás formája	Pénzbeni	Természetbeni	Önkéntes segítő	Vért adott	Nem segített
	adományozó				
Nem segített					1850
Csak pénz	1430				
Csak természetbeni		373			
Csak önkéntesség			349		
Csak véradás				82	
Pénz+természetbeni	1315	1315			
Pénz+önkéntesség	688		688		
Pénz+véradás	104			104	
Természetbeni+önkéntesség		311	311		
Természetbeni+véradás		28		28	
Önkéntesség+véradás			31	31	
Pénz+természetbeni+önkéntesség	1760	1760	1760		
Pénz+természetbeni+véradás	111	111		111	
Pénz+önkéntesség+véradás	88		88	88	
Természetbeni+önkéntesség+véradás		24	24	24	
Mind a négy forma	224	224	224	224	
Összesen	5720	4146	3475	692	1850
A résztvevők aránya a teljes 14 éves és idősebb népességen belül, %	65,2	47,3	39,6	7,9	21,1

Az utóbbi több mint másfél évtizedben az önkéntesség és a jótékonyság is igen nagy számszerű-mennyiségi, illetve strukturális-minőségi változásokon esett át. *A részvételi arányok minden területen számottevően növekedtek (1. ábra).* A természetbeni és pénzbeni adományozásba, valamint az ellenszolgáltatás nélküli önkéntes tevékenységbe és véradásba 2004-ben (legalább valamelyik, de sokszor több különböző formában is) a 14 éves és idősebb népesség közel negyötöde bekapcsolódott (1. tábla). Ez azt jelenti, hogy *csaknem 7 millió ember tett valamit, ha esetenként csak csekélységet is, a tágabb közösség érdekében.*

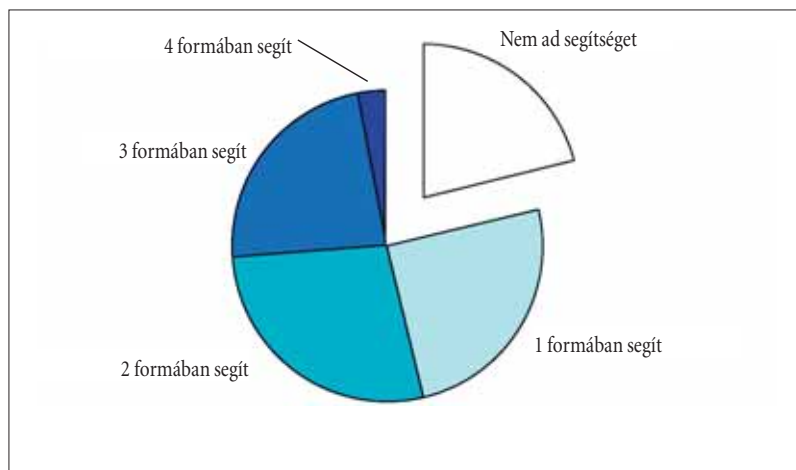
A legelterjedtebb, a felnőtt lakosság mintegy kétharmadánál előforduló támogatási forma a pénzadomány volt, de a természetbeni hozzájárulást nyújtók aránya is az 50, az önkéntes segítőké pedig a 40 százalékot közelítette.

Minden általunk vizsgált tevékenység színesedett, differenciált formákat öltött. A jótékonyság mára már nem csak utcai, vagy templomi adakozást jelent, hanem egyének tudatos, rendszeres, adott esetben nagyobb összegű segítségnyújtását is. Önkénteseket sem csak a hagyományos önkéntes tevékenységnek számító ebéd- vagy ruhaosztásnál találunk, hanem a kórházakban, állami intézményekben, táborokban, szinte az élet minden területén. Folyamatosan növekszik a pénz, a természetbeni hozzájárulást és a szabadidőt felajánló egyének száma. Az önkéntes tevékenység lassanként rendszeresebbé is válik. Szintén egyre gyakoribb, hogy ugyanaz a személy több különböző formában is segítséget nyújt (2. ábra).

Figyelemre méltó, hogy mindezen változások olyan társadalmi környezetben következtek be, amely nem kedvezett a bizalom épülésének. Az adományok adókedvezményei szép lassan eltűntek a rendszerből, és az egyének bizalmatlansága nőttön nőtt a különböző alapítványi/egyesületi pénzügyek ál- vagy valós hírei hallatán.

2. ábra

A 14 éves és idősebb népesség megoszlása az adományozásban és önkéntes segítségnyújtásban való részvétel intenzitása szerint, 2004

A részvételi arányok számottevő növekedése ellenére sem változott a jótékonykodók társadalmi-demográfiai összetétele. A nők még mindig jobb adományozók, de kisebb mértékben végeznek önkéntes munkát, mint a

férfiak. A középosztály, a családos, jobb módú, középkorú, iskolázott emberek jobb adományozók és lelkesebb önkéntesek, mint a fiatalok, az idősebb korosztály, vagy az alacsonyabb iskolázottságú, alacsonyabb jövedelemmel rendelkező társadalmi csoportok.

Összességében a magyar társadalomban *a jótékonyosság és az önkéntesség legfőbb motivációja még mindig a szolidaritás érzése*. Az önismeretet, a saját tudást építő, a társadalmi közöshöz való hozzájárulás tudatos szándékával adott támogatás sokkal kisebb mértékű.

Önmagában természetesen örömdetes, hogy kutatásunk eredményei a társadalmi szolidaritás erősödését, az egyének szociális szerepvállalásának növekedését mutatják. Ugyanakkor fontos ellenpont, hogy az adományozás és az önkéntesség ma is a középrétegek privilégiumaként írható le. Azt jelzi mindez, hogy elsősorban azok kötődnek szervezetekhez, klubokhoz, civil mozgalmakhoz, egyházi közösségekhez, akiknek a társadalmon belül egyébként is erős családi/baráti/munkahelyi kapcsolataik vannak. Ők ezáltal még több szállal kapcsolódnak a társadalom hálózatahoz, köteleik még erősebbé válnak. A gyengébb kapcsolódással rendelkezők társadalmi integrációs esélyei azonban itt is gyengék, számuk a jótékonykodók és az önkéntes tevékenységet vállalók körében is alacsonynak mondható.

Az erős szálakkal rendelkezők jótékony célú támogatásai általában a gyenge szállal kötődők felé irányulnak. Ez azonban csak az egyik erő, amely a társadalmi integrációt elősegítheti. A másik erőnek ideális esetben úgy kellene hatnia, hogy támogatásra ösztönzi, illetve bevonja a közös társadalmi feladatok végzésébe azokat, akik még gyenge szálakkal kötődnek a munka, vagy a közösségek világához.

Kutatásunk eredményei arra hívják fel a figyelmet, hogy a közösségekben ott rejlik ugyan a segíteni akarás, a támogatás szándéka, de a támogatásba, önkéntes tevékenységekbe bevontak köre régmúlt időket idéz, tradicionális értékrendet tükröz. A filantróp kevesek privilégiumaként megjelenő jótékonykodásnál azonban sokkal többre van szükség és lehetőség. A széles körű, a legkülönbözőbb rétegek részvételével zajló adományozás és önkéntes tevékenység ideális esetben olyan közösségépítő erő, amellyel éppen a társadalom peremén élők bevonása, valódi társadalmi integrációja érhető el.

CZIKE KLÁRA

ÖNKÉNTESSEG ÉS TÁRSADALMI INTEGRÁCIÓ

Bevezető

E tanulmány célja, hogy részletezze a „*Lakossági adományozás és önkéntes tevékenységek 2004*” c. kutatás eredményeit¹, illetve összegezze az önkéntességgel kapcsolatban mindazt, ami a rendszerváltozás utáni több mint 15 évben történt. Harmadik cél, hogy a tanulmány következtetéseként olyan javaslatokat fogalmazzunk² meg a kormányzat számára, amelyek a következő időszak hosszútávú önkéntességgel kapcsolatos feladatainak tervezését teszik lehetővé.

Az önkéntességet e tanulmány keretei között a rendszerváltozás utáni időszaktól vizsgáljuk, nem felejtve, hogy önkéntesség – különböző formákban és elnevezéssel – Magyarországon is évszázadok óta létezik.

Az utóbbi években a különböző felhívásoknak, támogatásoknak, illetve a hivatalban lévő kormányzatok munkájának, valamint a civil társadalom szervezeteinek köszönhetően számos kutatás látott napvilágot. 1995 és 2003 között (2001 és 2002 kivételével) a Központi Statisztikai Hivatal a nonprofit szervezetek éves statisztikai adatainak összegyűjtéskor (a szervezetek önbevallásán alapuló adatok) önkéntesekkel kapcsolatos adatokat is gyűjtött, így erről az időszakról pontos képpel rendelkezünk a szervezetekhez kapcsolódó önkéntesek számára, az általuk végzett munka mennyiségére, illetve értékére vonatkozóan. Sajnos az adatoknak – az évről évre változó (tökéletesedő) statisztikai eljárásoknak köszönhetően –, csak egy része vethető-hasonlítható össze (részletesen lsd. a II. fejezetet), de így is kiváló alapul szolgálhattak a kutatók, civil szervezetek számára más kutatások kiindulópontjaként, trendek jelzőjeként.

Emellett 1993-ben készült az a reprezentatív felmérés is, amely a lakosságot kérdezte adományozási szokásairól, önkéntes tevékenységéről³. Néhány kutatást finanszírozott az Országos Foglalkoztatási Alap és az utóbbi években a Nemzeti Civil Alapprogram is.

Az önkéntesség napjainkra a közbeszéd részévé vált, a tevékenység létezését és a hozzá kapcsolódó jogokat, kötelezettségeket az állam a 2005-ben

¹ A kutatás eredményeinek gyorsjelentése: Czike Klára-Kuti Éva: *Lakossági adományok és önkéntes tevékenységek. Önkéntes Központ Alapítvány – Nonprofit Kutatócsoport*. Budapest, 2005.

² A tanulmányt természetesen én írom, de nem tudok gondolatilag függetlenedni mindazoktól, akikkel az önkéntességről való gondolkodást, kutatást évek óta együtt csinálom. Sokat adnak nekem a beszélgetések, a közös munka Bartal Anna Máriával, dr. Bényei Andrásnéval, F. Tóth Andrással, Garas Ildikóval, Gerencsér Balázssal, Kovács Edittel, Móra Verával, Kuti Évával. Mondanám, hogy a felelősség őket is terheli, de természetesen csak engem. Így ezért a tanulmány szövegében többes számot használok.

³ *Lakossági adományozás és önkéntes munka*. Budapest, 1995. Nonprofit Kutatócsoport és KSH. A kutatás 14 833 felnőtt (18 éven felüli), véletlenszerűen kiválasztott magyar állampolgár adományozási szokásairól és önkéntes tevékenységéről gyűjtött adatokat.

beiktatott 2005. évi LXXXVIII. Törvény a közérdekű önkéntes tevékenységről elnevezésű jogszabállyal elismerte, rendezte.

Az önkéntesség a legújabb kutatási eredmények szerint mintegy 3 és fél millió embert, a 14 éven felüli magyarországi népesség 40%-át érinti⁴.

Definíciós kérdések

Az önkéntes munka, az önkéntesség megjelenése egy adott társadalomban a történelmi helyzetek, a politika, a vallás és a kultúra függvénye. Három jellemző tulajdonsággal általánosságban is meghatározható⁵:

1. Önkéntes tevékenységet elsősorban nem anyagi ellenszolgáltatásért végeznek, de a kiadások megtérítése, vagy jelképes fizetség megengedhető.
2. A tevékenység „önkéntes”.
3. A tevékenység más személyek, csoportok, rétegek vagy a társadalom egészének hasznára irányul (bár köztudott, hogy az önkéntesség jelentős haszonnal jár az önkéntes személyére nézve is).

Ez a definíció azért is nagyon fontos, mert ez alapján lehet az önkéntes-séget megkülönböztetni pl. a *munkavégzéstől* – melynek szerződéses feltétele a fizetség, vagy a pl. *gyakornoki státusztól*, amely nyilvánvalóan nem irányul a gyakornokon kívüli személy, vagy a társadalom közvetlen hasznára. Ebben az értelemben az államszocializmus idején kötelező kommunista szombat, vagy *társadalmi munka* sem nevezhető önkéntességnek, mert nem igaz rá a második definíciós pont, az önkéntesség kritériuma. A mai értelemben kizárólag akkor beszélhetünk önkéntességről, ha a fenti feltételek egyszerre teljesülnek az adott tevékenységgel kapcsolatosan.

Az önkéntesség munka vagy tevékenység?

A korábbi szóhasználatban és így a kutatásokban is az *önkéntes munka* megnevezés terjedt el, amelyet mára az *önkéntes tevékenység* kifejezéssel próbálunk felváltani. Ennek magyarázata, hogy arra a különbségre szeretnénk a figyelmet felhívni, hogy az önkéntesség nem tekinthető munkának a szó

⁴ Czike Klára – Kuti Éva: Lakossági adományozás és önkéntes tevékenységek. Budapest, 2005. Önkéntes Központ Alapítvány és Nonprofit Kutatócsoport.

⁵ Az önkéntességet a világ különböző országaiban különbözőképpen definiálják. Az Önkéntesek Nemzetközi Évének megnyitására 2000 májusában megrendezett utrechti konferencia az „Önkéntesség és az állam szerepe” címet viselte. A konferencia előzetesen kiküldött kérdőívére visszaérkezett válaszok között egymástól nagyon eltérő definíciók voltak. A fenti három a közös pontokat jelenti.

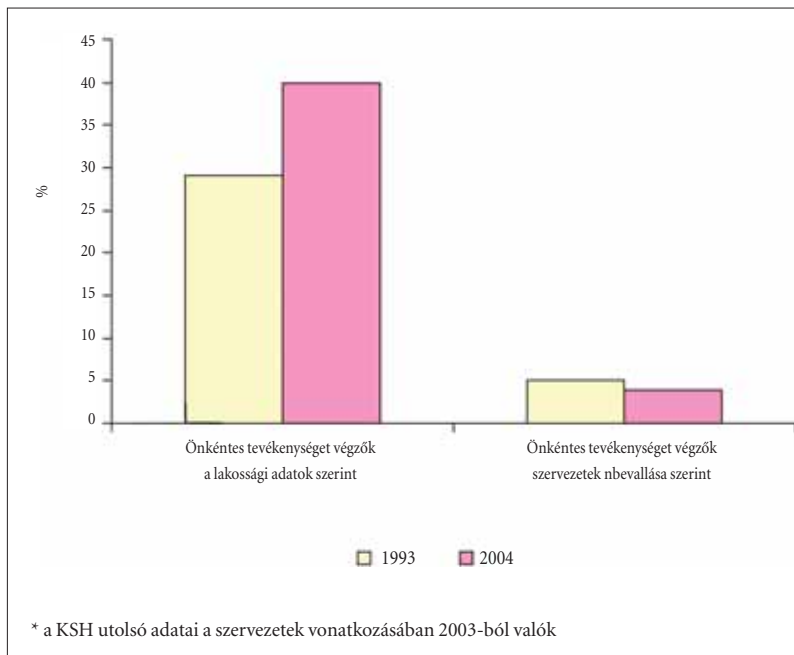
hagyományos értelmében, hiszen a munka olyan szerződéses tevékenység, amelyért mindenképpen fizetség jár. Az *önkéntes tevékenység* fogalom pedig lehetőséget ad arra is, hogy az önkéntességet a lehető legtágabb, munkán túli értelemben használhassuk, azaz a közösségért, társadalomért végzett fejlesztő, értékteremtő tevékenységként fogjuk fel.

Formális és informális önkéntesség

A szervezetek által a KSH-nak szolgáltatott adatok tanúsága szerint az elmúlt 10 évben 300 és 500 ezer fő közé tehető az önkéntesek száma. Már az első reprezentatív felmérés megmutatta 1995-ben, 2004-ben pedig megerősítette, hogy a lakossági adatok ezeknek a számoknak a többszöröséről szólnak. A *lakossági* (formális és informális) önkéntesség jelentősen *növekedett* 1993 és 2004 között, ezen belül némileg a formális, azaz *szervezetekhez kapcsolódó* önkéntesség is emelkedett.

Az adatok természetesen mindkét esetben a valóságot tükrözik, a különbség oka, hogy létezik *formális*, szervezetekhez kapcsolódó, illetve *infor-*

3. ábra
Az önkéntes tevékenységet végzők aránya a lakossági adatfelvételek alapján
1993 és 2004

mális, szervezeteken kívüli önkéntes tevékenység. Ha valaki például rendszeres segítséget nyújt egy idős falubelijének bevásárlással, akkor ő csak a lakosság kérdezéskor jelenik meg a statisztikában önkéntesként, a szervezetet kérdező mintában nem szerepel. A formális, szervezetekhez kapcsolódó önkéntes tevékenység mindkét ábra szerint (3. és 4. ábra) csökkenést mutat a vizsgált tíz év időszakában.

Ha Magyarországon önkéntességről beszélünk, nem szabad elfelejtenünk, hogy az informális, családi egymás felé fordulás, segítségnyújtás sok esetben sokkal erősebb, mint a legtöbb Nyugat-Európai országban. Azaz, igaz ugyan, hogy a formális önkéntesség alacsonyabb arányú, ugyanakkor a segítségnyújtás sok esetben baráti és családi szinten spontán módon jobban működik, ezért a nyugat-európai mértékű szolgáltatás-szervezésre nincs igazán igény. Természetesen ezek nehezen megfogható és az országon belül is komoly eltérést mutató kulturális jellemzők, amelyek a rendszerváltás óta eltelt 16 évben is sokat változtak. Az európai integrációval ezek a különbségek még gyorsabban alakulnak át, vagy tűnnek el, de általában ezek a változások jóval tovább tartanak tíz-húsz évnél.

4. ábra

Az önkéntesek száma a szervezetek adatai szerint 1993–2003

Forrás: A Nonprofit szervezetek Magyarországon című KSH kiadvány 1996 és 2002 között publikált kötetei

Ugyanakkor egyértelmű, hogy az önkéntesség egésze, amelyet a lakosság megkérdezésével nyert adatok támasztanak alá, 30-ról 40 %-ra növekedett a két kutatás között eltelt kb. 10 évben.

Hagyományos és új típusú önkéntesség

A világi vagy polgári önkéntesség Amerikában, Nyugat- és Kelet-Európában is a városiasodással és a polgárosodással párhuzamosan kapott egyre nagyobb társadalmi szerepet. Az önkéntességnek ez a korai vagy *hagyományos típusa* főként adományozáson, jótékonykodáson alapult. Ezeket a tevékenységeket akkor is, és jelenleg is főként a már családdal, és/vagy felnőtt gyermekekkel rendelkező, középkorú, vagy idősebb nők végzik, az alaptevékenységekhez a ruhaosztás, az ebédosztás, a különböző segélyprogramok, illetve a véradás tartozik. Számos önkéntes vallási indíttatásból, a szolidaritás, vagy más személyes érték mentén, a szegényebbekben való segítség szándékával végzi ezt a tevékenységet. Ez az önkéntesség a hagyományos társadalmi értékekhez kötődik, a szegényekről való középosztályi gondoskodáson, a humanitárius társadalmi szerepvállaláson, a szolidaritáson alapszik.

A másik csoportot az *új típusú* önkéntesség jelenti, ahol a tudáslapú, információs társadalomra jellemző társadalmi értékek állnak a középpontban. Az önkéntességnek ebben a típusában a szaktudás, a gyakorlati tapasztalat megszerzése, a megszerzett tudás megőrzése, az élethosszig tartó tanulás elvárásának való megfelelés kerülnek előtérbe. Ma már nem egy életre választunk szakmát, és a választott szakma elméleti anyagának elsajátítása hosszú éveket vesz igénybe, melynek során gyakorlati tudásra nehéz szert tenni. Ennek is következménye az a folyamat, amelyben számos fiatal önkéntes kapcsolódik be önkéntes tevékenységekbe annak érdekében, hogy tapasztalatokat, kapcsolatokat szerezzen. Fontos ösztönző ebből a szempontból az Európai Unió önkéntességgel kapcsolatos támogatási rendszere, amellyel számos fiatal önkéntesként külföldön próbálhatja ki magát, mielőtt elkezdi felnőtt életét. Ez a csoport motivációját tekintve pozitív értelemben elsősorban érdekalapú, hiszen a fiatalokat elsősorban a tudás megszerzésének vágya, a kreatív, innovatív tevékenységek vonzzák, és nem a jótékonyság polgári értékeken alapuló eszméje. A felvázolt típusok egymást kiegészítve, egymás mellett léteznek. Gyakran egy életúton belül is változik az önkéntesség típusa, az adott élethelyzettől függően.

5. ábra
A hagyományos és az új típusú önkéntesség néhány jellemzője

Önkéntesség típusa	Hagyományos*	Új
Korosztály	35 felett	26 alatt
Nem	Inkább nők	Nem jellemző
Iskolai végzettség	Magasabb végzettségűek	Nem jellemző
Családi állapot	Házasok	Egyedülálló, hajadon, nőtlen
Gyermekek száma	Gyermekek	Gyermektelenek

Forrás: Czike Klára – Bartal Anna Mária: Önkéntesek és nonprofit szervezetek. Civitalis Egyesület. Budapest, 2005. 95. o.

* Az eredeti táblában még „rég”-ként szerepel ez a kategória, amit azóta többek javaslatára „hagyományos”-ra cseréltem fel. Köszönet az első megjegyzésért dr. Bíró Endrének.

Az önkéntesség magyarországi története a rendszerváltozás után

A történet

A modern önkéntes mozgalom a rendszerváltozással indul, hiszen az általunk támasztott hármass definíció ténylegesen a 90-es évektől kezdve teljeshet. A civil szervezetek számának folyamatos növekedése eleinte az önkéntesek számának emelkedését is jelenti (2. tábla).

Ezt az állításunkat a formális önkéntesség tekintetében mindenképpen alá tudjuk támasztani. A KSH által képzett „társas nonprofit szervezet” ka-

2. tábla
A nonprofit szervezetek számának alakulása 1982–2003

Év	Alapítvány	Társas nonprofit szervezet	Összesen
1982	–	6 570	6 570
1989	400	8 396	8 796
1990	1 865	14 080	15 945
1996	17 109	28 207	45 316
1999	19 754	28 417	48 171
2002	21 161	30 664	51 825
2003	21 216	31 806	53 022

Forrás: Nonprofit szervezetek Magyarországon 1990–2003. KSH. Budapest.

tegória ugyanis mindazokat a szervezeteket tartalmazza (egyesületek, klubok, körök, stb.) amelyek nagyrészt kis létszámmal, fizetett alkalmazott nélkül, vagy alacsony számú fizetett alkalmazottal működnek (természetesen a kategóriában szerepelnek a nagyobb szervezetek, pl. az egyesületi szövetségek is). Klasszikus esetben ezek baráti, érdeklődési, szomszédsági, területi vagy szakmai csoportosulások, amelyekben a konkrét feladatokat maguk a tagok látják el, mindenfajta fizetség nélkül. E szervezetek tekinthetők az önkénteseket foglalkoztató, önkéntességgel foglalkozó szervezeteknek. Természetesen alapítványok is alkalmaznak önkénteseket, csinálhatnak önkéntes programokat, az egyesületek azonban klasszikusan az önkéntesek derékhadát tömörítő szervezetekként tarthatóak számon.

Azok az alapítványok, amelyek konkrét önkéntességgel kapcsolatos átfogó programmal rendelkeztek, ezektől abban különböznek, hogy tudatosan építik önkéntes tevékenységüket, míg a társas nonprofit szervezetek más céllal jönnek létre, de források híján tagjaik többnyire önkéntesként munkálkodnak.

Ilyen konkrét, önkéntességgel kapcsolatos átfogó programmal (ilyen elnevezésű önálló fejlesztő program tudomásom szerint csak a NIOK Alapítvány keretein belül működött 1998-tól 2000-ig) a szervezeteknek csak egy igen kis része rendelkezett a 2001. évi Nemzetközi Önkéntesek Évét megelőzően.

Önkéntes programot működtető szervezetek, amelyek önkénteseket toboroztak, foglalkoztattak, vagy az önkéntességet fejlesztő, képző terület szakértői voltak, tudomásom szerint az alábbiak a 2001. évet, az Önkéntesek Nemzetközi Évét megelőzően: Béthel Alapítvány, Családi Szolgálatok Ligája, Demokratikus Ifjúságért Alapítvány, Havasi Gyopár Alapítvány, Humán Szolgáltatók Országos Szövetsége, Katolikus Karitás, Kék Forrás Környezet- és Természetvédelmi Egyesület, Kék Vonal Gyermekkrízis Alapítvány, Kórházi Önkénteseket Segítő Szolgálat Alapítvány, Közösségfejlesztők Egyesülete, Magyar Hospice Alapítvány, Máltai Szeretetszolgálat, Ökotárs Alapítvány, Református Egyház Önkéntes Diakóniai Év, Rügyecskéék Ember- és Környezetvédelmi Alapítvány, United Way Alapítványok, Útilapu Egyesület, Via Pacis Egyesület, Vöröskereszt. Az önkéntes programok támogatói a Soros Alapítvány, a Demokratikus Jogok Fejlesztéséért Alapítvány (DemNet), a Mobilitás, a Miniszterelnöki Hivatal és az Egységügyi Minisztérium voltak⁶.

⁶ A felsorolásból hiányozhatnak szervezetek, tőlük így utólag kérek elnézést. A tanulmány írásakor hirdetést tettem közzé a NIOK Alapítvány és az Önkéntes Központ Alapítvány hírleveleiben, hogy azok, akiket én nem ismerek is szerepelhessenek a felsorolásban. Sajnálom, ha valakihez nem jutott el ez a kérés, szívesen venném, ha a jövőben esetleg másutt megjelenő történet hitelessége érdekében most utólag jelezné számomra (czike@yahoo.com).

Az évet megelőző időszakban olyan konferenciák zajlottak, amelyek alapvetően meghatározták a későbbi önkéntességgel kapcsolatos tevékenységeket, gondolkodást. 1997-ben szervezte meg a DemNet az „Önkéntesség újjászületése” című nemzetközi konferenciát, amelyet számos hazai és nemzetközi konferencia követett: a 2000. évi utrecht-i „Az önkéntesség és az állam”, innen származnak az első összehasonlító nemzetközi adatok az önkéntesség európai méreteit, definícióit és állami feladatvállalását illetően. 2001-ben Amszterdamban rendezték az Önkéntesek Nemzetközi Évének nyitókonferenciáját, ahová már hivatalos állami és civil delegáció is ment Magyarországról is. Ugyanebben az évben októberben a *Volonteuropé* elnevezésű európai szakmai hálózat Budapesten tartotta éves nemzetközi konferenciáját az angliai Community Service Volunteers (CSV) és a NIOK Alapítvány közös szervezésében.

Az ENSZ által 1995-ben összehívott, a „Társadalmi fejlődésről és egyéb kezdeményezésekről” szóló koppenhágai csúcstalálkozón mintegy 117 ország fejezte ki elkötelezettségét, hogy intézkedéseket tesz a szegénység mérséklése, a teljes foglalkoztatás támogatása és a társadalmi integráció biztosítása érdekében. A csúcstalálkozó állásfoglalásában a résztvevők az önkéntesség, és az ennek szellemében tevékenykedő közösségek és szervezetek társadalmi és gazdasági haladásban betöltött szerepét is kiemelték.

A csúcstalálkozó állásfoglalásának végrehajtására összehívott Közgyűlés előkészítése során a japán kormány javaslatot tett arra, hogy a tagállamok – az ENSZ keretében folytatott munkájuk során – fordítsanak különös figyelmet az önkéntességnek a társadalmi és gazdasági fejlődésben betöltött szerepére. Ennek hatására az ENSZ Közgyűlése, az 1997. november 20-án megtartott ülésén, 123 ország – köztük Magyarország – támogatásával a 2001. évet az Önkéntesek Nemzetközi Évének nyilvánította.

A Közgyűlés határozata alapján az Önkéntesek Nemzetközi Éve keretében megvalósuló programoknak négy célt kellett szolgálniuk:

- növekedjen az önkéntesség társadalmi elismertsége;
- erősödjön az önkéntes szervezeteknek a kormányzat és a helyi hatóságok általi elismertsége;
- a kormányok dolgozzák ki az önkéntes munkavégzés támogatási rendszerét;
- álljon fel egy, a média által támogatott, a tapasztalatcserét szolgáló nemzetközi információs hálózat¹⁰.

¹⁰ Ennek a résznek a megírásában nagy segítségemre volt az Önkéntesek Nemzetközi Éve Magyarországi Nemzeti Bizottsága által készített „Beszámoló az Önkéntesek Nemzetközi Éve 2001. Magyarországról” című összefoglalója, amelyet 2002-ben Beke Márton jegyzett.

A magyarországi Önkéntesek Nemzetközi Éve 2001. szervezését az Egészségügyi Minisztériumban megrendezett egyeztető fórum kezdte meg *2000 szeptemberében*. Itt mintegy 70 civil és egyházi szervezet, valamint hat¹¹ minisztérium képviselői egyeztették elképzeléseiket az önkéntesség hazai fejlesztésének lehetőségeiről, a nemzetközi évvel kapcsolatos teendőkről.

A programalkotó rendezvényen résztvevő egyesületek, alapítványok, egyházak, informális csoportok, intézmények – a meghatározott célok szerint – négy munkacsoportot alakítottak:

- Elismertetés, jogállás munkacsoport
- Együttműködés munkacsoport
- Képzés munkacsoport
- Tényfeltárás munkacsoport

A munkacsoportok az év teljes ideje alatt nyitottak maradtak, azaz bárki, bármikor csatlakozhatott hozzájuk. Az év magyarországi rendezvényeinek koordinálása és az azzal kapcsolatos operatív feladatok ellátása érdekében – a munkacsoportok vezetőiből és egy-egy tagjából – megalakult az Önkéntesek Nemzetközi Éve Magyarországi Akcióbizottsága, amely később nemzetközi mintára (civilék + kormányzat + piaci szereplők együttműködése) Nemzeti Bizottsággá alakult át. Az év során létrejött egy (ma is létező, az Önkéntes Központ Alapítvány (ÖKA) által működtetett) honlap (www.onkent.es.hu), megszületett az első, önkéntesekkel és önkéntes szervezetekkel kapcsolatos civil kutatás, elkezdődtek az önkéntes törvény előkészítő munkálatai. Először került megrendezésre az Önkéntesek Nemzetközi Napja (2001. december 5.), az első Önkéntesek Hete, az Önkéntesek Ünnepe, és nem utolsósorban létrejött az Önkéntes Központ Alapítvány, az önkénteseket és az önkéntesekkel dolgozó civil szervezeteket támogató szervezet. Az évben számos szervezet hatékony lobbimunkájának köszönhetően a kormányzati és a civil oldal közötti párbeszéd rendszeresebb lett, a párbeszéd eredményei pedig egyre konkrétabb közös fejlesztésekben nyilvánultak meg (pl. Önkéntes Törvény).

Az Önkéntesek Nemzetközi Éve a kormányzat és a civilök közös siker-története, igazi alulról és felülről egyszerre indult kezdeményezés, eredményei a társadalmi összefogás hatékonyságát és fontosságát hirdetik.

Az Önkéntes Központ Alapítvány a megkezdett hagyományokat azóta is folytatja, minden évben megrendezésre kerül az Önkéntesek Hete, illetve az Önkéntesek Ünnepe helyett évente megrendezett szakmai konferencia teszi lehetővé a szervezetek informálódását az önkéntesség hazai és nemzetközi fejlődéséről. Programjainak köszönhetően az önkéntesek képzése,

¹¹ Egészségügyi Minisztérium, Szociális- és Családügyi Minisztérium, Belügyminisztérium, Ifjúság és Sport Minisztérium, Külügyminisztérium, Oktatási Minisztérium.

a szervezetek fejlesztése, regionális önkéntes központok létrejötte vált lehetővé az utóbbi években. Számos önkéntességgel kapcsolatos kiadvány megjelenése kötődik az ÖKA nevéhez. Mellettük számos szervezet kommunikációs tevékenységének köszönhetően egyre több hír szól az önkéntesség társadalmi fontosságáról is.

A támogatók is egyre szélesebb körben jelenítik meg céljaik között az önkéntesség fejlesztését, így egyre több pályázati kiírás konkrétan nevesíti az önkéntességet¹².

Elméleti megfontolások

Az önkéntesség a társadalmi tőke egyik legfontosabb ereje. A társadalmi tőke teremthet informális és formális együttműködésekben, köz- vagy magánszükségletek kielégítése során¹³.

A társadalmi tőkével kapcsolatos megközelítések sokfélék. Fukuyama (2000) szerint a társadalmi tőke a kultúrában gyökerezik. Eszerint minden egyénnek ugyanolyan fogékonysága, hajlandósága van arra, hogy együttműködjön, a különbségek a különböző kultúrák között vannak. Értelmezésében pl. a japán és a kínai társadalomban mélyen gyökeredző cselekvés az együttműködés a szoros családi kötődések révén, míg az amerikai társadalomról ez kevésbé mondható el.

Más elemzések szerint a társadalmi tőke inkább az individuumok jellemzőitől függ, egyesek szívesebben működnek együtt, mint mások (Putnam 1993). Ugyanakkor Coleman (1990) szerint, a társadalmi tőke különböző szituációkban határozható meg: egyes helyzetek ösztönzői az együttműködésnek, más helyzetek pedig nem.

Az elemzések abban megegyeznek, hogy a társadalmi tőke részének tekintik az önkéntességet, a civil társadalmi szerveződéseket.

Az ipari társadalom információs társadalommá válásának folyamatában a fizikai munka szellemivé, a termék információvá, a termelés szolgáltatássá változik. E változás során átalakulnak a közösségek is. A modernitás előt-

¹² A teljesség igényével: HEFOP 2.2. „A társadalmi befogadás elősegítése a szociális területen dolgozó szakemberek képzésével” c. program önkéntesek képzését is támogatja, a Nemzeti Civil Alapprogram több programja is, OFA ÖTLET 2005 című programja, amely a fiatalok tartós munkanélkülisége ellen kíván hatni önkéntesek foglalkoztatása segítségével, számos nagykövetség jár(t) élen az önkéntesség támogatásában (Amerikai, Brit, Holland, Kanadai), a Phare Access programok évről évre, a GE, a Nokia mint piaci támogatók, vagy nemzetközi alapítványok mint a MOTT Alapítvány és a Soros Alapítvány is.

¹³ Czike Klára–Bartal Anna Mária: *Önkéntesek és nonprofit szervezetek*. Civitalis Egyesület. Budapest, 2005

ti társadalmakban pl. a bizalom alapvető volt a közösségek személyes kapcsolatrendszerének működéséhez. A bizalomnak ez a formája a mai közösségekben már nem létezik, mert a bizalom szubjektívvé, átpsichologizálttá vált (Luhman 2000).

A modern élet váratlan struktúrák és változó kondíciók tömege. A mai nagy, globalizált társadalmi rendszerekben a bizonyosság (tapasztalat arról, hogy a rendszerek működnek) és a bizalom egyaránt fontos tényező. Ha nincs bizonyosság, a társadalom tagjai elidegenednek egymástól, a kiilleszkedés (*exclusion*) nagy méreteket ölt. Ha nincs bizalom, akkor az egyén személyes tapasztalása, cselekvései átkerülnek a magánéletbe, a környezet és az együttműködések elenyésző szerephez jutnak.

Az információs társadalom legnagyobb kihívása az, hogy képes-e a társadalmi tőke felhalmozott eredményeinek megújítására. Manuel Castells *A hálózati társadalom kialakulása* c. munkájában kifejti, hogy a modern társadalmak egységévé a hálózat vált, nem az egyén, vagy az állam. E hálózatok fejlődését az adott társadalom kultúrája, minőségét az adott állami, politikai környezet adja. Castells *fejlesztő államnak* nevezi azt a közeget, amelyben az állam a hálózatok épülését elősegíti, hozzájárulva ezzel nem csak a hálózatok, de a társadalmi tőke fejlődéséhez is.

A fejlett társadalmi tőkével rendelkező társadalmakban a kapcsolatok főként horizontálisan és nem vertikálisan szerveződnek. A horizontális szerveződések pedig növelik a termelékenységet, redukálják a gazdasági élet költségeit.

Összefoglalva elmondható tehát, hogy az önkéntesség rendszerváltás utáni magyarországi története az állam és a civil szervezetek együttműködésének a története. Eredményei mindenképpen figyelemreméltóak, ezek megtartása, illetve a továbblépés pedig közös cél kell legyen. A tanulmány következtetés fejezetében található javaslatok a fejlesztő állam és az együttműködő civil szervezetek következő feladatainak artikulálásához kívánnak hozzájárulni.

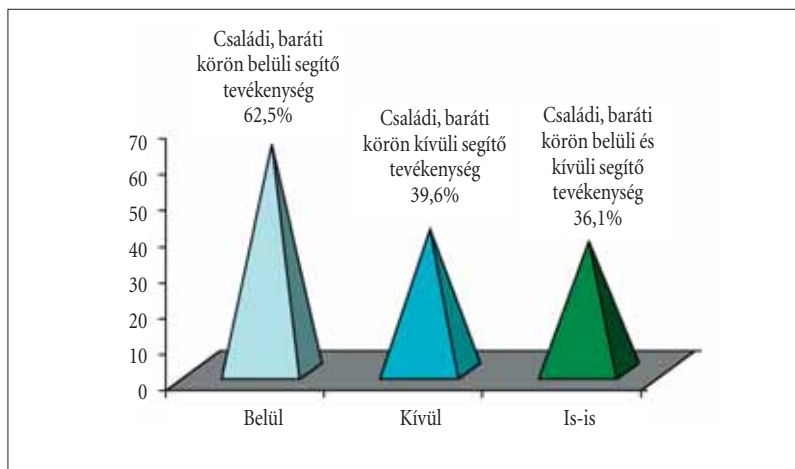
Körkép az önkéntesség hazai helyzetéről

Önkéntesség és civil társadalom

A KSH utolsó adatai a civil társadalom méretére vonatkozóan 2003-ból származnak. Eszerint a társas nonprofit szervezetek száma 31 806, amelyeket klasszikusan az önkénteseket adó szervezeteknek szokás tekinteni (2. tábla). Az általuk foglalkoztatott önkéntesek az összes civil szervezethez kapcsolódó majdnem 400 ezer nyilvántartott 70 százalékát jelentik. Kutatásunk szerint a lakosság szervezeteknek nyújtott önkéntes tevékenysége a szervezetek által nyilvántartottnak több mint duplája (több mint 900 ezer, szemben a 400 ezerrel).

6. ábra

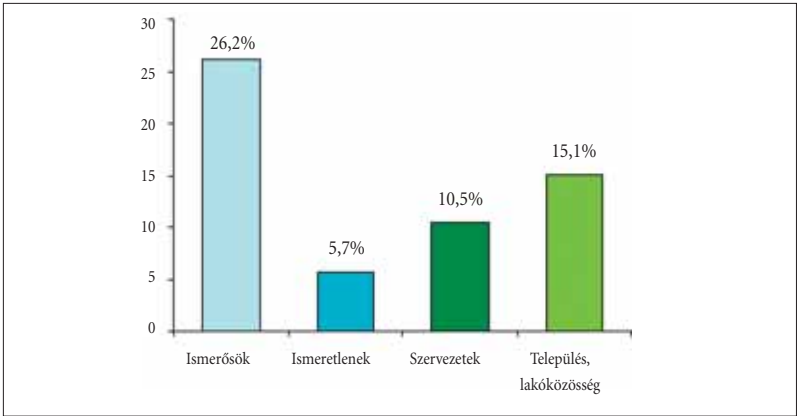
Önkéntes tevékenységet végzők aránya családi és baráti körön kívül és belül illetve mindkét csoportban, a 14 évesnél idősebb népességben (%)

Kutatásunk eredménye szerint a 14 éven felüli népesség (8 768 135 fő) több mint 36 %-a (3 165 297 fő) a családi, baráti körön belül is segít, és azon kívül is végez önkéntes tevékenységet. Ebből az adatból feltételezhető, hogy az önkéntes tevékenységek végzése részben tudatos értékek mentén történik, azaz aki a családi körön belül támogat önkéntesen más családtagokat, ismerősöket, az nagy valószínűséggel e körön kívül is hasonlóan viselkedik.

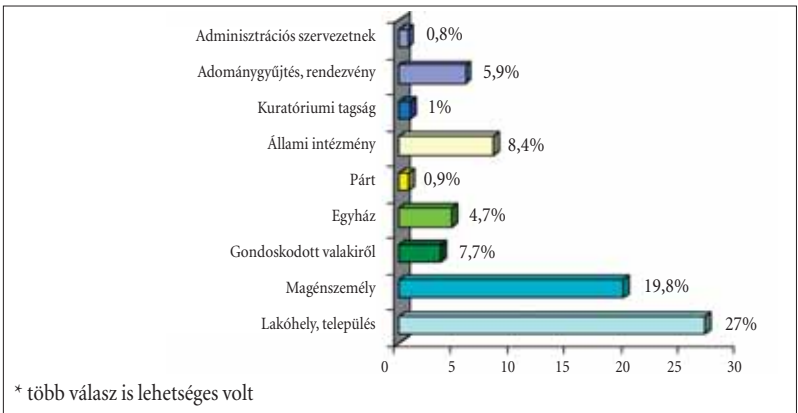
Felmérésünk szerint 3 és fél millióan végeznek összesen (informálisan, szervezetekhez nem kapcsolódva és formálisan együtt) önkéntes tevékenységet.

7. ábra
Az önkéntes tevékenységek kedvezményezettjei (%)

Adataink szerint 2,3 millióian (a 14 éven felüli felnőtt lakosság 26 %-a) olyan ismerősöket támogatnak önkéntes tevékenységgel, akik nem rokonaik, és nem barátaik. Valószínűleg ide tartoznak azok a támogatások, amelyeket a szervezetek nem tarthatnak nyilván. Ezt az állítást „A településén, lakóhelyén segített-e” kérdésünkre több mint 2,3 milliónyi igenlő válasz is alátámasztja, bár a válaszadók több választ is megjelölhettek. Szervezeteknek konkrétan több mint 900 000 fő segített. Ennek az az oka, hogy a KSH szervezeti lekérdezése sem a pártokat, sem az egyházi, sem az állami szociális, művelődési, oktatási intézményben végzett segítségnyújtást nem rögzí-

8. ábra
Az önkéntes tevékenységek kedvezményezettjei és arányuk* (%)

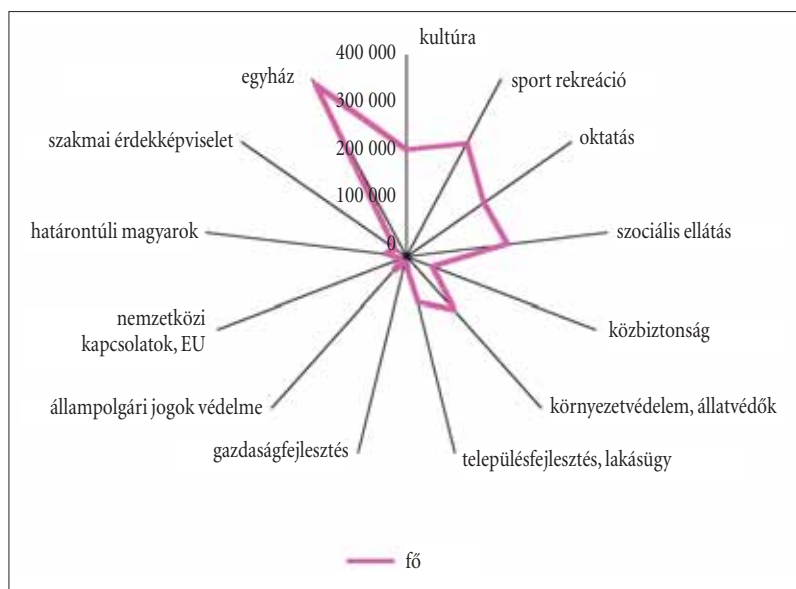

ti, pedig ez majdnem ugyanakkora nagyságrendű, mint a civil szervezetek számára nyújtott önkéntesség. Ez az adat azért is nagyon fontos, mert jelenlévő, így mindenképpen továbbfejlesztendő területekről van szó (pl. állami intézményekben, vállalati környezetben végzett önkéntes munka).

Az önkéntes tevékenységek kedvezményezettjei nagyon sokfélék. Az eredmények meglepőek pl. a *kuratóriumi tagság* szempontjából, amely 86 658 fő civil szervezetbe való illetén bevonódását jelzi. Az *állami intézményekben végzett önkéntesség* is meglepően magas szám, hiszen eddig erről a területről alig volt tudomásunk. Az adatok szerint ez 740 122 fő munkáját jelenti. A vártnál jóval alacsonyabbak a pártokat, egyházakat támogatók önkéntes tevékenységei.

Ugyanakkor, ha a szervezetek számára végzett tevékenységeket vizsgáljuk, akkor itt magasan felülreprezentált az egyházi civil szervezet számára végzett tevékenység, illetve az egészségügyi, szociális, a sport és rekreáció, valamint az oktatás, a környezet- és állatvédelem.

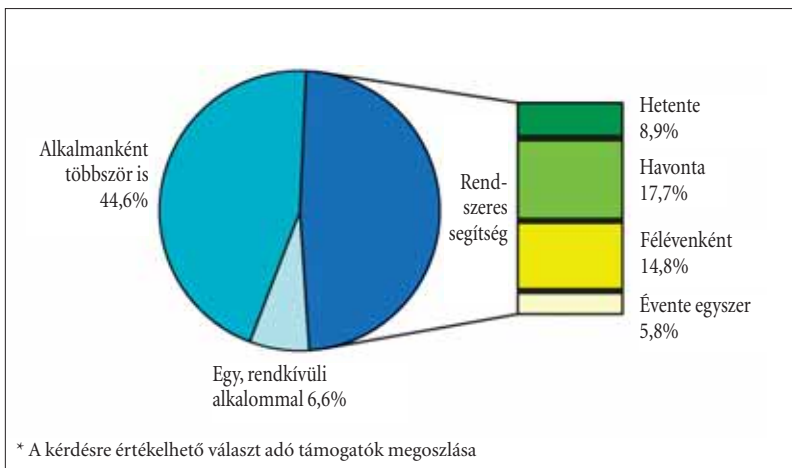
9. ábra
A különböző területeken működő szervezetek számára önkéntes tevékenységet végzők száma és aránya

Az önkéntes tevékenységet végzők majdnem fele (48,8 %) rendszeresen nyújt időadományával támogatást. A rendszeres segítők között a havi rendszerességgel önkéntes munkát végzők vannak többségben. Jelentős ugyanakkor az alkalmanként önkénteskedők (44,6) száma is.

10. ábra

Az önkéntes tevékenységet végzők megoszlása a tevékenység gyakorisága szerint*

A szervezetekben tevékenykedő önkéntesek véleménye szerint a támogatásuk leginkább a közösség általános érdekét szolgálta.

3. tábla

Az önkéntes segítők száma a támogatás címzettjei szerint

Kinek az érdekét szolgálta?	Az önkéntesek száma, fő
A közösség általános érdekét	677 473
Az Ön számára ismeretlen rászorulókat	71 458
Rászoruló ismerőseit	22 379
Családjáét, a magáét és másokét is	60 464
Nem lehet eldönteni	18 567

4. tábla

Az önkéntes tevékenységet végzők és a véradók aránya

Önkéntes tevékenység és véradás	Részt vett-e Ön 2004-ben önkéntes véradáson, amelyért nem fizettek?			Összesen
	nem	igen	nem adhat vért	
Végzett-e önkéntes tevékenységet	90,7	6,1	3,2	100,0
nem	86,0	10,6	3,4	100,0
családon kívül?	88,8	7,9	3,3	100,0
Összesen				

A legtöbb támogatást – az eddigi gyakorlatot folytatva – a gyermekek, a fogyatékosok és az idősek kapták 2004-ben is.

Az adatok tanúsága szerint van némi összefüggés az önkéntes munka és a véradás iránti hajlandóságra., hiszen míg az önkéntesek közül minden tízedik vért is ad, addig ez arány az időadományt nem nyújtóak körében csak 6 százalékos.

Az adatokból egyértelmű, hogy a nonprofit szektor hátszárnya nagy. A szervezetekhez kapcsolódó önkéntesek a teljes önkéntességre nyitott népességnek mindössze egynyolcadát jelentik. Mi a valódi különbség a formális és az informális önkéntesség között?

- A szervezetekhez kapcsolódó önkénteseket könnyebb elérni, információval ellátni az önkéntes lehetőségeket illetően.
- A szervezet kapcsolati hálót jelenthet a számukra, segíthet a munkaerőpiacon maradásban, munkahelykeresésben, vagy baráti kapcsolatok, ismeretségi hálók kiépítésében.
- A szervezetek számára időszakos és/vagy rendszeres humán erőforrást jelenthetnek.
- Szervezetekhez kapcsolódva számítható, számba vehető értéket termelnek, amely a GDP adataiban is megjelenhet.
- Szervezetekhez kapcsolódva az önkéntesek közösséghez is kapcsolódnak.
- Az önkéntesek költségeit téríteni lehet.

5. tábla
Nemzetközi adatok az önkéntesek munkájáról, 2000

Ország	Formális szervezetben	Informálisan
A felnőtt lakosság százalékában		
Egyesült Királyság	48 % (1999)	78 % (1999)
Dánia	28 % (1993)	31 % (1995)
Hollandia	32 %	n.a.
Németország	34 % (14 év felett, 1999)	n.a.
Svédország	48 % (16 év felett, 1999)	52% (16 éve felett, 1999)
Magyarország	5 % (1995)	29 % (1995)
Magyarország	5 % (2006)	40 % (2006)

Forrás: Az Önkéntesség és az állam szerepe c. konferencia záróanyaga, Utrecht. Nederlandse Organisaties Vrijwilligerswerk. 2000. + Lakossági adományozás és önkéntesség 1995-ös és 2005-ös adatai

Látható tehát, hogy a szervezetekhez kapcsolódás számos előnyt jelent az önkéntesek és a szervezetek számára is. Ezen túl természetesen fontos az informális önkéntesség is, hiszen nem lehet, vagy nem érdemes minden önkéntes tevékenységet szervezeti kereteken belül végezni. Ebben a témában a következtetés fejezet tartalmaz ajánlásokat a kormányzat számára.

Összefoglalásképpen elmondható, hogy a szervezeteken kívül végzett önkéntes tevékenység a vártnál nagyobb jelentőségű a 14 éven felüli felnőtt lakosság körében. Az 1995-ös reprezentatív felmérés adatait a mostaniak felülmúlják, eszerint az önkéntesek száma több mint 10 %-kal növekedett az eltelt 10 évben (29-ről majdnem 40 %-ra). Ez az adat már egyértelműen közelíti a Nyugat-Európában szokásos adatok nagyságrendjét. A különbséget még mindig az adja, hogy a formális, szervezetekhez kapcsolódó önkéntesség Európa nyugati felében jóval magasabb a magyarországinál (5. Tábla). Ez tehát azt jelenti, hogy a szervezetek „kihasználatlan” háterszága nagy, sokakat lehet még a szervezeti munkába bevonni.

Önkéntesség és magánszemélyek

A 14 éven felüli magyarországi népesség majd 40 %-a végez önkéntes tevékenységet szervezetekhez kapcsolódva, vagy informálisan, szervezeteken kívül, magánszemélyként. Az önkéntesek demográfiai jellemzőit a már korábban is említett Gyorsjelentés¹⁴ rögzíti részletesen, itt csak a főbb megállapításokat ismételtem meg. A legszembevetőbb, és mondhatnánk legszokványosabb megállapítás, hogy a férfiak több munkát végeznek önkéntesen, mint a nők. Ennek sokféle magyarázata lehet, többek között:

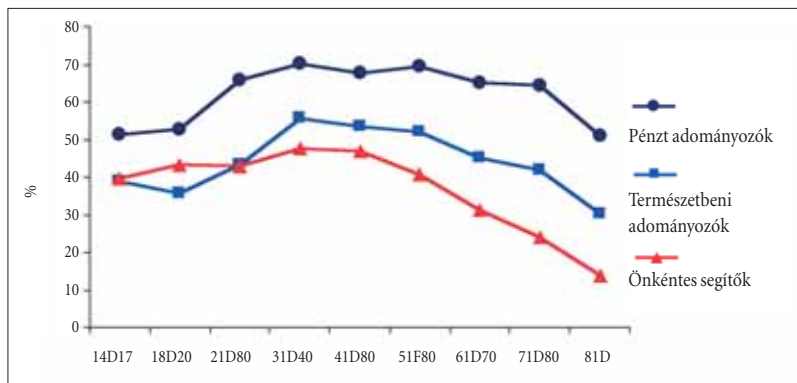
- A családi munkamegosztás hagyományos jellege miatt a nőkre nagyobb otthoni terhek kerülnek, emiatt kevesebb az otthonon kívül tölthető szabadidejük.
- Hagyományosan a rokonoknak, közeli barátoknak nyújtott önkéntes támogatás a nők feladata (ez nem jelentkezik önkéntes munkaként), a férfiak pedig inkább szervezetekhez kapcsolódva végeznek önkéntes tevékenységet.
- A nők gyermekvállalás után kevésbé rendelkeznek szervezetekhez kapcsolható szabadidővel.

Önkéntes tevékenységeket legnagyobb arányban – hasonlóan az adományozáshoz – a 31–40 éves korosztály végez.

¹⁴ Czike Klára-Kuti Éva: *Lakossági adományozás és önkéntes tevékenységek*. Gyorsjelentés a 2004-es felmérés eredményeiről. Önkéntes Központ Alapítvány-Nonprofit Kutatócsoport. Budapest. 2005.

11. ábra

Az adományozók és az önkéntes segítők arányának alakulása életkor szerint

Az önkéntesség csak az idős (különösen a nagyon idős) emberek körében válik ritkává. Az önkéntes tevékenységekben részt vevők aránya már a tizenéveseknél átlag körüli, 18-tól 50 éves korig átlag fölötti, majd az 51–60 éveseknél ismét visszatér az átlagos szintre, hogy utána aztán igen meredeken csökkenjen. A fiatalok átlag körüli önkéntessége figyelemre méltó, különösen annak ismeretében, hogy a közoktatás a mai formájában semmilyen módon nem kéri, illetve nem ismeri el az ilyen tevékenységeket (egy-két önálló középiskolai kezdeményezéstől és még ritkább felsőoktatási példától eltekintve.) Az idősebb korosztály önkéntességének alacsony volta szembetűnő, és szintén az ösztönzők hiányára vezethető vissza.

Az önkéntes segítők aránya együtt növekszik az iskolázottsággal, és a főiskolát, egyetemet végzettek körében kiugróan magas értékeket vesz fel. Ennek megfelelően természetesen a *foglalkozási csoportok* szerinti vizsgálat is a diplomás szellemi foglalkozásúak átlagosnál sokkal nagyobb áldozatvállalási hajlandóságát mutatja.

Az önkéntes tevékenységek motivációjának vizsgálatakor is fontos ezeknek a különbségeknek a vizsgálata, hiszen ebből jól láthatóvá válik, hogy az egyes társadalmi csoportok milyen indítatásból végeznek időadományozó tevékenységet.

Kérdéseink egy része azt firtatta, hogy milyen megfontolásból adományoznak, és miért nem adnak az emberek akár pénzt, akár természetbeni támogatást, akár időadományt, azaz önkéntességet. A válaszadók mindegyik állításnál jelezhették, hogy melyik okot mennyire érzik a saját magukra érvényesnek.

6. tábla
A nem adományozók által választott okok megoszlása (%)

Indokok	1*	2	3	4	5
Magam is támogatásra szorulok	20,5	7,9	8,3	7,4	55,9
A családon belüli támogatásra fordítja a pénzt	58,9	7,5	8,4	4,9	20,3
Nincs ideje rá	58,0	8,1	15,7	6,0	12,2
Senki sem kért ilyen segítséget	51,1	7,9	15,7	6,2	19,1
Nem hisz a támogatások hasznosságában	44,3	7,6	23,6	9,9	14,6
Zavaróak az ilyen típusú kérések	49,3	6,3	18,3	10,0	16,1
Sok a szélhámos	33,8	6,2	18,3	13,9	17,8
Nem bízik a támogatás adott célra történő felhasználásában	33,8	7,9	23,8	13,0	21,5
Nem volt különösebb oka	54,7	6,8	18,3	5,5	14,7

*1 = egyáltalán nem jellemző, 5 = teljes mértékben jellemző

A táblázatból látható, hogy a nem adományozó emberek többsége önmagát is támogatásra szorulónak érzi. A családon belüli támogatás (a 14 éves felüli lakosság 62,7 %-a végzett ilyen tevékenységet 2004-ben), bár jelentős nagyságrendű az adatok szerint, mégis kevésbé fontos szempont az önkéntes tevékenység végzésének nem választásakor. Azaz, azok akik a családjukon belül végeznek ilyen tevékenységet, a családon kívül is szívesen teszik, ez tehát nem igazán oka annak, hogy nem adományoznak ilyen és más módon. Ehhez hasonlóan a „Nincs ideje rá”, a „Senki nem kért ilyen segítséget” és a „Nem volt különösebb oka” állítások is kevés támogatást kaptak, kevesen érezték magukénak. Ezekből azt a következtetést vonhatjuk le, hogy az idő nem tényező az adományozásnál, a kérések elérik azokat, akik szívesen adnak, illetve hogy az adományozás egyértelműen tudatos tevékenység. A „Zavaróak az ilyen típusú kérések” állítást nagyon heterogén csoportok választották, ami az jelenti, hogy ez az állítás kevésbé köthető egyértelműen iskolai végzettséghez, korhoz vagy akár nemhez.

A „Nem hiszek az ilyen támogatások hatékonyságában” (5,2%), a „Sok a szélhámos, nem szeretem ha baleknak néznek (8,7%)” illetve a „Nem bízom benne, hogy a támogatásokat jól használnák fel” (7,2%) állítások egyértelműen az emberek csalódottságát fejezik ki, bizalmatlanságot jeleznek a civil szervezetek hatékonyságában. Ezeket az állításokat összességében ugyan alacsony számban választották válaszdóink, mégis fontos megvizsgálnunk őket, hiszen a korábban említettek szerint épp a bizalom csökkenése az, ami a leginkább nehezíti a társadalmi tőke erősödését. A bizalmatlan válaszokat választók leginkább a 21–40 közötti korosztályban találhatók. Jellemző a

7. tábla

A bizalmatlanság miatt nem adományozók megoszlása korcsoportok szerint (%)

Állítások	14–20	21–40	41–60	61-	Összesen
Nem hiszek az ilyen támogatások hasznosságában*	7	36	28	29	100
Sok a szélhámos, nem szeretem, ha baleknak néznek	10	34	26	30	100
Nem bízom benne, hogy a támogatásokat jól használnák fel	8	37	27	28	100

* a válaszadók 1–5-ig osztályozták az állítást, aszerint, hogy mennyire áll közel hozzájuk az adott állítás. 1 = egyáltalán nem jellemző, 5 = teljes mértékben jellemző. Itt a 4-es és 5-ös válaszokat összesítettem.

8. tábla

A bizalmatlanság miatt nem adományozók nem szerinti megoszlása (%)

Állítások	Férfi	Nő	Összesen
Nem hiszek az ilyen támogatások hasznosságában*	59	41	100
Sok a szélhámos, nem szeretem, ha baleknak néznek	52	48	100
Nem bízom benne, hogy a támogatásokat jól használnák fel	54	46	100

* a válaszadók 1–5-ig osztályozták az állítást, aszerint, hogy mennyire áll közel hozzájuk az adott állítás. 1 = egyáltalán nem jellemző, 5 = teljes mértékben jellemző. Itt a 4-es és 5-ös válaszokat összesítettem.

9. tábla

A bizalmatlanság miatt nem adományozók megoszlása iskolai végzettség szerint (%)

Állítások	8 általános, vagy annál kevesebb	Szaktanácsadó-képző	Középiskola	Főiskola, egyetem	Összesen
Nem hiszek az ilyen támogatások hasznosságában*	45	27	23	5	100
Sok a szélhámos, nem szeretem, ha baleknak néznek	48	28	19	5	100
Nem bízom benne, hogy a támogatásokat jól használnák fel	45	31	20	4	100

* válaszadók 1–5-ig osztályozták az állítást, aszerint, hogy mennyire áll közel hozzájuk az adott állítás. 1 = egyáltalán nem jellemző, 5 = teljes mértékben jellemző. Itt a 4-es és 5-ös válaszokat összesítettem.

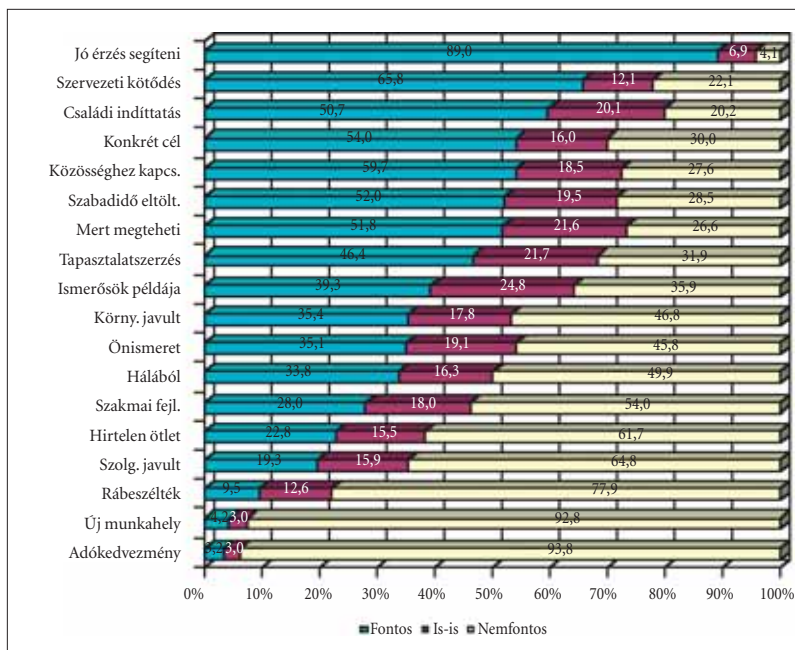
választás a 40 évnél idősebbek esetében is, a 21 évnél fiatalabb válaszadók viszont – biztatóan – nagyon kevesen érzik magukénak ezeket az állításokat. A kérdezettek nemét illetően, a válaszolók inkább a férfiak.

Az iskolai végzettség tekintetében jól látható, hogy a bizalmatlanság az iskolai végzettség növekedésével egyértelműen csökken. Az iskolázottság tehát fontos tényező a bizalmatlanság leküzdéséhez.

Az eredmények alapján, az önkéntesek legfontosabb motivációja az, hogy „jó érzés segíteni”. Ezt a „szervezeti kötődés” motiváció követi, amely alátámasztja azt a feltételezést, hogy a szervezeti tagság fontos elem az önkéntes tevékenységek vállalásához. A hagyománynak is nagy szerep jut, ha megnézzük a „családi indíttatás” kijelentést, amely majdnem 60%-ban a fontos kategóriában szerepel. Az „adókedvezményt, költségtérítést vettem igénybe”, illetve a „rábeszéltek” kijelentés kapták a legkevesebb fontos szavazatot. Az „önkéntesség révén új munkahelyre leltem” kategória 7,2 %-os említése akkor magas szám, ha a mögötte lévő esetszámot is nézzük, hiszen azt jelöli, hogy az önkéntességet végző 3 474 731 főből 267 101 fő talált így munkahelyet magának, ami manapság nagyon fontos adat lehet.

12. ábra

A nonprofit szervezetekben önkéntes munkát végzők motivációja

A definíciós fejezetben vázolt új és hagyományos típusú önkéntesség megkülönböztetését, amelyet korábbi vizsgálatainkban sikerült kimutatni, a reprezentatív adatok csak részben támasztják alá. Azt sikerült ugyan kimutatni, hogy ezek a típusok léteznek, de egyértelműen kemény adatokkal nem írhatóak le, azaz kor, nem, iskolai végzettség alapján nem különülnek el élesen egymástól ezek a csoportok, hanem egy életúton belül folyamatosan változó képet mutatnak. Eszerint tehát a fiatalok önkéntessége az új típusú önkéntesség, azonban ezek a motivációk a korukból, és élethelyzetük-ből, és nem értékrendjükből adódik. A hagyományos önkéntesség pedig sokkal inkább „őshonos” a magyar társadalomban, ezért csoportjellem-zőkkkel tulajdonképpen nem írható le.

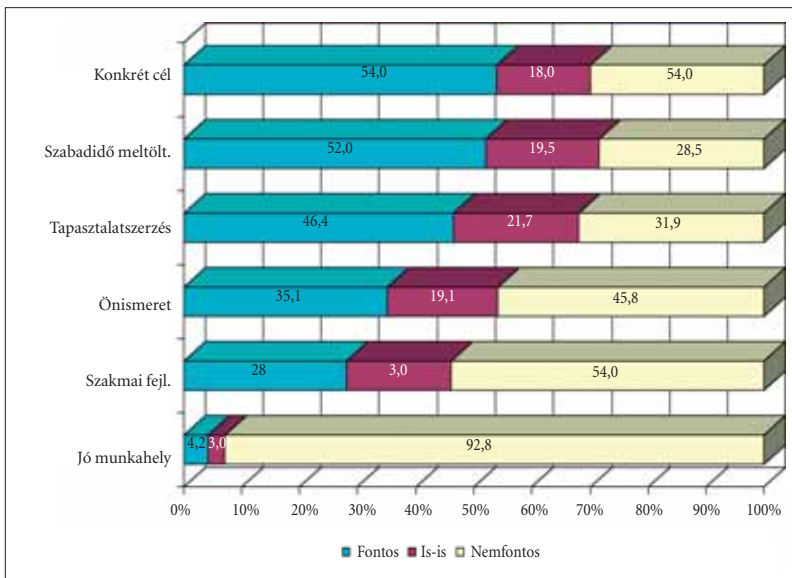
Az alábbiakban elválasztottuk és kategorizáltuk az új típushoz, a hagyományos típushoz közelebb álló kijelentéseket, semlegesként jelöltük azokat, amelyek mindkét csoporthoz egyaránt tartozhatnak. Ha az új és a ha-

10. tábla
Az önkéntesség új és hagyományos típusainak különböző motivációi

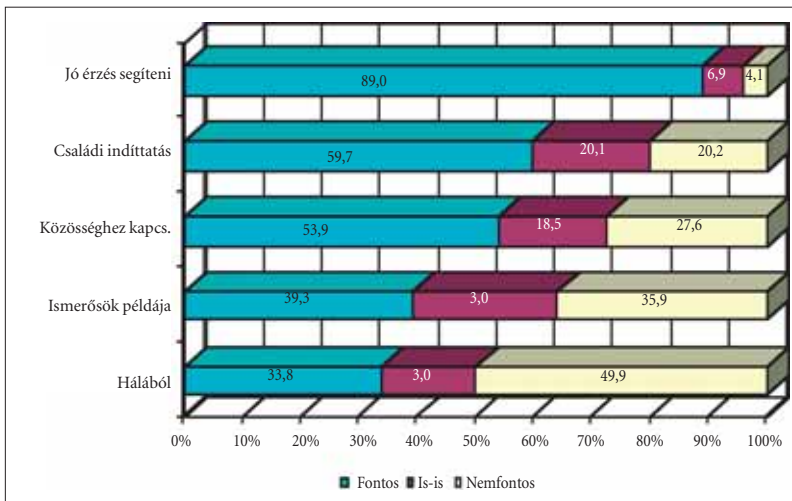
Típus	Indíték	Fontos	Is-is	Nem fontos
Semleges	Adókedvezmény	3,2	3,0	93,8
Új	Új munkahely	4,2	3,0	92,8
S	Rábeszéltek	9,5	12,6	77,9
S	Szolgáltatás javult	19,3	15,9	64,8
S	Hirtelen ötlet	22,8	15,5	61,7
Ú	Szakmai fejlődés	28,0	18,0	54,0
Hagyományos	Hálából	33,8	16,3	49,9
Ú	Önismeret	35,1	19,1	45,8
S	Környezete javult	35,4	17,8	46,8
H	Ismerősök példája	39,3	24,8	35,9
Ú	Tapasztalatszerzés	46,4	21,7	31,9
S	Mert megteheti	51,8	21,6	26,6
Ú	Szabadidő. eltölt.	52,0	19,5	28,5
H	Közösséghez kapcsolódás	53,9	18,5	27,6
Ú	Konkrét cél	54,0	16,0	30,0
H	Családi indíttatás	59,7	20,1	20,2
S	Szervezeti kötődés	65,8	12,1	22,1
H	Jó érzés segíteni	89,0	6,9	4,1

gyományos önkéntesség kijelentéseit külön vizsgáljuk, akkor az alábbi arányokat kapjuk:

13. ábra
Az új típusú önkéntességre jellemző motivációk

14. ábra
A hagyományos típusú önkéntességre jellemző motivációk

Az elemzés mélyítésének érdekében megnéztük ezeknek az állításoknak a korral, az iskolai végzettséggel és a nemmel kapcsolatos alakulását is.

Az új típusú önkéntességet leíró változók közül kiválasztott állítások leginkább a 21–60 éves korosztályra voltak igazak, azaz a legtöbb önkéntes tevékenységet végző korcsoportra. Persze egyértelmű, hogy ez a csoport az, amelyiknek az esetében a leginkább fontos a szakmai kihívás, lévén az aktív, munkaképes korú korosztályról van szó. Ha csak a 26 éven aluliakat nézzük, akkor azt kapjuk, hogy a szakmai kihívást 21%, az önismeretet szintén 21%, míg a konkrét cél megvalósítását 22% választotta.

11. tábla

Az új típusú önkéntességhez tartozó állításokat választók megoszlása életkor szerint (%)

Állítások	14–20	21–40	41–60	61-	Összesen
Az önkéntes tevékenység új kihívást, szakmai fejlődést jelentett*	12	41	33	14	100
Az önkéntesség segített önmagam megismerésében	10	37	34	19	100
Segített megvalósítani valamilyen konkrét célt	6	36	37	21	100

* a válaszadók 1–5-ig osztályozták az állítást, aszerint, hogy mennyire áll közel hozzájuk az adott állítás. 1 = egyáltalán nem jellemző, 5 = teljes mértékben jellemző. Itt a 4-es és 5-ös válaszokat összesítettem.

12. tábla

Az új típusú önkéntességhez tartozó állításokat választók megoszlása nemek szerint (%)

Állítások	Férfi	Nő	Összesen
Az önkéntes tevékenység új kihívást, szakmai fejlődést jelentett*	49	51	100
Az önkéntesség segített önmagam megismerésében	44	56	100
Segített megvalósítani valamilyen konkrét célt	46	54	100

* a válaszadók 1–5-ig osztályozták az állítást, aszerint, hogy mennyire áll közel hozzájuk az adott állítás. 1 = egyáltalán nem jellemző, 5 = teljes mértékben jellemző. Itt a 4-es és 5-ös válaszokat összesítettem.

Ha az állításokat nemek szerinti megoszlásban vizsgáljuk, akkor azt találjuk, hogy inkább a nők azok akik az új típusúhoz sorolt állításokat választják, de minimális a különbség a két csoport között.

Az új típusú önkéntességhez tartozó állítások választói között nem igazán lehet iskolai végzettség szerint különbséget tenni. Az eredeti kategorizáció is éppen ezt mutatta (6. ábra).

13. tábla
Az új típusú önkéntességhez tartozó állításokat választók megoszlása
iskolai végzettség szerint (%)

Állítások	8 általános, vagy annál kevesebb	Szakmunkás- képző	Közép- iskola	Főiskola, egyetem	Összesen
Az önkéntes tevékenység új kihívást, szakmai fejlődést jelentett*	22	24	31	23	100
Az önkéntesség segített ön-magam megismerésében	25	24	33	18	100
Segített megvalósítani valamilyen konkrét célt	25	24	33	18	100

* válaszadók 1–5-ig osztályozták az állítást, aszerint, hogy mennyire áll közel hozzájuk az adott állítás. 1 = egyáltalán nem jellemző, 5 = teljes mértékben jellemző. Itt a 4-es és 5-ös válaszokat összesítettem.

Az új típusossal kapcsolatos korábbi állításaink tehát részben igazolódtak, azaz az új típust sem végzettség, sem a kérdezett neme alapján nem lehet elkülöníteni. A kor alapjáni kategorizáció pedig nem mutatható ki a reprezentatív mintából.

Ugyanezt az elemzést vezettük végig a hagyományos típusú önkéntesség esetében, ahol a különbségeket eredetileg egyértelműbbnek gondoltuk.

14. tábla
A hagyományos típusú önkéntességhez tartozó állításokat választók
megoszlása életkor szerint (%)

Állítások	14–20	21–40	41–60	61-	Összesen
Családi indíttatás az önkéntesség	7	32	35	26	100
Jó érzés másoknak segíteni	8	36	34	22	100
Közei ismerősök példája	8	36	34	22	100

* a válaszadók 1–5-ig osztályozták az állítást, aszerint, hogy mennyire áll közel hozzájuk az adott állítás. 1 = egyáltalán nem jellemző, 5 = teljes mértékben jellemző. Itt a 4-es és 5-ös válaszokat összesítettem.

A kor tekintetében egyértelműen igazolni lehet a korábbi állítást: a hagyományos típusú önkéntesség egyértelműen a 35 év felettiek önkéntes tevékenysége.

15. tábla

A hagyományos típusú önkéntességhez tartozó állításokat választók megoszlása nemek szerint (%)

Állítások	Férfi	Nő	Összesen
Családi indíttatás az önkéntesség	44	56	100
Jó érzés másoknak segíteni	44	56	100
Közel ismerősök példája	44	56	100

* a válaszadók 1–5-ig osztályozták az állítást, aszerint, hogy mennyire áll közel hozzájuk az adott állítás. 1 = egyáltalán nem jellemző, 5 = teljes mértékben jellemző. Itt a 4-es és 5-ös válaszokat összesítettem.

A két csoport közötti különbség az új típusú válaszadókénál jobban látható, bár ez a különbség sem túl jelentős. A nők tehát inkább a hagyományos önkéntességre jellemző motivációkkal tevékenykednek ezen a területen, ezt már korábbi kutatások is így találták.

16. tábla

A hagyományos típusú önkéntességhez tartozó állításokat választók megoszlása iskolai végzettség szerint (%)

Állítások	8 általános, vagy annál kevesebb	Szakmunkás-képző	Középiskola	Főiskola, egyetem	Összesen
Családi indíttatás az önkéntesség	27	23	33	17	100
Jó érzés másoknak segíteni	28	24	33	15	100
Közel ismerősök példája	30	24	33	13	100

* a válaszadók 1–5-ig osztályozták az állítást, aszerint, hogy mennyire áll közel hozzájuk az adott állítás. 1 = egyáltalán nem jellemző, 5 = teljes mértékben jellemző. Itt a 4-es és 5-ös válaszokat összesítettem.

A legmeglepőbb eredmények csak ezután következnek. Az iskolai végzettség vizsgálatánál épp ellenkező eredményt kaptunk, azaz, minél alacsonyabb az iskolai végzettség, annál valószínűbben a hagyományos önkéntességhez kapcsolódó indíttatásból végez valaki önkéntes tevékenységet. Az az állításunk tehát, hogy a hagyományos önkéntesség a diplomások jellemzője, nem igazolható a reprezentatív mintán.

Összefoglalásképpen elmondható, hogy a korábbi kis (150 fős) mintán kimutatott kategorizáció az új és a hagyományos típusú önkéntesség tekinteté-

ben csak részben igazolható a jelenlegi reprezentatív mintán. A két mintázat létezését ezek az eredmények sem vonják kétségbe, azonban mostani eredményeink egyértelművé teszik, hogy a típusokat nem lehet leírni kemény adatokkal: a típusok ugyanis az egyéni életúton belüli élethelyzet, anyagi szituáció, szabadidő, eredeti motivációk, lakhely, stb. változásával folyamatos mozgásban vannak. A hagyományos típus egyszerűbben kimutatható, mivel régóta van jelen a magyar társadalomban. Ezt a típusú tevékenységet főként nők végzik, és inkább a 35 év feletti korosztály. Az iskolai végzettség szerinti kategorizáció nem nyert igazolást, illetve az új típus kimutatása sem egyértelmű. Ugyanakkor korábbi kutatásaink egyértelműsítik, hogy kizárólag önkéntes fiatalok (26 év alattiak) vizsgálatakor (Demokratikus Ifjúságért Alapítvány és Vöröskereszt kötelékében tevékenykedő fiatalok kérdőíves válasza) a szokásos motivációktól eltérő eredményeket kapunk, azaz létezik új típusú önkéntesség. Ugyanakkor ennek természetességét elsősorban a korcsoport életkora indokolja (elsődleges célok: tudásszerzés, közösséghez tartozás, önismeret szerzésének vágya stb.).

Az önkéntesség mint integrációs erő az információs társadalomban

A továbbiakban a különböző társadalmi csoportok számbavételén keresztül szeretném bemutatni, hogy hogyan integrálhatja az önkéntesség a társadalmat az információs korban. Az elemzés gerincét a második reprezentatív kutatás képezi, de természetesen felhasználom mások és a magam eddigi kutatási eredményeit is.

A nemzetközi szakirodalom az önkéntesség szerepét főként annak *társadalomban* (integráció, kiilleszkedés csökkentése), illetve *gazdaságban* (teljes foglalkoztatottság) betöltött szerepe mentén elemzi. A civil társadalommal foglalkozó kutatások (pl. Putnam, 2000) szerint az országok közötti, vagy az egyes országokon belüli régiós különbségeket elsősorban az úgynevezett *társadalmi tőkének* lehet tulajdonítani, amely – többek között például – az önkéntes tevékenységekben való részvételben nyilvánul meg. Ahol magas részvételt találtak az adott terület társadalmi mozgalmaiban vagy az önkéntesek számát illetően, ott más gazdasági, társadalmi mutatók is jobbnak bizonyultak.

Munkanélküliség

A munkanélküliség az Európai Unió és tagállamai számára talán az egyik legnagyobb kihívást jelenti a XXI. században. Eurómilliárdokat költünk arra, hogy a teljes foglalkoztatottságot megközelítsük, különböző kísérletek

születnek az inaktív tömegek rendszerbe kapcsolására. Rettegünk, mert egyrészt veszélyben a közös kalap, a társadalombiztosítás finanszírozása, másrészt egyre nyilvánvalóbb, hogy a közösségek hálózatát kizárólag a munka világában otthonosan mozgó emberek használják. Ez utóbbiak ezzel csökkentik a közösségre nehezedő kiadásokat. Ezek a költségek a magányosság betegségeinek költségei, a munka nélkülivé szocializált következő generáció kiadásai, a társadalom peremére szorulás visszafordíthatatlanságának költségei. Minden olyan erőfeszítés, amely ezeket a veszteségeket igyekszik csökkenteni, támogatandó, mert hasznos a közösség integrációjának, és a közös kiadások mérséklésének szempontjából.

Az újonnan kiépülő, minket körülvevő gazdaság egyszerre információs, globális, és hálózati. Kialakulása a 90-es évek Amerikájában kezdődött, és olyan multikulturális közeget hozott létre, amelyben többfunkciós, speciálisan képzett szakemberekre van szükség. A Castells (2005) által leírt amerikai foglalkoztatási trendek, a mezőgazdasági munkakörök fokozatos megszűnése, a feldolgozóipar hanyatlása, a termelési, egészségügyi, oktatási szolgáltatások vezető szerephez jutása, illetve az alacsony végzettségű munkakörök kiskereskedelmi, szolgáltatási területre való visszaszorulása az Európai Unió országaiban – így nálunk is – megjelenő események. E trendek mellékhatásaként a stabil, életfogytig tartó munkát felváltja az ideiglenes, rövidtávú, rugalmasságot igénylő munka, amely természetesen ezekhez a változásokhoz kapcsolódni tudó munkaerőt kíván. A leginkább tehát a több szempontból is *rugalmas foglalkoztatás* ösztönzése lehet az állam egyik fontos jövőbeni foglalkoztatáspolitikai célja, hiszen ezzel lehet felvenni más gazdaságokkal a versenyt, de legalábbis tartani a lépést.

A magyar oktatási rendszer még nem vette fel igazán ezt a ritmust, azaz olyan, elsősorban elméleti szakembereket képez, akiknek gyakorlati tudása nincs, készségei meglehetősen alulmaradnak hasonló képzésben részt vett nyugat-európai, vagy amerikai társaiktól. Ennek több oka is van. Az egyik, hogy Magyarországon a készségfejlesztéssel kapcsolatos tantárgyak csak minimális szinten képviseltetik magukat a közép- és felsőoktatásban, illetve az egyetemek/főiskolák még mindig az elméletközpontú tudás átadását tekintik a felsőoktatás legfontosabb feladatának. A rendszer kiegészítéseként a legtöbb felsőoktatási intézmény valamilyen gyakorlati időt ír elő hallgatói számára. E gyakorlati idő (átlagosan 1–6 hónap) letöltését a legtöbb esetben olyan ingyen munka végzésével teljesíthetik, amelyet szakterülettől függően – pl. szociális szakokon tereptanárok felügyelete mellett élesben, gazdasági szakokon akár nagyvállalati lófitutiként, stb. – választható, vagy kijelölt munkahelyen töltenek el a majdani szakemberek. Ez az idő szerencsés esetben jól szocializáló mesterek mellett, komoly lökést, esetleg kapcsolatokat, későbbi munkahelyet is ad, rossz esetben unatkozva, céltalanul, megalázó helyzetekben telik el.

Az önkéntesség, a korábbi, definíciós részben kifejtett meghatározás

mentén, önkéntesen, ellenszolgáltatás nélkül, valaki más (másik személy, vagy a közösség, társadalom) hasznára végezhető munkát kínál. Az önkéntes tevékenység végzése során az adott szakterület gyakorlati fogásainak elsajátításán túl más szakmákba való betekintést is enged, a civil szervezetek hálózatán keresztül kettős kapcsolati hálót kínál (a legtöbb civil szervezet munkatársain, tagjain, külső kapcsolatai révén a társadalom más szöveteihez – állam, vállalkozások – is számos szállal kapcsolódik), melynek révén a későbbi elhelyezkedés is könnyebb. Az önkéntesség legfontosabb előnye, hogy minden korosztály végezheti, nem kötődik végzettséghez, és nyitottságra, mások elfogadására tanít.

De lássuk, mit mondanak erről jelenlegi adataink. Reprezentatív felmérésünk szerint az önkéntes tevékenységet végzők 7,9 %-a (267 101 fő) számára munkahely találásával is járt az önkénteskedés.

17. tábla
Az önkéntesség révén új munkahelyre talált

Új munkahely	Esetszám	Százalék
Egyáltalán nem jellemző	3 127 966	92,1
2	94 267	2,8
3	85 327	2,5
4	49 070	1,4
Teljes mértékben jellemző	38 437	1,1
Hiányzó esetek	79 664	–
<i>Összesen</i>	<i>3 474 731</i>	<i>100,0</i>

Ez az adat meggyőzően támasztja alá azt a korábbi elképzelésünket, hogy az önkéntesség állami támogatása a munkanélküliség területén nagyon fontos és megtérülő erőfeszítés lehet. A minta 7,9 százaléka nyilatkozik tehát arról, hogy az önkéntességének valamilyen módon köze volt ahhoz, hogy munkát talált. Ha csak azokat tekintjük, akik 4-es, vagy 5-ös osztályzatot adtak, akkor is több mint 100 000 ember talált így munkahelyre 2004-ben! Ha megnézzük, hogy melyik korosztály az, amelyik a leginkább talál így munkát, akkor azt találjuk, hogy nincs valódi különbség, mindegyik aktív korcsoport valamilyen kis százalékban (hiszen 9 % összesen) részesül az így szerzett munkahelyekből. Természetesen a legtöbb önkéntes munkát végző, gazdaságilag legaktívabb korcsoport a 21–40 évesek valamelyest nagyobb mértékben jelennek meg.

18. tábla

Az önkéntesség révén munkahelyet találók aránya korcsoportok szerint (%)

Korcsoportok	14–20	21–40	41–60	60+
4-es és 5-ös osztályzat	2 %	3 %	2%	1%

Összegzőképpen elmondható, hogy az önkéntesség révén munkahelyet is lehet szerezni, és ez nagyon fontos kézzel fogható eredmény a korábbi találgatásokhoz, becslésekhez képest.

Nyugdíjasok és az önkéntesség

Európa és benne Magyarország időskorú népessége lassan eléri az egyharmados nagyságrendet, azaz minden harmadik ember 60, vagy annál idősebb lesz. Ezzel párhuzamosan növekszik az átlagéletkor, azaz egyre többen lesznek azok, akik nyugdíjazásuk után munka, aktivitás nélkül élnek tovább.

Magyarországon a nyugdíjkorhatárt elérő férfiak és nők gyakorlatilag eltűnnek a munkaerőpiacról. Ennek egyik oka, hogy a munkáltatók sem szívesen foglalkoztatják őket, a másik pedig, hogy a munkahelyek bizonytalansága miatt az idősebb korosztály a mihamarabbi nyugdíjazás biztonságát választja (természetesen egy részük a nyugdíjazás után is vállal munkát). A 2001-es népszámlálás adatai szerint 2 millió 82 ezer 60 év feletti idős ember él Magyarországon. A KSH 2000-ben készült időmérleg vizsgálata szerint egy évi átlagos napon a 60 év feletti korosztály 341 percet (5,7 óra) tölt szabadidős tevékenységgel. Ezek között a televíziózás a legkiemelkedőbb elfoglaltság, napi 3,5 órát töltenek ezzel a 60 év feletti korcsoport tagjai. Életükben tehát fokozatosan az otthoni, passzívabb, kisebb fizikai-szellemi aktivitást követelő tevékenységek válnak uralkodóvá. Ugyanakkor a jól megérdemelt pihenés mellett a rendszeres, naponta ismétlődő tevékenységek, amelyek strukturálják a napot, és erősítik a hasznosság-érzetet, egyre kevésbé állnak a rendelkezésükre. A Népeségstudományi Kutatóintézet 2002-es kutatása szerint az egyik ilyen tevékenység a „közéleti tevékenység”. Ilyen típusú tevékenységet a minta (3171 fő) 10,6 %-a végzett a vizsgált időszakban.

A vizsgált korosztály közérzetéről is tartalmaz a kutatás adatokat, miszerint az „egyedül maradás, megözvegyülés miatt nagyon aggodalmaskodók” a minta 35,5 %-át alkotják. Ezek a számok sokat elárulnak az idősebb generációk életminőségéről.

Az önkéntes tevékenység végzése a korcsoportok között a 61 év felettiiek esetében több mint 16 %-ot jelent. Ez magas szám, több mint fél millió embert jelent. Annak ismeretében is magas, hogy a 60 éven felüli korosztály

19. tábla
A rendszeres feladatokat ellátó 60–75 éves nyugdíjasok arányai
nem és korcsoport szerint (az érintettek %-ában)

	Korcsoport (év)			Összesen
	60–64	65–69	70–75	
Férfiak (N=1283)				
Háztartás ellátása	35,9	35,4	36,9	36,0
Mezőgazdasági, kerti munka, állattenyésztés	80,6	70,4	70,9	74,2
Háziállat tartása	73,3	63,3	67,0	67,9
Javítás, karbantartás	89,4	81,9	76,5	83,0
Gyermekfelügyelet	37,3	31,6	28,4	32,6
Gyermekek háztartásába, gazdaságába besegítés	35,2	33,1	27,0	32,2
Betegápolás	15,1	12,3	14,8	14,1
Közéleti tevékenység	15,2	11,7	12,9	13,3
Nők (N=1885)				
Háztartás ellátása	97,2	95,3	93,1	95,2
Mezőgazdasági, kerti munka, állattenyésztés	56,3	56,4	53,7	55,5
Háziállat tartása	65,4	62,2	59,3	62,3
Javítás, karbantartás	23,0	26,5	24,4	24,6
Gyermekfelügyelet	52,1	41,9	28,6	41,2
Gyermekek háztartásába, gazdaságába besegítés	38,2	32,5	23,3	31,5
Betegápolás	25,1	22,2	13,7	20,3
Közéleti tevékenység	10,0	10,0	5,9	8,6
Együtt (N=3171)				
Háztartás ellátása	72,0	69,8	72,0	71,2
Mezőgazdasági, kerti munka, állattenyésztés	66,9	62,7	60,6	63,5
Háziállat tartása	68,8	62,6	62,3	65,4
Javítás, karbantartás	51,5	52,1	45,7	50,2
Gyermekfelügyelet	46,1	37,5	28,5	37,7
Gyermekek háztartásába, gazdaságába besegítés	37,0	32,7	25,1	31,7
Betegápolás	21,1	18,0	14,1	17,8
Közéleti tevékenység	12,2	10,8	8,8	10,6

Forrás: Az időskorú népesség főbb jellemzői és életkörülményei, 2004 Budapest. 37. o.

(a 2001-es népszámlálási adatok szerint) 2 082 000 főt jelent a lakosságon belül, azaz a 60 évesek 27 %-a valamilyen módon részt vesz az önkéntességben.

20. tábla
Az önkéntes munkát végzők megoszlása korcsoportonként

Önkéntes	14–17	18–20	21–30	31–40	41–50	51–60	61–70	71-	Összesen
nem	300 042	220 185	877 288	748 545	717 712	836 887	719 701	873 407	5 293 767
	5,7%	4,2%	16,6%	14,1%	13,6%	15,8%	13,6%	16,5%	100,0%
igen	196 786	167 961	656 575	683 105	634 596	576 696	328 509	230 503	3 474 731
	5,7%	4,8%	18,9%	19,7%	18,3%	16,6%	9,5%	6,6%	100,0%
Összesen	496 828	388 146	1 533 863	1 431 650	1 352 308	1 413 583	1 048 210	1 103 910	8 768 498
	5,7%	4,4%	17,5%	16,3%	15,4%	16,1%	12,0%	12,6%	100,0%

Összefoglalóan elmondható, hogy az idősebb korosztály szép számmal vesz részt önkéntes tevékenységekben, azonban a tevékenységekben részt nem vevők számát ösztönzéssel csökkentve talán jobb életminőséget, aktív időskort lehetne teremteni a nyugdíjasok számára.

Fiatalok és az önkéntesség¹⁵

Az Európai Unió tagállamaiban a fiatalok munkanélküliségi rátája évek óta növekszik, annak ellenére, hogy a mai pályakezdők jóval képzettebbek mint egy évtizeddel korábban. Sokan egyetemi, főiskolai diplomával a zsebükből bizakodva vágnak neki a vágyott munkahely megtalálásának, aztán legtöbbször azzal szembesül, hogy szakmai tapasztalat, személyes ismeretség híján a munkaadók többsége nem őr választja. Ezek a fiatalok előbb-utóbb frusztráltak lesznek, feleslegesnek érzik magukat, elveszítik munkával kapcsolatos motivációjukat. Esetleges hosszútávú munkanélküliségük munkanélküli karriert indít el, állandósul családi, társadalmi függőségük, aláásódik önbecsülésük, egészségügyi problémáik is keletkeznek, vagy vala-

¹⁵ Az itt megjelenő elemzés egyes részei az OFA ÖTLET programjának kidolgozásakor a pályázati anyag bevezetőjéhez íródott 2005-ben. Elemi a fiatal munkanélküliek önkéntességét támogató program pályázati anyagában is megtalálhatóak, nagyobb nyilvánosság előtt azonban még nem jelentek meg. Az akkori anyaggal kapcsolatos kiegészítéseket és megjegyzéseket köszönöm Albert Juditnak, Benkő Ágotának, dr. Bényei Andrásnének, Berencz Mercédesznek, Garas Ildikónak, Jagasics Bélának, Váry Annamáriának.

milyen devianciába menekülnek, társadalmi kapcsolataik beszűkülnek és egyre nehezebb visszavezetni őket a munka világába.

21. tábla
A regisztrált pályakezdő munkanélküliek száma és változása (2005. január)

Főváros, megye	A regisztrált pályakezdő munkanélküliek				
	száma, fő	változása az előző hónaphoz		változása az előző év azonos időszakához	
		fő	%	fő	%
Budapest	1 096	–51	–4,4	114	11,6
Baranya	1 784	26	1,5	179	11,2
Bács–Kiskun	2 127	125	6,2	336	18,8
Békés	1 815	87	5,0	532	41,5
Borsod–Abaúj–Zemplén	5 915	204	3,6	1 041	21,4
Csongrád	2 170	128	6,3	478	28,3
Fejér	1 013	1	0,1	118	13,2
Győr–Moson–Sopron	698	36	5,4	173	33,0
Hajdú–Bihar	2 895	182	6,7	464	19,1
Heves	1 182	44	3,9	158	15,4
Jász–Nagykun–Szolnok	1 939	74	4,0	557	40,3
Komárom–Esztergom	918	70	8,3	195	27,0
Nógrád	1 220	42	3,6	180	17,3
Pest	1 152	49	4,4	208	22,0
Somogy	1 537	–10	–0,6	432	39,1
Szabolcs–Szatmár–Bereg	5 421	215	4,1	1 006	22,8
Tolna	1 348	43	3,3	307	29,5
Vas	685	25	3,8	140	25,7
Veszprém	1 057	70	7,1	122	13,0
Zala	671	33	5,2	196	41,3
Összesen	36 643	1 393	4,4	6 936	23,3

Az Állami Foglalkoztatási Szolgálat adatai szerint 2005. januárjában 430 258 regisztrált munkanélküli között 36 643 pályakezdő munkanélküli fiatal találunk (8 %), a 25 év alatti munkanélküliek száma 65 824 fő (15%). A regisztrált pályakezdő munkanélküliek száma az ország keleti régióiban a

legmagasabb (Észak-Magyarország, Észak-Alföld), azonban az előző évhez viszonyítva a Dél-Alföldi régió regisztrált pályakezdő fiatal munkanélkülieinek száma nőtt a legjelentősebb mértékben, több mint 40%-kal (21. tábla). A fiatal pályakezdő munkanélküliek képzettségének tekintetében a 8 általánost és a szakmunkásképzőt végzettek vannak a legtöbben, de az utóbbi évek tendenciái azt mutatják, hogy növekszik a csoporton belül az érettségizettek és a diplomások aránya.

A mezőgazdasági és ipari társadalmakban a fiatalok hamar bekerültek a munkaerőpiacra, míg a modern társadalmakban a fiatal generáció jóval több időt tölt iskolai képzésben. Ráadásul a legnehezebb időszakot az oktatási rendszerből a felnőtté válás és a munka világába való bekerülés jelenti, és ez az az időszak, amihez a legkevesebb támogatást, segítséget kapják. Nagyon kevés lehetőségük van felelősséget vállalni, fontos munkát végezni és hozzájárulni a közösségek, a társadalom fejlődéséhez. Ugyanakkor a társadalom velük kapcsolatos elvárásai meglehetősen nagyok, amelyekre felkészülési időt tulajdonképpen nem kapnak.

A ma fiatal pályakezdői számára a munkaerőpiacra való bekerülés hatalmas kihívást jelent. A korábbi parkolópályák megszűnésével (pl. sorkatonaság, polgári szolgálat, stb.) a kitolódott képzési időszak végén, átmenet nélkül kell helytállniuk egy olyan munkaerőpiacon, melynek lehetőségei meglehetősen korlátozottak munkahelyi tapasztalat, gyakorlati tudás nélkül.

Pedig nyilvánvaló, hogy a civil szervezetek, kisközösségek és a társadalom számára is azonnali hasznot jelenthet a pályakezdők tapasztalatgyűjtésének támogatása.

A fiatalok, pályakezdők szempontjából előnyös, ha első munkahelyi gyakorlatukat segítő környezetben végzik, ahol a felelősséget még mások viselik helyettük. A fiatalok körében növekvő tartós munkanélküliség tendenciáit figyelembe véve még nagyobb a társadalmi felelősség: sokan karrierjük első állomásaként passzivitásba kényszerülnek. Megoldásként kínálkozik az a Nyugat-Európában, Amerikában évtizedek óta létező, és az utóbbi 5–6 évben Magyarországon is teret nyert tevékenység, az önkéntesség segítségével hívása a pályakezdők átmeneti, gyakorlati tanulási időszakának támogatására.

Egy kanadai kutatás eredményei szerint¹⁶, amelyet 2000-ben készítettek, a fiatalok (15–24) önkéntes tevékenységének egyik legfontosabb motivációja, hogy a munkaerőpiaci lehetőségeiket javítsák (55%), illetve hogy fejlesszék saját képességeiket, készségeiket (71%).

¹⁶ Caring Involved. Highlights from the 2000 National Survey of Giving, Volunteering and Participating. Canadian Centre of Philanthropy. 2001.

Egy másik kanadai kutatás szerint¹⁷ azok akik önkéntes munkát végeznek, 7 %-kal többet keresnek, mint azok, akik sosem végeztek ilyen tevékenységet.

Az első önkéntességgel kapcsolatos reprezentatív felmérésben a Non-profit Kutatócsoport adatai szerint az informális (nem szervezethez kapcsolódó) önkéntesek száma 1995-ben meghaladta a 2 263 780 főt (ami akkor a felnőtt korú népesség 29%-át jelentette). A formális szervezetekben önkéntes munkát végzők száma ugyanekkor 400 207 fő, a felnőtt korú népesség 5%-a volt. A formális önkéntes munkáról azóta is készültek felmérések, ezek szerint az önkéntesek száma 1995 óta folyamatosan csökken. Hivatalosan, szervezetekhez kapcsolódóan 2003-ban a Központi Statisztikai Hivatal (a szervezetek önbevallására építve) 400 000 önkéntest regisztrált. Jelen reprezentatív kutatásunk adatai szerint a formális és az informális önkéntesek száma is növekedett az utóbbi 10 évben, és különösen igaz ez a fiatalok korcsoportjaira (14–26 évesek).

A statisztikák tehát négyszázezer önkéntest tartanak nyilván, akik non-profit szervezetekhez kapcsolódva végeznek önkéntes tevékenységet. Azok akik informálisan, vagy nem non-profit szervezethez kötődően végeznek önkéntes tevékenységet, tehát nem kapcsolódnak szervezetekhez, vagy vállalkozásoknál, egyházaknál, iskolákban végeznek önkéntes munkát, nincsenek a szervezeteknél regisztrált önkéntesek között. Számos civil szervezet, iskola, az Európai Unió által támogatott program dolgozik ma is azért, hogy az önkéntességet népszerűsítse, megismertette a fiatal korosztállyal.

Egy másik kutatás adatai szerint¹⁸ a fiatalok nem rendelkeznek elegendő információval az önkéntességről, ezért fontos az önkéntesség az oktatási rendszerbe való hatékonyabb integrálása, melyen keresztül a későbbi munkaerőpiaci helytállás is könnyebbé válhat.

Az Európai Önkéntes Szolgálat¹⁹ eddigi tapasztalatai alapján is elmondható, hogy a fiatalok nyitottságát, tapasztalatait, felnőtté válását nagyban segíti, ha támogatást kapnak az önálló életkezdéshez, kihívások elé állíthatják magukat, és támogatóik hisznek abban, hogy képesek a tapasztalatok megfelelő összegyűjtésére, és későbbi életükben a szerzett tudás megfelelő hasznosítására.

Az önkéntességet tehát tekinthetjük úgy is, mint kezdeti lépést azon fia-

¹⁷ K. M. Day-R. A. Devlin: The payoff to work without pay: Volunteer work as an investment in human capital. Canadian Journal of Economics. Vol. 31., No. 5. 1998. pp. 1179–1191

¹⁸ Czike Klára-Bartal Anna Mária (2005): Nonprofit szervezetek és önkéntesek – új szervezeti típusok és az önkéntes tevékenységet végzők motivációi. Civitalis Egyesület. Budapest.

¹⁹ www.mobilitas.hu, www.europa.eu.int/comm/education/youth.html

talok számára, akik nem rendelkeznek elég kapcsolati tőkével, készséggel, és tapasztalattal ahhoz, hogy saját erejükből lépjenek be a munkaerőpiacra.

Az önkéntes tevékenységek támogatásában rejlő lehetőségek között fontos megemlíteni az alábbiakat a fiatalokkal kapcsolatosan:

- Kipróbálhatják társadalmi szerepeiket, megtanulhatják, hogyan hozzanak jó döntéseket, oldjanak meg problémákat, tesztelhetik igazságérzetüket, vezetői képességeiket.
- Az önkéntesség híd szerepet tölthet be az iskolai oktatás és a munkaerőpiaci fizetett munka között.
- Az önkéntesség hagyományos területeinek tekintett szociális és az egészségügyi gyakorlaton túl, az önkéntesek munkájuk során elsajátíthatnak PR, kommunikáció, szervezetvezetés, szervezetfejlesztés, képzés, tréning, művészetek, kultúra, sport, szabadidő, jog- és igazságszolgáltatás stb. tárgykörébe tartozó tudásokat.
- Az önkéntes tevékenység fontos része lehet a fiatalok szakmai önéletrajzának, karrierállomásainak. Átmenetet jelenthet a képzés és a fizetett munka között, lehetőséget adhat az élethosszig tanulás szocializálásának, illetve olyan kapcsolati tőkét jelenthet, amely lehetővé teszi a munka világába való mélyebb integrációt.
- Észrevétlen, nem direkt tanulást jelent, ezért hosszabb távú tudás, mélyebb tapasztalat szerezhető általa.
- Egyszerre kínál személyes fejlődést, a társadalmi tudatosság elsajátítását, konkrét munkatapasztalatot és a készségek közvetlen fejlesztését.

Az önkéntesek motivációi ezerfélék, de két jól elkülönülő típust mégiscsak fel lehet vázolni: a társadalmi, közösségi hasznosság szempontjából mindegy, hogy valaki gyakorlatias, pragmatikus értékek mentén, vagy altruista, idealista értékek birtokában önkéntes. Tulajdonképpen mindkét motiváció vallója a közösségek fejlődését, a tudatos, felelős, munkavégző állampolgárok sorát gazdagítja

Az emberek személyes csatornákon keresztül jóval többen jutnak álláshoz, mint azt gondolnánk. Az önkéntesek motivációit vizsgáló kutatás²⁰ önkéntes tevékenységeket végző interjúalanyai arról számoltak be, hogy kapcsolataiknak (ismerős, barát) több mint 40%-a az önkéntes munkához kapcsolódóan épült ki. Több szerző mutatta ki, hogy a weberi hatalomfajtákön kívül (gazdasági, szimbolikus, politikai) létezik egy negyedik is, a társadalmi hatalom, amelyet leginkább az egyének személyes kapcsolati hálói testesítenek meg, és amelyet a társadalomtudományban hosszú ideje társa-

²⁰ Cziike Klára–Bartal Anna Mária (2005): Nonprofit szervezetek és önkéntesek – új szervezeti típusok és az önkéntes tevékenységet végzők motivációi. Civitalis Egyesület. Budapest.

dalmi tőkének is hívják. Minél több ilyen kapcsolódása van az egyénnek a társadalom hálózataival, annál jobb az életminősége, annál könnyebben kapcsolódik a munka világához is. Egyes kutatások szerint (az USA-ban 60%, Hollandiában a felnőtt lakosság egyharmada) a sikeres álláskeresőt informálisan, és nem munkaügyi szervezetekhez vagy más támogatókhoz kapcsolódva bonyolítja le.

Mivel a nagyobb kapcsolati hálók inkább a magasabb végzettségűekre, a magasabb presztízsű társadalmi csoportokra jellemzőek, így ezek a csoportok folyamatosan gyakorolhatják a piacgazdasághoz való könnyebb kapcsolódást. Eközben az alacsonyabb végzettséggel, így alacsonyabb presztízsű munkalehetőségekkel, homogénebb társadalmi kapcsolatokkal rendelkezők az állami támogatásokhoz való hozzáférésben szereznek jártasságot, és nehéz a megszokott passzív foglalkoztatáspolitikai eszközökről aktív eszközökre váltani támogatásukkor.

Az önkéntesség prevenciós és korrekciós eszközrendszer egyaránt kínál: ösztönzése és állami támogatása prevenciós segítő lehetőség a társadalom veszélyeztetett rétegei számára a munkához való kapcsolódás megőrzésére, az informális kapcsolatok szélesítésére, heterogénabbá tételére. Másodszorban korrekciós lehetőség is a munka nélkül eltöltött idő lerövidítésére, a munka világába való lassú, egyénre szabott visszatérésre.

E kutatás eredményei igazolták azt is, hogy a korábbi hagyományos önkéntesség mellett kialakult egy új típusú önkéntesség is, amelyet főként gyermektelen, 26 év alatti fiatalok végeznek. Ennek az önkéntességnek a motivációi egyértelműen a tudásszerzésre, gyakorlati tapasztalatok gyűjtésére, készségfejlesztésre irányulnak. Szerencsés egy spontán, a közösségek szintjéről elindult folyamatot különböző állami támogatásokkal ösztönözni.

Összefoglalva elmondható, hogy a fiatal pályakezdők munkanélkülisége az adatok szerint is csökkenthető az önkéntes tevékenységek támogatásával. Ez azért is fontos feladat, hogy a munkanélkülivé szocializálás folyamatát megállítsuk, lehetővé tegyük a fiatal korosztály számára, hogy megtapasztalhassa a munka, az értéktéremtés örömet.

Nők és önkéntesség

A nők szerepét az önkéntességgel kapcsolatosan hagyományosan felülreprezentálnak gondolják. A szakmán kívülieket, de sokszor még a szakmabelieket is meglepi az az adat, hogy a férfiak a nőknél nagyobb számban önkéntesek. Pedig ezt az adatot találtuk mostani kutatásunkban is, és ezt az adat jelent meg a 2003-as kutatás eredményei között is.

22. tábla
A különböző adományt nyújtók aránya nemenként (%)

Demográfiai jellemzők	Pénzt	Természetben	Önkéntes segítők
	adományozók		
	aránya a 14 éves és idősebb népesség %-ában		
Férfi	61,7	42,1	43,0
Nő	68,3	51,9	36,7

A nők számára az önkéntesség majdhogynem természetes: a korábbi évszázadokban a jótékonyág, a filantróp mozgalmak az ő személyükhöz kötődtek elsősorban. Persze tekinthetnénk ezt privilégiumnak is, de általában inkább a családon kívüli egyetlen elfoglaltság volt ez a tevékenység. A nők számára az önkéntesség egyszerre volt kötelesség (különösen a tehetős családok nőtagjai vettek ebben részt), illetve a közéletben való egyetlen megjelenési forma. A korábbi évszázadok maradványaként a nőket még ma is legnagyobb számban a szociális, vagy indirekten a szociális területhez kapcsolódó terület önkéntesei között találjuk. Az esélyegyenlőségre való társadalmi törekvés azonban itt is megjelenik, számos korábban a férfiak által dominált terület (pl. vezető tisztségek civil szervezetekben, pártokban) vált a két nem között megosztott területté.

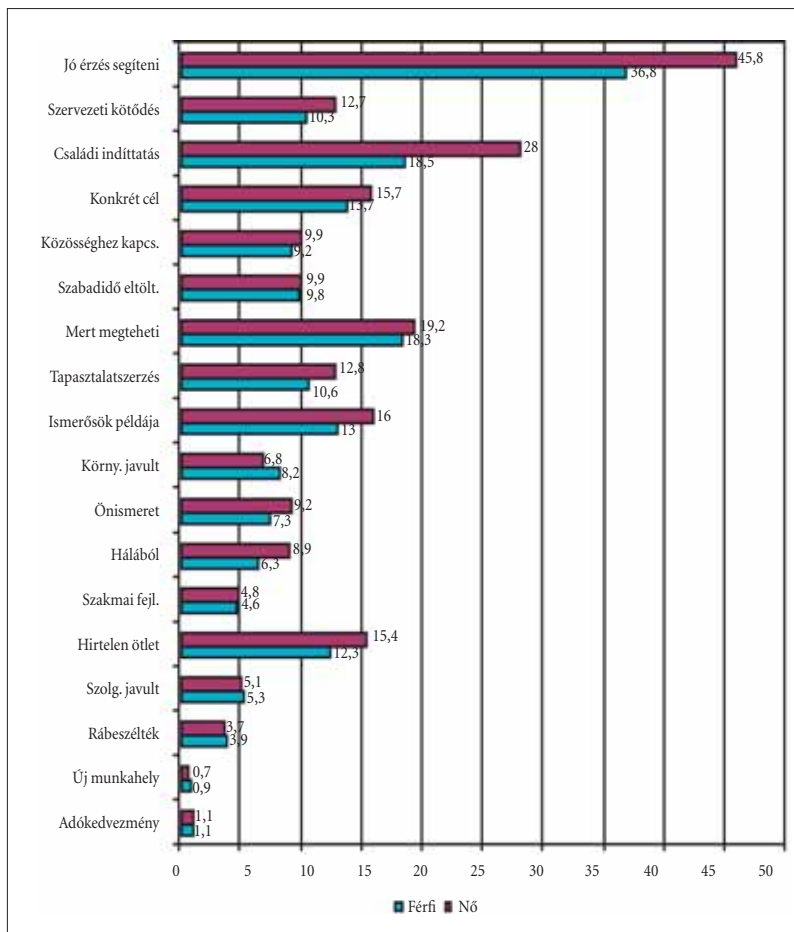
23. tábla
A különböző típusú önkéntes tevékenységet végzők megoszlása nemek szerint (%)

Segítségnyújtás	Férfi	Nő
Lakóhelyén segített	56,8	43,2
Oktatási, szociális, egészségügyi, művelődési intézményben segített	44,1	55,9
Gondoskodott valakiről, ápolta valakit	34,0	66,0
Hivatalos dolgot elintézt valaki helyett	44,2	55,8
Egyháznak segített	49,3	50,7
Pártnak segített	57,4	42,6
Szervezetnek; egyesületnek, alapítványnak segített	56,3	43,7
Adományt gyűjtött	34,6	65,4
Jótékony célú rendezvényen vett részt segítőként	42,2	57,8
Kuratóriumi, elnökségi tagként önkénteskedett	49,0	51,0
Könyvelést, adminisztrációt végzett	43,5	56,5

A 23. táblában látható, hogy melyek azok a tevékenységek amelyek inkább a női, és melyek azok amelyek inkább férfi önkénteseket vonzzák. Az oktatási, egészségügyi terült hagyományosan a nők önkéntességi területe, a minta szerint is 56 %-ban ők végzik ezeket a típusú önkéntes munkákat. Erre erősít rá a szintén hagyományosan női terület, az ápolás, gondoskodás adata, ezt a mintában szereplő női válaszadók 66 %-a jelölte meg. Az adománygyűjtés szintén női foglalatosság (65,4 %), a pénzbeni és a természet-

15. ábra

A férfiak és a nők önkéntes motivációi (a 14 éven felüli felnőtt népesség százalékában)

beni adományozásban is a nők jeleskednek inkább. A kuratóriumi, elnökségi tagság korábbi kutatásokban inkább a férfiak területének tűnt, ezt ez a

minta nem igazolja, itt majdnem egyformán szerepelnek nők és férfiak is. Az adminisztratív feladatok szintén a nők által preferált területnek számítanak, e minta szerint is (56,5 %).

Ha megvizsgáljuk a motivációs kérdéseinkre adott válaszokat a nemek megoszlása szerint, ez is alátámasztja fenti elemzésünket. Az ábrából jól látható, hogy a családi indíttatás, a segítség által okozott jó érzés, az önismeret fejlődése jelentik a leglényegesebb női motivációkat az önkéntes munkához. A férfiak motivációi jellemzően a munkahelytalálás, a környezet szobé tétele.

Összefoglalásképpen elmondható, hogy a nők és a férfiak önkéntessége különbözik, a nők inkább adománygyűjtésben, míg a férfiak inkább önkéntességben tevékenykednek. Vannak hagyományosan női és férfi önkéntes munka típusok, azonban itt is sok változás történik az utolsó években, pl. a nők és a férfiak vezető tisztségeket már hasonló százalékban töltenek be a civil szervezeteinél.

Alacsony társadalmi státusú csoportok és az önkéntesség

Az önkéntesség sem egyformán hozzáférhető mindenki számára. Olyan társadalmi jószágról van ugyanis szó, amely kapcsolati tőkéhez, információhoz kötött, többnyire a foglalkoztatottak, a magasabb iskolai végzettségűek, a jó anyagi helyzetűek, a fiatalabbak, az egészségesek privilégiuma. Ugyanakkor kutatásunk által is igazolható evidencia, hogy az önkéntes munka kapcsolati tőkét, barátságokat, ismeretségeket, adott helyzetben munkahelyet, az önismeret fejlődését, új kihívásokat, gyakorlati tudást, jövedelmet, a munka világához való hosszútávú kapcsolódást jelent. Fontos cél tehát azok bekapcsolása ebbe a tevékenységbe, akik a társadalmi főáramon kívül, munkanélküliként, vagy idős nyugdíjasként, esetleg alacsony iskolázottsággal, vagy kisebbségi csoport tagjaiként élnek közöttünk.

Összegzésképpen, adataink e csoportok esélyeinek szempontjából leszűrtok, mindannyiunk számára felkiáltójelek:

- A 8 általánossal, vagy ennél kevesebb iskolában eltöltött idővel rendelkezők a minta szerint mindössze 25,9 %-a végez valamilyen önkéntes tevékenységet, míg a középiskolai, egyetemi, főiskolai végzettségűek 50,1 százaléka.
- A munkanélküliek 35,6 %-a végez önkéntes tevékenységet, míg az aktívak esetében ez a szám 47,4 százalék.
- Akiknek van jövedelmük, azoknak 83,1 %-a végez önkéntes tevékenységet, akiknek nincsen, azoknak csupán 16,9% százaléka.

Összegzésképpen elmondható, hogy az önkéntesség sokféle társadalmi problé-

mára adhat válaszokat, ha megfelelően artikulált és célzott programokkal segítjük ezt a folyamatot.

A tanulmányban ismertetett adatok azt támasztják alá, hogy az önkéntesség segíthet a foglalkoztatási problémák egy részének orvoslásában (pl. fiatal pályakezdők munkanélkülisége, munkanélküliek közösségből való kiszakadása, nők munkából való kiilleszkedése a családi feladatok ellátása miatt, stb.). Ugyanilyen hasznos lehet a leszakadó társadalmi csoportok integrációjában, a kisebbségek közösségekbe, társadalomba való beillesztésében. Fontos az is, hogy hogyan lehet információhoz jutni az önkéntességről, hiszen ez határozza meg, hogy milyen fórumokon kell ezeket az információkat közölni

Következtetések, cselekvési terv

Az eddigiek összefoglalása

Egy kutatásnak akkor van igazán értelme, ha eredményei, következtetései azonnali cselekvésekbe fordíthatók. Éppen ezért, ahogyan a bevezetőben is jeleztük, ennek a kutatási beszámolónak hármast szántunk: *egyrészt* a 10 évvel ezelőtti kérdések megismétlésével, és a válaszok segítségével megfigyelni a tíz év alatt bekövetkezett változásokat és tájékoztatni az olvasót a levonható következtetésekről, *másrészt* az eredményekről olyan összefoglalót írni, melyben az önkéntesség rendszerváltás utáni története is megjelenhet, *harmadrészt stratégiai tervet* készíteni az önkéntességgel kapcsolatos kormányzati politika támogatására. Az első két célnak a tanulmány eddigi részei és a már megjelent gyorsjelentés együtt eleget tettek. Felvázoltuk a kutatás legfontosabb eredményeit, azaz

- 2004-ben a 14 éves és idősebb népesség 40 %-a kapcsolódott be valamilyen önkéntes tevékenység végzésébe;
- a legtöbb önkéntes tevékenység: lakóhelyi és települési segítségnyújtás (70%),
- az önkéntesek életkora egyre kisebb, ma már a középiskolások is vállalnak önkéntességet;
- a szervezetekben tevékenykedő önkéntesek száma 1 millió;
- az önkéntesek által elvégzett munka mennyisége 10 év alatt több mint harmadával növekedett;
- a gyermekek és a fogyatékosok célcsoportjait támogatják a legtöbben önkéntes tevékenységgel, a nők sokkal jobb adományozók a férfiaknál, ugyanakkor az önkéntes tevékenységekben lényegesen kisebb arányban vesznek részt,
- a férfiak több önkéntes tevékenységet végeznek;
- az adományozásba és az önkéntes tevékenységbe egyaránt a 31–40 éves korosztályba tartozók kapcsolódnak be a leginkább;

- az önkéntes segítőknél csak az idős (különösen a nagyon idős) emberek körében válik ritkává a tevékenység;
- az 1%-ot felajánlók lényegesen jobb adományozók és önkéntes segítői;
- az önkéntesek legfontosabb motivációja a „jó érzés másoknak segíteni”, illetve a „családunkban hagyomány az önkéntes tevékenység”.

A magyarországi önkéntesség rendszerváltás utáni történetének leírását az előzőekben ismertettünk. Ebben az utolsó részben tehát az eddigiekre építve, az önkéntességgel kapcsolatos kormányzati stratégia felállítására teszünk részletes javaslatot.

Az önkéntességgel kapcsolatos stratégiai tervezésről általában

Mielőtt ehhez a munkához fogtunk, természetesen körülnéztünk a világon, hol milyen stratégiai tervek láttak napvilágot az önkéntességgel kapcsolatos kormányzati tevékenység koordinálására. Anélkül, hogy a terveket részletesen elemeznénk, a rendelkezésünkre álló információk alapján elmondható, hogy Skóciában, Angliában, Írországbán, Kanadában, Csehországban, Franciaországban, Spanyolországban, Hollandiában, biztosan létezik ilyen, vagy ehhez hasonló dokumentum. Mindegyik általunk ismert dokumentumnak megvannak az ország, illetve kulturális sajátosságai, és természetesen mindegyik kutatásokra épít, szükségleteket, kínálatot elemez. A dokumentumok nagyon hasznos kiindulópontul szolgáltak saját tervünk elkészítéséhez²¹. Írásunk célja nem ezeknek az anyagoknak a minősítése, de egy anyagot mindenképpen szeretnék pozitív példaként állítani a jövő tervezési folyamatában. Az alábbi sorok a skót anyag bevezetőjét író miniszter szavainak idézete (Margaret Curran, Minister for Communities):

„A mindennapi élet majdnem minden területét – a közösséget amelyben élünk, a fizikai környezetet, a szórakozást és a szabadidő hasznos eltöltését, munkahelyeinket, a templomokat, iskoláinkat, és kórházainkat – támogatják önkéntesek. Az önkéntesek tevékenységükön keresztül szintén élvezik e tá-

²¹ Az Önkéntes Központ Alapítvány kérésére az alábbi szervezetektől kaptunk anyagokat, ezúton is köszönjük segítségüket: Volunteer Development Scotland, Volunteering Ireland, Francia Országos Önkéntes Központ France Bénévolat www.francebenevolat.org, Hestia Országos Önkéntes Központ (Csehország), Hestia – The National Volunteer Centre, www.hestia.cz, Alapítvány a Szolidaritásért és az Önkéntes Munkáért a Valenciai Közösségben (Spanyolország) Foundation for Solidarity and Voluntary Work of the Valencian Community (FSVCV) www.solidaridadvoluntariado.org

mozgások eredményeit. Az önkéntesség ugyanis a személyes fejlődés és teljesítmény élményét adja, lehetőséget barátok szerzésére, új kapcsolatok építésére, készségfejlesztésre és új kihívásokkal való szembenézésre. Bár az önkéntesség az egyén cselekvése, a kormánzatnak fontos szerepe van abban, hogy biztosítsa azokat a feltételeket, amelyek lehetővé teszik az önkéntesség zavartalan gyarapodását, fejlődését.”

Ezeket a sorokat tekintjük javaslatunk mottójának.

Az önkéntesek és az önkéntesség átfogó stratégiai terve – ajánlás a magyar kormány számára

VEZETŐI ÖSSZEFOGLALÓ

Az önkéntesség a társadalmi tőke legfontosabb építő ereje. A társadalmi tőke épülésével a társadalmi lét sokféle területe épül: fejlődik az egyének közötti együttműködés, működik a közösségek hálózata, javulnak a gazdasági mutatók, a foglalkoztatás számai, csökken a kiilleszkedés veszélye. Ha lehetővé tesszük a szervezetek, egyének, közösségek közös önkéntes tevékenységét, akkor küzdünk a negatív társadalmi folyamatok, a szegénység, a kirekesztés ellen.

A rendszerváltást követő 15 évben kialakultak az önkéntesség civil intézményei, a **2005. évi LXXXVIII. törvény a közérdekű önkéntes tevékenységről** c. törvény is elismeri az önkéntesség társadalmi értékeit, és lehetővé teszi fejlődését, támogatását. A legfrissebb kutatási adatok szerint a 14 éven felüli felnőtt lakosság majd’ 40 %-a vesz részt önkéntes tevékenységekben. A kutatások azt is kimutatták, hogy az önkéntesség sem kezeli önmagában az esélyek egyenlőtlenségét, elsősorban magasan iskolázott, családos, magas jövedelmi színvonalon élők privilégiuma. Szintén e kutatás végkövetkeztetése, hogy a fiatalok és az idősebb korosztály is alulreprezentáltak az önkéntesek között, a legtöbben ugyanis a 31–40 közötti korosztályból végeznek ilyen tevékenységet.

SWOT ANALÍZIS

Az önkéntesség SWOT analízisének elvégzése után (16. ábra) az alábbi stratégiai célok fogalmazhatóak meg (nem fontossági sorrendben):

- Az önkéntességet ma már törvény is szabályozza, fontos tehát, hogy az állami intézményrendszerbe is bekerüljön, ne csak civil szervezetek képviseljék. Hangsúlyozzuk, hogy az oktatási, foglalkoztatási, szociális, művelődési rendszerekbe való integráció lenne elsődleges, mivel ezekben a rendszerekben amúgy is nagy a szükséglet a kreatív,

lelkes munkaerő iránt. Fontos ugyanakkor, hogy e rendszerekbe való integráció alapos előkészítés mellett, a szereplők képzésével valósuljon meg. Mellékhatásként számos terület változhatna az önkéntességet ösztönző irányba: a vállalkozások a munkaerő felvételénél kritériumként tekintenek majd az önkéntességre, az önkéntesség más társadalmi csoportokat is érinthetne, nem csak a középrétegeket stb.

- A lakosság 40 %-a önkéntes, ez 3 165 297 fő önkéntes tevékenységét jelenti. Fontos volna, ha ez a tábor még szélesedhetne, és megfelelő információk állnának rendelkezésre a kapcsolódáshoz. A kapcsolódás segítésére közszolgálati TV műsort, adatbázisok létrejöttének támogatását javasoljuk. Az önkéntesség közbeszédbeli megjelenését kell elősegíteni, kutatások, beszélgetések, újságcikkek finanszírozásával.
- Civil szervezetekben 1 millió önkéntes tevékenykedik, ezt a számot is érdemes volna növelni, hiszen a szervezethez kapcsolódó önkéntesek sokkal több információhoz, lehetőséghez tudnának hozzájutni, mint informálisan dolgozó társaik. Az egyének ösztönzése szükséges ahhoz, hogy többen kapcsolódjanak szervezetekhez, civilekhez, egyházakhoz, állami intézményekhez, vállalkozásokhoz.
- Az egyéneket iskolai, munkahelyi ösztönzőkkel, pályázatok kiírásával, információkkal lehet ösztönözni. Fontos az önkéntességgel kapcsolatos meglévő negatív sztereotípiák kezelése, átformálása is.
- Az önkéntes tevékenységeket mára már pályázati kiírások is támogatják. Ezek rendszerét célzottabbá kellene tenni, mert egyelőre önálló programok alig (ÖTLET program – OFA) vannak, és a más programokon belüli források nem elegendőek erre a célra. A hosszútávú tervezés részeként kutatási folyamatokat, nagy önkéntes programokat kellene finanszírozni. Nehezen jelennek meg az innovációk olyan területen, ahol nincsen önálló programkiírás, csak előre kitalált kemény pályázati keretek. Több pályázati lehetőség jelenhetne meg az önkéntesek képzésére, vagy a velük mentorként, koordinálóként dolgozó szervezeti munkatársak képzésére is.

STRATÉGIAI CÉLOK

1. Stratégiai cél: önkéntesség és állami intézmények

Az önkéntesség állami intézményekbe való integrációja kiemelt fontosságú cél. Nem csak amiatt, mert ezekben az intézményekben számos problémára lehetne gyógyírt találni az önkéntesség által (pl. nővérhiány kórházakban – nem a szakmai, hanem az egyéb kisegítő, lélekápoló tevékenységek átengedésével¹⁹), hanem azért is, mert ezekben az intézményekben

²² Számos kórházban ma is folyó munkáról van szó, lásd pl. Magyar Hospice Alapítvány ill. Kórházi Önkénteseket Segítő Szolgálat Alapítvány tevékenységét.

16. ábra
A magyarországi önkéntesség SWOT analízise

Erősségek	Gyengeségek
Az önkéntességet törvény szabályozza, elismerve e tevékenység társadalmi értékességét, lehetővé téve az önkéntes tevékenységek fejlődését, és támogatását A 14 éven felüli felnőtt lakosság 40%-a vesz részt az önkéntes tevékenységekben. Civil szervezetekben 1 millió önkéntes tevékenykedik. Az önkéntes tevékenységeket már pályázati kiírások is támogatják. Az eddigi kormányzatok és minisztériumi szakértők nyitottak voltak az önkéntességgel kapcsolatos civil felvetésekre. Ezek az állami-civil együttműködések nagy hatásokkal működtek az utolsó 15 évben.	Az oktatási rendszer nem tartalmaz önkéntességre ösztönző elemeket (kreditpontot, felvételi pontot, gyakorlati időként való beszámítást stb.), ennél fogva a fiatalok önkéntessége még gyerekcipőben jár. A vállalati felelősségvállalásban (CSR) hívó vállalatvezetés még nem követeli meg a közösségi felelősségvállalást alkalmazottaitól: a munkahelyi felvételnél nem előny vagy előírás az önkéntes munkatapasztalat. Az önkéntesség nem része a széles értelemben vett közbeszédnek, legfeljebb akciók vannak. Nincs elég információ az embereknél az önkéntességről, társadalmi jelentőségéről, az egyén számára jelentkező előnyeiről, és a bekapcsolódás lehetőségeiről. Az önkéntesség nem kiemelt támogatási terület, hanem a civil területen belül egy téma. Nincs rendszeres kutatás az önkéntesség fejlődéséről. Az önkéntesség a magasan iskolázott, családosa, jó anyagi helyzetben, széles kapcsolati hálójával rendelkező élő állampolgárok privilégiuma. Az önkéntességgel kapcsolatos meglévő sztereotípiák sokak kapcsolódását gátolják meg (ingyenes munka, olyan mint a kommunista szombat, laikusok felelősség nélkül avatkoznak bele a szakmai munkába stb.)
Lehetőségek	Veszélyek
Rendszeres kutatások az önkéntesség különböző témaiban. Az önkéntesség köz- és felsőoktatási rendszerbe való integrálása. Folyamatos információszolgáltatás az önkéntességről, adatbázis működtetése, „önkéntes piac” működtetése az önkéntes és az önkéntest	Az önkéntesség társadalmi fontosságának üzenete nem megy át pl. az állami intézményekbe, csak az ingyenes munkát, a laikusságot, vagy az alkalmazottak konkurenciáját látják a lehetőségben. Az önkéntes státusza nem fog különbözni egy közmunkás státuszától (csupán támogatott munkalehetőség, és nem hozzáadott érték termelésére szolgáló eszköz).

kereső egyén vagy szervezet egymásra találásának érdekében, a közszolgálati médiumokban önkéntességről szóló rendszeres műsorok támogatása. Az önkéntesség kiemelt támogatási területté tétele, állami támogatások rendszerének kialakítása a szervezetek önkénteseket bevonó munkájának támogatására. A munkanélküliség csökkentésének érdekében az önkéntesség integrálása az állami foglalkoztatási rendszerbe, pl. a Munkaügyi Központokhoz juttatott információkon keresztül, az állami rendszerben dolgozók előzetes felkészítő képzésével. Alacsonyabb társadalmi státuszú állampolgárok bevonása az önkéntességbe a szociális ellátórendszeren keresztül meghirdetett lehetőségek segítségével (CSSK-k, állami szociális intézmények). Az állami szociális, művelődési, oktatási intézményekben önkéntesek alkalmazásának ösztönzése. Az önkéntességről való tudás szélesítése képzésekkel, kutatások finanszírozásával, egyetemi, középiskolai kurzusok beindításával.	Az adatbázis létrejön, de nem lesz már pénz a folyamatos frissítésére, az adatok karbantartására. Az oktatási rendszer poroszossága nem alkalmas az önkéntesség modernségének, fiatalos értékeinek közvetítésére, a diákok számára már csak kötelező „társadalmi munkaként” jelenik meg, a szándékkal ellenkező hatást kiváltva. A munkanélküliekkel foglalkozó állami szervezetek „akar dolgozni/nem akar dolgozni” tesztnek használják majd az önkéntes lehetőségeket a munkanélküliek korábbi „érdemes/érdemtelen” kategorizációja helyett.
---	---

olyan attitűdváltást lehetne előidézni, amely a kormányzati munka más területein már korábban is célként fogalmazódott meg (pl. horizontális politikák integrációjának hogyanja az állami szektorban). Ennek a programnak a legfontosabb célja az volna, hogy az állami intézményekben (szociális, oktatási, művelődési, kulturális) fogadják az önkénteseket, és legyen a szervezeten belül az önkénteseknek koordinátora, s a szervezetek integrálják az önkéntes menedzsmentet mint munkamódszert. Mindezt természetesen csak alapos előkészítés után, pályázatok kiírásával lehet elérni, plusz forrásokat, és plusz munkaerőt rendelve ezeknek a feladatoknak az ellátásához.

2. Stratégiai cél: az önkéntesség ösztönzése az információk áramlásának elősegítésével

Ennek a lépcsőnek az a legfontosabb célja, hogy azok az önkéntesek, akik már végeznek önkéntes tevékenységet, olyan információkhoz jussanak, amelyeken keresztül meg tudják találni a számukra legmegfelelőbb területet (adatbázisok, kutatások). A cél az is, hogy új önkéntesek kerüljenek a

rendszerbe, azaz olyan információ legyen a közbeszédben az önkéntességről, amely alapján az állampolgároknak kedvük lesz csatlakozni ezekhez a tevékenységekhez. Fontos az is, hogy ne érezzék úgy, hogy ők nem tudnának kapcsolódni szervezetekhez, új emberekhez, tehát képessé tevésük, bátorságuk kifejlesztése a cél (TV műsorok, szórólapok, akciók, rádióműsorok, újságcikkek, vetélkedők).

3. Stratégiai cél: az önkéntesek szervezetekhez kapcsolása

A szervezetekhez való kapcsolás a harmadik cél, amely azért fontos, mert az önkéntesek kapcsolati hálója, kapcsolatuk a munka világával, az önkéntességgel kapcsolatos információkhoz való könnyebb hozzájutás így a leghatékonyabb. Kutatások igazolják, hogy a szervezetekhez kapcsolódó önkéntesek könnyebben találnak munkát, erősebb szálakkal kötődnek a munka világához.

4. Stratégiai cél: az egyének ösztönzése önkéntes tevékenységek végzésére

Az egyik legfontosabb cél, hogy minél többeket kapcsoljunk be újonnan az önkéntességbe. Azok, akik az óvodában, iskolában töltött évek alatt megértik, hogy miért fontos a közösség, a társadalom javára végzett munka, és miért építi ez magát a tevékenykedőt is, kisebb valószínűséggel fordulnak a társadalmi intézményekkel szemben, vagy kérdőjelezik meg a demokratikus intézményrendszert, a társadalom másokkal intoleráns, kirekesztő tagjává válva. Ennek a célnak a megvalósítása érdekében az iskolai rendszerekben jutalmazni kell az önkéntességet felvételi többletpontokkal, vagy más ösztönzőkkel. Az állampolgári ismeretek oktatásába integrálni kell azt a tudást, amely az önkéntességgel kapcsolatban Magyarországon és másutt felhalmozódott az évszázadok során. Lehetőséget kell biztosítani minden diák számára, hogy önkéntesként próbálhassa ki kitartását, empátiáját, kommunikációs képességeit, továbbfejleszthesse készségeit, toleranciáját, és megérthesse, hogy hogyan fejleszti a másokért végzett tevékenység a tevékenység végzőjét magát.

Hasonló a cél a munkahelyekkel kapcsolatban is: ösztönözni kell azon munkavállalók felvételét, akik végeznek ilyen tevékenységeket, a vállalaton belül is biztosítani kell az önkéntes tevékenységekbe kapcsolódás lehetőségét, támogatni kell azokat a humánerőforrás-fejlesztő programokat, melyek önkéntes célok megvalósítását tűzik ki az öncélú, csapatépítésre használt túlélőtúrák helyett.

5. Stratégiai cél: hosszútávú pályázati kiírások

Más területek (pl. foglalkoztatáspolitikai) tapasztalatai szerint a hosszútávon előre láthatóan tervezhető pályázati kiírások nagy segítséget jelentenek azoknak, akik energiáikat, lelkesedésüket ilyen programok megvalósításába fektetik. További pályázati kiírások előtt, az eddigi önkéntes progra-

mok kutatására, értékelésére, monitorozására van szükség. Az értékelések és az eddigi jó gyakorlatok összegyűjtése után, a hazai tapasztalatok és a külföldi példák áttekintésével alakítható ki egy hosszútávú programfinanszírozó stratégia, amely pontosan megjelöli a rövid- és hosszútávú számszerűsíthető kimeneteket, mutatókat is. Mivel fiatal támogatási terület ez Magyarországon, ezért érdemes szervezetek, önkéntesek, állampolgárok véleményét is kikérni a kialakított stratégiával kapcsolatosan (pl. fókusz-csoportos megbeszélések alkalmával).

A stratégiai célok várható kimenetei

A fent vázolt 5 stratégiai cél megvalósítása várhatóan az alábbi eredményeket hozza:

- Önkéntesek nagyobb számban lesznek jelen az állami szektorban.
- Az önkéntes munka egyértelműen elvállalja a „laikus”, a „segítő” sztereotípiáktól, és elfoglalhatja méltó helyét a közösségekben.
- Az önkéntes menedzsment munkamódszer alkalmazásával az állami intézmények munkafolyamatai is átalakulnak, a projektszemlélet, a rendszerszemlélet integrálódik ott, ahol ez még nem sikerült.
- Az önkéntesek támogatásával egy sor jelenleg finanszírozhatatlan tevékenységnek kerül gazdája, pl. önkormányzatok pályázási tevékenysége, vagy kórházak lélekápolási, kisegítő munkái, iskolák szabaddis programjainak szervezése stb.
- Az önkéntesek az általuk preferált tevékenységeket könnyebben, rövidebb idő alatt találják meg.
- Több önkéntes lesz mint eddig, hiszen bevonódnak olyanok is, akik eddig információ hiányában, vagy önbizalom hiányában nem tudtak kapcsolódni ehhez a tevékenységhez.
- A társadalom önmagáról alkotott pesszimista képe változik meg, ha publicitást nyer, hogy hányan önkéntesek, és milyen tevékenységeket valósítanak meg önerőből.
- Több önkéntes kapcsolódik szervezetekhez, így informálásuk, kutatásuk is hatékonyabban valósul meg.
- Többen tudják, hogy az önkéntes nem altruista, hanem értéket teremt önmaga körül, önmagának is.
- Az önkéntesség már az iskolában (óvodában) egyértelműen pozitív megerősítést kap, beépül a karriertervezés folyamatába, az egyéni élet nélkülözhetetlen elemévé téve a mások szempontjainak beépítését a társadalmi, közösségi együttélésbe.
- Az egyének a kezdetektől fogva majdani munkájukra készülnek: az önkéntesség által olyan szocializációs folyamatban vesznek részt, amely kiegészíti az iskolai elméletközpontú oktatást, és korai gyakorlati, beletanulási lehetőséget kínál a különböző önkéntes tevékenységeken keresztül.

- Létrejön egy átgondolt, kutatásokkal, megfigyelésekkel, a közösségek véleményével alátámasztott hosszútávú programtámogatási rendszer.
- Elkészül az önkéntesség magyarországi jó gyakorlatának gyűjteménye.

HÁTTÉR, SZÜKSÉGLETEK

A stratégia háttéréül jelen és más korábbi kutatásaink szolgálnak, ezek eredményei a fenti fejezetekben olvashatók.

JÖVŐKÉP ÉS ÉRTÉKEK AZ ÖNKÉNTESSÉGGEL KAPCSOLATOSAN

Milyen Magyarországon szeretnénk élni?

- Ahol mindenki, aki önkéntes tevékenységet akar végezni, megteheti, hozzá tud jutni a megfelelő információkhoz, elhatározása könnyen megvalósítható.
- Ahol az önkéntesség minden szektorban jelentős (civil, állami, forprofit).
- Ahol mindenki tudja, hogy önkéntes munkát végezni értékteremtő, hasznos dolog, és mindannyiunk közös érdeke.

Értékek, amelyek mentén az önkéntesség kiteljesedéséért dolgozunk:

- Befogadó társadalom: az önkéntes tevékenység mindenki lehetősége a részvételre.
- Sokféleség elve: a társadalmon belül mindenkinek van helye, szerepe, egyéni képessége, ügyessége arra, hogy tegyen valamit másokért.
- Önkéntesség: minden önkéntesnek joga, hogy eldöntse, mikor, milyen, és mennyi önkéntes munkát kíván végezni.
- A kölcsönösség elve: az önkéntes ad, de kap is. Az önkéntesség nem pusztán altruista tevékenység, nagy haszonnal jár a tevékenykedő számára is.
- Képessé tevés: az önkéntesség lehetőség az egyének számára arra, hogy képessé tegyék önmagukat a fejlődésre, az önkifejezésre, kreativitásuk megmutatására.
- Hatással levés elve: az önkéntesség erős hatással van a kultúrára, gazdaságra, környezetre, társadalomra.

Felhasznált irodalom

- Castells, Manuel (2005): A hálózati társadalom kialakulása. Az információ kora. Gazdaság, társadalom és kultúra. I. kötet. Gondolat-Infónia. Budapest.
- Czakó Ágnes – Harsányi László – Kuti Éva – Vajda Ágnes (1995): Lakossági adományok és önkéntes munka, Központi Statisztikai Hivatal – Non-profit Kutatócsoport, Budapest.
- Czike Klára – Bartal Anna Mária (2005): Önkéntesek és nonprofit szervezetek. Civitalis Egyesület. Budapest.
- Czike Klára – Kuti Éva: Lakossági adományozás és önkéntes tevékenységek. Gyorsjelentés a 2004-es felmérés eredményeiről. Önkéntes Központ Alapítvány-Nonprofit Kutatócsoport. Budapest. 2005.
- Fukuyama, Francis (1997): Bizalom. Európa Könyvkiadó. Budapest.
- Fukuyama, Francis (2000): A Nagy Szétbomlás. Európa Könyvkiadó. Budapest.
- Luhman, Niklas (1979): Trust and power. John Wiley and Sons. New York.
- Önkéntesek Nemzetközi Éve Magyarországi Nemzeti Bizottsága: Beszámoló az Önkéntesek Nemzetközi Éve 2001. Magyarország. Budapest. Összeállította: Beke Márton.
- Putnam, Robert D. – Leonardi, Robert – Nanetti, Raffaella Y. (1993): Making democracy work. Princeton University Press. Princeton.
- Putnam, Robert D. (2000): Bowling Alone – The collapse and revival of American community. Simon and Schuster. New York.
- Putnam, Robert D. (ed.) (2002): Democracies in flux. Oxford University Press. Oxford.
- S. Molnár Edit (2004): Az időskorú népesség főbb jellemzői és életkörülményei. Budapest. (Összefoglaló a KSH e témában megjelent kiadványai alapján).
<http://www.szmm.gov.hu/download.php?ctag=download&docID=656>
- Volunteering Strategy. Stottish Executive. Edinburgh. 2004.
- Volunteers and Volunteering in Ireland. Houses of the Oireachtas. Joint Committee on Arts, Sport, Tourism, Community, Rural and Gaeltacht Affairs. 2005 January.

KUTI ÉVA

LAKOSSÁGI ADOMÁNYOK ÉS TÁRSADALMI
SZOLIDARITÁS

A könyv első része átfogó képet adott az önkéntes tevékenységekről, azok munkaerő-piaci, foglalkoztatáspolitikai összefüggéseiről és az előrelépés érdekében szükséges változtatásokról. Ebben a második részben a kutatási program másik nagy témakörével, a lakossági adományozással kapcsolatos vizsgálati eredményeket és a belőlük levonható következtetéseket foglalkozunk össze.

Egy zaklatott évtized hatása az adományozói magatartásra – kérdések és hipotézisek

A magyarországi felnőtt lakosság adományozási szokásairól az első átfogó képet az a felmérés (Czakó és szerzőtársai, 1995) adta, melynek segítségével az 1993-as év során nyújtott természetbeni és pénztámogatásokról, valamint azok motivációs hátteréről gyűjtöttünk adatokat. A több mint tíz év után megismételt kutatás számos fontos kérdésre próbál választ találni:

- *Változott-e az elmúlt évtizedben az adományozási hajlandóság, s ha igen, milyen mértékűek és milyen irányúak a bekövetkezett változások?*
- *Mi jellemzi a mai helyzetet? Kik és mennyiben számíthatnak a magán-személyek támogatására?*
- *Milyen indítékok, megfontolások, értékválasztások rejlenek a támogatási döntések hátterében? Kiből és miért lesz (illetve nem lesz) adományozó?*
- *Kimutatható-e valamilyen összefüggés a személyi jövedelemadó 1%-ának felajánlása és az adományozási hajlandóság között?*
- *Mekkora a nonprofit szervezetek adománygyűjtési erőfeszítéseinek befolyása a támogatások alakulására? Hogyan lehetne növelni az adománygyűjtő kampányok hatását és hatékonyságát?*

A magyarországi civil társadalom és a nonprofit szektor az elmúlt évtizedben számottevő fejlődésen ment keresztül, s erről a folyamatról igen sok (köztük számos optimista, még több kritikus hangvételű és jónéhány kifejezetten borúlátó) elemzés készült. Bár a különböző szerzők (Ágh, 2002; Bartal, 2005; Bíró, 2002; Harsányi, 1999; Miszlivetz, 1999; Nizák–Péterfi, 2005; Pavluska, 1999; Sebestény, 2001, 2005; Szabó, 1998; Széman–Harsányi, 1999; Vajda, 1997) korántsem értenek mindenben egyet, a szektorban lezajlott mennyiségi növekedést egyikük sem vonja kétségbe. Erre alapozva megfogalmazható néhány kiinduló *hipotézis*:

A statisztikai adatok²³ szerint a nonprofit szervezetek száma 1993 és 2003 között másfélszeresére, a szektorba áramló lakossági támogatások

²³ Nonprofit szervezetek Magyarországon 1993-as és 2003-as kötet (Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1995 és 2005). Sajnos a 2004-es adatok a kézirat lezárásának időpontjában (2006 júniusában) még nem állnak rendelkezésre.

összege ötszörösére (reálértékben 40 százalékkal) nőtt. Ennek alapján okkal feltételezhetjük, hogy a lakossági adományok teljes összege, valamint az adományozók száma is emelkedett. Kézenfekvőnek látszik ugyanis, hogy a bővülő civil szféra lakossági támogatottsága nem az egyéb típusú adományok rovására növekedett meg. Természetesen nem zárható ki, hogy a mind több kéréssel és mind változatosabb formákban ostromolt, de korlátozott anyagi lehetőségekkel bíró potenciális adományozók esetenként választani kényszerülnek.²⁴ Valószínű azonban, hogy ilyenkor inkább az azonos típusú adományok címzettjei és nem a különböző adományozási módok között választanak. Például az egészségügyi és a környezetvédelmi alapítványtól érkező támogatási kérelem valószínűleg „versenyben” van egymással, de aligha befolyásolja azt, hogy a kérelem címzettje ad-e pénzt a koldusnak, jegyet vált-e az árvízkárosultakat támogató jótékonyági koncertre, vesz-e tombolajegyet az iskolai rendezvényen, küld-e karácsonykor játékokat vagy élelmiszereket a rászoruló családoknak.

Jóval bonyolultabb, nehezebben megválaszolható az a kérdés, hogy az SzJA 1% felajánlásának a lehetősége milyen hatással van az adományozási hajlandóságra. Az új támogatási forma bevezetésekor számos szakértő és gyakorlati szakember attól tartott, hogy az 1%-os nyilatkozattal az adófizetők egy része „letudottnak” fogja tekinteni a civil szervezetek támogatását (Gerencsér, 1999; Mészáros–Sebestény, 1997). Ennek a veszélyét nehéz lenne tagadni. Ugyanakkor az is elképzelhető, hogy az 1%-ok megszerzése érdekében intenzíven kampányoló, az elért eredményeiről rendszeresen beszámoló civil szervezeteknek sikerül oly mértékben megnyerni támogatóik bizalmát és jóindulatát, hogy azok nemcsak adófizetőként, hanem adományozóként is hajlandók legyenek részt vállalni a programok finanszírozásából. Az 1%-os kampányok jóvoltából szerzett ismertség és jóhír nem is csak a közvetlenül érintett, hanem más nonprofit szervezetek adománygyűjtési akcióit is sikeresebbé teheti. Mindezeket (valamint a fent már idézett statisztikai adatokat is) figyelembe véve megkockáztathatjuk azt a hipotézist, hogy az 1%-os felajánlások és az adományozási hajlandóság között pozitív a korreláció; aki adófizetőként támogatja a nonprofit szervezeteket, az saját pénzéből is nagyobb valószínűséggel hajlandó a jótékonykodásra.

Összefoglalva és általánosítva: azt feltételezzük, hogy a nonprofit szektor fejlődése és a civil szervezetek támogatásszerzési erőfeszítései érzékelhető mértékben befolyásolták a lakossági adományok alakulását. Szerepet játszottak azok növekedésében, és hozzájárultak a belső szerkezet lassú változásához.

Ugyanakkor nem látszik valószínűnek, hogy számottevően változott volna az adományozók társadalmi-demográfiai összetétele. Az 1993-as kutatás ezzel kapcsolatban a következő megállapításokra jutott. „A jótékonyági ma-

²⁴ Az is előfordulhat, hogy zaklatásként élik meg a túl sok megkeresést, és védekezésül bezárkóznak, gondolkodás nélkül minden kérést elutasítanak.

gatatás szoros összefüggést mutat az állampolgárok társadalmi-demográfiai jellemzőivel, társadalmi beágyazottságával. A nők jobb adományozók, mint a férfiak. A legjobb adományozók az aktív korú (30–60 éves), konszolidált, 2 gyermekes családban élő, jól képzett, magas társadalmi állású, viszonylag nagy, több különböző forrásból származó jövedelemmel bíró, a fővárosban vagy nagyobb vidéki városokban lakó állampolgárok, akik nemcsak támogatóként, hanem tagként is kötődnek önkéntes szervezetekhez.” (Czakó és szerzőtársai, 1995, 8. old.) Azt feltételezzük, hogy ezeknek a jellemzőknek a társadalmi meghatározottsága sokkal erősebb annál, sem hogy egyetlen évtized alatt komoly változások következhetnének be.²⁵

Elképzelhetőnek tartjuk viszont, hogy az adományozás indítékai és a jótékonyssággal kapcsolatos attitűdök érzékelhető mértékben változtak. Az mindenképpen biztosra vehető, hogy 1993-hoz képest *javult az állampolgárok informáltsága*. Jóval többet tudnak (jót is, rosszat is) a nonprofit szervezetekről, sokkal több jótékonyági akcióról szereznek tudomást, többet hallanak és olvasnak az adományok felhasználásáról, a segítségükkel elért eredményekről. Ennek véleményformáló hatásai feltehetőleg az attitűdkérdésekre adott válaszokban is kimutathatók. Ha nem is túl magabiztosan, megkockáztatjuk azt a hipotézist, hogy a magyar adományozó az elmúlt évtizedben valamelyest tárgyilagosabbá és tudatosabbá vált, motivációi között – a hagyományos jótékonyági, szolidaritási késztetések, érzelmi indítékok mellett – a korábbinál talán nagyobb súllyal szerepelnek a támogatás céljára, hasznosulására és a támogatott szervezetek megbízhatóságára vonatkozó megfontolások.

A fentiekben megfogalmazott kutatási kérdések megválaszolásához és a hipotézisek teszteléséhez szükséges empirikus „alapanyagot” természetesen ebben a fejezetben is az 1993-as és a 2004-es reprezentatív adatgyűjtés adatbázisai szolgáltatják. Az összehasonlíthatóság érdekében mindkét esetben a teljeskörűsített adatokat elemezzük. Ezen túl még egy fontos módosításra van szükség.

Az 1993-as felvétel – mint a korábbiakban már említettük – csak a felnőtt (18 éves és idősebb) lakosság adományozási szokásait és önkéntes tevékenységeit vizsgálta, de a 2004-es kutatás során az adatgyűjtést kiterjesztettük a 14–17 éves népességre is.²⁶ Ahhoz, hogy az adományozás időbeli változásainak elemzését teljesen korrekt módon végezhessük el, vizsgálatunkat kénytelenek vagyunk a felnőtt lakosságra korlátozni. Ebben a feje-

²⁵ Ha a két reprezentatív adatgyűjtés eredményei között igen nagy különbségek mutatkoznának, akkor – igazság szerint – inkább módszertani, kérdezéstechnikai problémákra kellene gyanakodnunk, mint a társadalmi valóság drámai változására.

²⁶ Ennek elsősorban az új típusú önkéntesség megjelenésével (Czike – Bartal, 2005) kapcsolatos, a könyv első részében részletesen ismertetett hipotézis tesztelése volt a célja.

zetben minden táblára és ábrára érvényes, hogy abban csak a 18 éves és idősebb megkérdezettek adatai szerepelnek.²⁷ A támogatási összegekre vonatkozó adatokon ez nem sokat változtat, mert a középiskolás korúak nem rendelkeznek önálló jövedelemmel, s így csak igen korlátozott mértékben kapcsolódhatnak be az adományozásba. Azt a keveset, amit vizsgálatunk alapján a tizenévesek támogatói magatartásának jellegzetességeiről biztonsággal elmondhatunk, a fejezet végén röviden összefoglaljuk.

Szintén nem tartalmazzák az itt közölt adatok azoknak az adományoknak az értékét, amelyek a 2004 karácsonyán bekövetkezett természeti katasztrófa, a délkelet-ázsiai szökőár után (részben még az év utolsó napjaiban, részben már 2005 elején) gyűltek össze. Ezekre az interjúk során kifejezetten azért kérdeztünk rá, hogy elkülöníthessük őket.²⁸ Figyelembevételeük ugyanis felfelé torzította volna a becsléseinket, s ezáltal rontotta volna az 1993-as és a 2004-es adatok összehasonlíthatóságát.

Egyebekben az 1993-as és a 2004-es kérdőív közötti apróbb különbségek többnyire nem zavarják a tendenciák elemzését. A tartalmi eltérések okozta néhány kisebb összehasonlítási problémát a tanulmány megfelelő helyein jelezzük.

Az adományozási hajlandóság alakulása

Az első és a megismételt kutatás során egyaránt azokat a magánszemélyeket tekintettük adományozóknak, akik rokonságukon és szűkebb baráti körükön kívül eső személyeket, alapítványokat, egyesületeket, egyházakat, állami intézményeket természetbeni (használt ruha, élelem, könyv, játék stb.) vagy pénzadományokkal támogattak. Bár a felvételek alapján rendelkezünk bizonyos információkkal a családi és baráti kapcsolatok keretein belül maradó támogatásokról is, ebben a könyvben elemzéseinket – a vizsgálat eredeti céljának megfelelően – a külvilágra irányuló jótékonyosságra korlátozzuk.

Magunk is tisztában vagyunk vele, hogy ezzel a „nagyvonalú” definícióval az adományozóknak igen tág körét határozzuk meg. Ebbe lényegében minden jószándékú ember beletartozik, aki hajlandó a mások érdekében valamilyen tulajdonáról önzetlenül lemondani. Ennek a tulajdonnak nem kell feltétlenül értékesnek lennie, a róla való lemondás nem mindig jelent nagy áldozatot. Az így meghatározott adományozói kör rendkívül hetero-

²⁷ Ez magyarázza, hogy a kutatás gyorsjelentésében (Czike–Kuti, 2005) megjelent és az itt közölt adományozási adatok – ha jelentéktelen mértékben is – különböznek egymástól.

²⁸ A kapott válaszok elemzésével a kötet következő fejezete foglalkozik.

gén. A beletartozók sokfélék; magatartásuk elemzése nyilvánvalóan megkívánja különböző alcsoportjaik elkülönített vizsgálatát is.²⁹ Ugyanakkor mégis indokoltnak éreztük, hogy az adományozási hajlandóság változását – első lépésként – ennek a tágan meghatározott körnek a nagyságából és összetételéből kiindulva próbáljuk számszerűsíteni. Hisszük ugyanis, hogy az adományozás ténye önmagában (a nyújtott támogatás formájától és nagyságától függetlenül) is fontos indikátora az egyén és az őt körülvevő kisebb-nagyobb közösségek kapcsolatának, egyén és társadalom viszonyának, s ennél fogva a társadalom általános állapotának. A közvetlen családi és baráti körön kívülről érkező kérésekre adott pozitív vagy elutasító válasz azt is jelzi, hogy az egyén mennyi empátiát és mennyi bizalmat tanúsít a kérelmezők iránt, mennyire nyitott a mások problémáira, mennyire érez felelősséget azok enyhítéséért. Ilyen szempontból a legkisebb támogatás is „annyit ér”, mint a legnagyobb, hiszen azt mutatja, hogy az adományozó valamilyen tágabb közösség felelős tagjaként viselkedik, részt vállal annak gondjaiból, önként alkalmazkodik annak vélt vagy valóságos jótékonyági normáihoz.

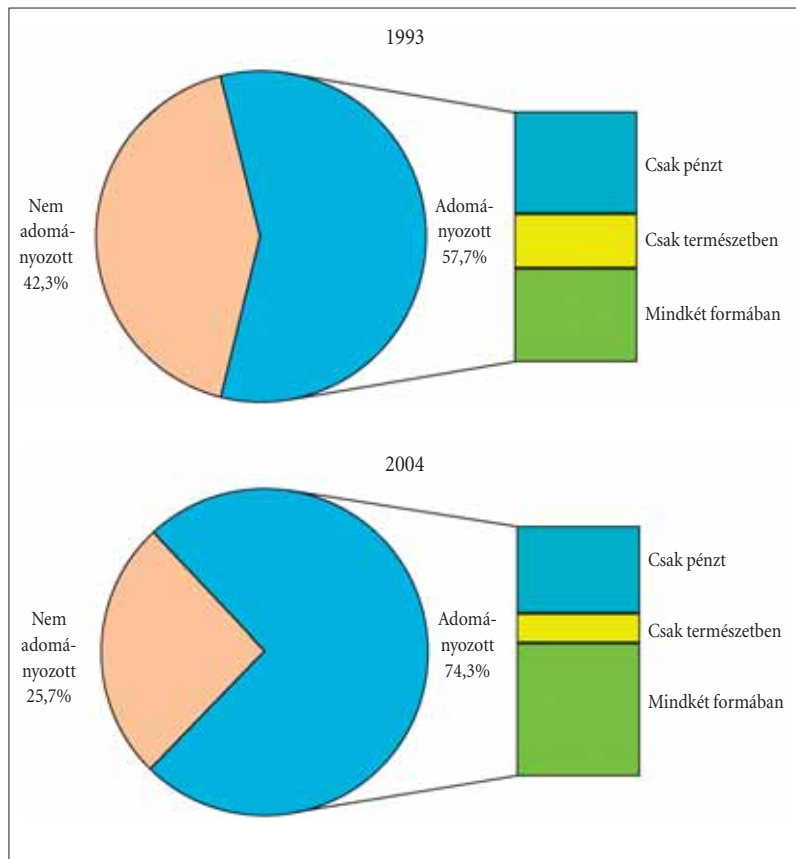
Amikor tehát az adományozók arányának 1993 és 2004 közötti alakulását vizsgáljuk, lényegében arra a kérdésre keressük a választ, hogy *a magyar társadalom e tekintetben a nyitottság vagy a bezárkózás irányába mozdult-e el*. Az előző alfejezetben (a nonprofit szervezetek által összegyűjtött lakossági adományok statisztikai adataira alapozva) meglehetősen optimista hipotézist fogalmaztunk meg. Ugyanakkor azonban annak is tudatában vagyunk, hogy az elmúlt évtizedben lezajlott gazdasági és társadalmi átalakulás nem teremtett egyértelműen kedvező környezetet a jótékonyág fejlődéséhez.

Az átalakulás okozta bizonytalanság a szociálpszichológusok szerint nagy valószínűséggel éppen a bezárkózás irányába hat. „Amikor a körülmények bizonytalanok, bizalmi hálózatok alakulnak ki, hogy biztonságosabb környezetet teremtsenek a tranzakciók számára. Különösen igaz ez, ha a szerződéseket jogi úton nem tartatják be, illetve amikor olyan áruk és szolgáltatások cserélnek gazdát, amelyeket nem lehet egyértelmű szerződésekkel szabályozni. Magas fokú bizonytalanság és nagy kockázat (...) esetén a tranzakciók legnagyobb valószínűséggel elsősorban olyan partnerek között jönnek létre, akik jól ismerik egymást, és viszonylag zárt kapcsolatrendszert vagy csoportot alkotnak (pl. családok vagy informális tagságú kapcsolatrendszerek), ahol a csoporthatárok egyértelműek és a tagság könnyen definiálható.” (Cook, Rice és Gerbasi, 2005, 208. old.)

²⁹ Ez annál inkább igaz, minél inkább gyakorlati célú az elemzés. A civil szervezetek adománygyűjtési stratégiájának kialakításához nyilvánvalóan a szervezeteknek pénztámogatást nyújtók alcsoportjára vonatkozó információk a legfontosabbak. Az alkalmi gyűjtőakciók szervezői számára viszont a rendkívüli eseményekre kisebb adományokkal reagálók és a természetbeni adományozók csoportja lehet különösen érdekes.

Az adományozás tipikusan olyan „tranzakció”, amelyet nem szokás és többnyire nem is lehet egyértelmű szerződéssel szabályozni. Nem volna tehát meglepő, ha a rendszerváltást követő időszakot e tekintetben a befelé fordulás jellemezné; az egyébként is nehéz gazdasági helyzetben az önzetlen segítségnyújtás inkább a családi és a szűkebb baráti körre koncentrálódna, ahol a támogatás „hasznosulása” minden nehézség nélkül nyomon követhető.

17. ábra
Az adományozók arányának alakulása, 1993, 2004

Annál öröndetesebb mindaz, amiről az adataink (17. ábra, I. melléklet 1. tábla) tanúskodnak: Az elmúlt évtizedben a családi és baráti körön kívülre adományozók száma és aránya számottevően növekedett. Ez az arány 1993-ban még a 60 százalékot sem érte el, 2004-ben pedig már a felnőtt lakosság

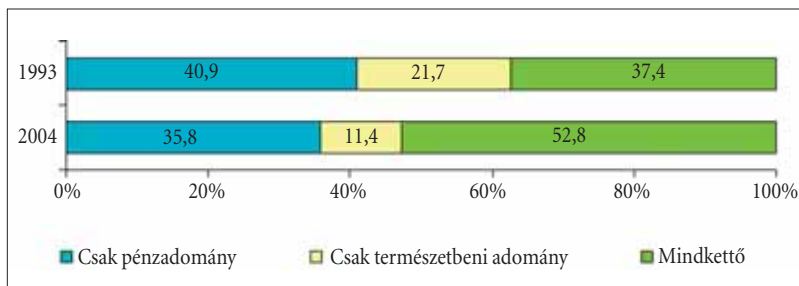
közel háromnegyede (több mint 6 millió ember) segítette pénzbeni vagy természetbeni támogatásokkal a rászoruló magánszemélyeket és a különböző civil szervezeteket, egyházakat, állami, önkormányzati intézményeket.

Ezek az adatok azt látszanak bizonyítani, hogy a jótékonsági késztetések erősebbek voltak, mint azok a gátló tényezők, amelyek részben a gazdasági nehézségekkel, részben a társadalmi-politikai átalakulásból fakadó bizonytalanságokkal összefüggésben alakultak ki. A többség maga is megismerkedte a kilencvenes évek első felének gazdasági válságát, a szerkezetváltást, a teljes foglalkoztatottság, s vele az egzisztenciális biztonság eltűnését, a korábbi értékrend és normarendszer megkérdőjeleződését. „Elszabadultak” az egyenlőtlenségek (Ferge, 2000), „a társadalomban egyfajta polarizálódási folyamat zajlott le: (...) összességében növekedett a szegénység és a gazdagság aránya is, miközben a jövedelmi középosztályok aránya viszont csökkent.” (Tóth István György, 2005, 145. old.) A szegénység a szó szoros értelmében láthatóvá vált, s párhuzamosan megszorodtak azok a civil szervezetek, alapítványok, egyházi szociális intézmények is, amelyek a rászorultak segítésére vállalkoztak, és ehhez kérték – a jelek szerint sikerrel – az adományozók hozzájárulását.

Hasonlóan jól érzékelhető, minden potenciális támogató számára nyilvánvaló problémák jelentkeztek a (többségükben állami) oktatási, kulturális és egészségügyi intézmények működtetésében, sőt, még a település-üzemeltetésben és a közbiztonság fenntartásában is. A működési gondokkal küszködő állami intézmények (különösen helyi szinten) egyre gyakrabban folyamodtak segítségért a lakossághoz, azon belül is elsősorban a szolgáltatásaikat igénybe vevőkhöz. Ugyanakkor az is egyre inkább a hétköznapiak részévé vált, hogy az adománygyűjtők új ötletek, innovatív programok megvalósításához, magasabb minőségű vagy új típusú szolgáltatások elindításához kerestek partnereket.

Az adataink azt mutatják, hogy jelentősen bővült azoknak a köre, akiknél a segítőkészség és/vagy a felelősségérzet felülkerekedett a személyes

18. ábra
Az adományozók megoszlása az adomány típusa szerint, 1993, 2004

gondokon. Bármennyire sok bizonytalansággal és szorongással járt is a rendszerváltást követő gazdasági és társadalmi átalakulás, a támogatási kérelmek jelentős része mégis meghallgatásra talált. Mi több, az adományozók tábora nemcsak népesebb lett, de aktívabb is (18. ábra és I. melléklet 2. tábla).

1993-ban még az adományozók alig több mint egyharmada, 2004-ben már fele adott egyszerre pénzbeni és természetbeni támogatást is. Ez a növekedés jórészt a csak természetbeni támogatást nyújtók rovására következett be. Sokkal ritkábbá vált a kizárólag a nélkülözhetővé vált tárgyak átengedésére korlátozódó jótékonycodás, megnőtt a természetbeni és a pénzadományok együttjárásának gyakorisága. Ugyanakkor a csak pénz adományozók aránya – bár valamelyest szintén csökkent – továbbra is jelentős maradt.

Ez a különbség valószínűleg a kétféle adomány eltérő természetével függ össze. Aki pénzt ad, az feltétlenül olyasmiről mond le, aminek maga is hasznát vehetné. Döntését ennek megfelelően valódi jótékonyságként éli meg, s ezzel nemcsak ilyen irányú lelki szükségleteit elégíti ki, hanem valószínűleg úgy érzi, hogy társadalmi kötelezettségeinek is eleget tett. A természetbeni adományozás nem feltétlenül kelt ugyanilyen jóérzést, hiszen az esetek nagy részében az adakozó valójában olyan tárgytól szabadul meg, amelyekre már egyáltalán nincs szüksége. A gyerekek kinőtt ruháinak, megunt játékainak, a halott családtagok ruhatárának, a cserére ítélt bútoroknak, háztartási gépeknek a rászorulókhhoz való eljuttatása sokszor jobban hasonlít a lomtalanításra, mint a valódi jótékonyságra, így bizonyára az érzelmi „hozadéka” is csekélyebb. Ugyanakkor maga az adományozási folyamat szembesítheti a támogatót a szegénység problémájával, megismertetheti annak mélységeivel, s – ami legalább ilyen fontos – kapcsolatot teremthet az adománygyűjtő szervezetekkel. Ha ez utóbbiak megfelelő szakmai hozzáértéssel végzik a dolgukat, akkor a kapcsolat tartóssá válhat, és a természetbeni támogatást idővel pénzadományok is kiegészíthetik.

Mindenképpen ilyen kapcsolatokra, egyfajta elköteleződésre van szükség ahhoz, hogy az adományozás ne egyszeri aktus, hanem rendszeres tevékenység legyen. Úgy tűnik, hogy az elmúlt évtizedben e tekintetben is bekövetkezett némi javulás (I. melléklet 3. és 4. tábla), valamelyest nőtt a rendszeresen adakozók aránya³⁰ Bár az adományozók mintegy fele még 2004-ben is főleg alkalmilag segített, ez a tevékenység már csak egész kis részük-nél számított kivételesnek. A tipikus az volt, hogy az emberek rendkívüli

³⁰ Sajnos a pénzadományok gyakoriságára vonatkozó 1993-as és a 2004-es adatok összehasonlíthatósága erősen korlátozott, mert a kérdést a két adatgyűjtés során különböző formában tettük fel. 1993-ban külön vizsgáltuk a magánszemélyeknek és a szervezeteknek nyújtott pénzadományok rendszerességét, 2004-ben pedig valamennyi pénztámogatásra összevontan kérdeztünk.

eseményekre, gyűjtőakciókra reagálva több különböző támogatást is adtak. A magukat rendszeres adományozóknak vallók zöme félvétenkénti vagy évenként egyszeri támogatásról számolt be. A havi gyakoriság ritkán, a hetenkénti pedig csak szórványosan fordult elő.

Mindebből talán nem túlzás arra következtetni, hogy Magyarország felnőtt lakossága egyre növekvő mértékben tekinti állampolgári léte természetes velejárójának az adakozást. A segítségnyújtásnak ez a formája nem mindennapi ugyan, de sokak számára magától értetődő. A támogatási kérelmek nagy része meghallgatásra talál. Az emberek növekvő hányada hajlandó mérlegelni a hozzá érkező kéréseket, s azok nyomán számos különböző módon is jótékonykodni, vagy esetleg mecénási szerepet vállalni. Az utóbbi években olyan szereplők (például Kovács Gábor, Demján Sándor) is megjelentek, akik már kezdeményezően lépnek fel, ha úgy tetszik, „támogatáspolitikájuk” van, saját társadalomképük, saját elképzeléseik mentén alakítják adományozói tevékenységüket.³¹

Összefoglalva: az első kutatási kérdésre azt a választ adhatjuk, hogy *az adományozási hajlandóság az elmúlt évtizedben számottevően nőtt*. Ezzel kapcsolatos hipotézisünk helytállónak bizonyult. A magyarországi civil szféra bővülése együtt járt az adományozók számának és arányának növekedésével. A felnőtt lakosság háromnegyede anyagi támogatásokkal is segítette a társadalmi problémák kezelését, a közcélok elérését és a civil kezdeményezések megvalósulását.

Az adományozási tevékenység bővülése – mint a következő fejezetben látni fogjuk – jelentős formai gazdagodással és a támogatotti kör bizonyos átrendeződésével is együtt járt, illetve részben ezeknek köszönhetően következett be.

A pénzadományok nagysága, formái, összetétele

A pénzadományok igen sok különböző formát ölthetnek. Széles körű elterjedtségük részben bizonyára éppen ezzel függ össze. Minél változatosabbak a hétköznapiakban adódó jótékonykodási lehetőségek, minél gyakoribbak és sokszínűbbek a különböző (személyes és intézmények, szervezetek által közvetített) kérések és adakozási felhívások, annál valószínűbb, hogy mind

³¹ Annak természetesen rendkívül kicsi a valószínűsége, hogy az ilyen kiemelkedő adományozók bekerüljenek egy lakossági reprezentatív mintába, de ha véletlenül bekerülnek, akkor sem vállalnák a választást. Tudomásul kell tehát vennünk, hogy az általunk végzett vizsgálat az adományok tényleges összegét szükségképpen alábecsüli, hiszen éppen a legnagyobb adományok adatait nem tartalmazza. Sajtóhírekből konkrétan tudjuk például, hogy Kovács Gábor 2004-ben mintegy 2 milliárdos adománnyal képzőművészeti alapítványt hozott létre. Ez az összeg adatainkban nem szerepel.

többen érzik „megszólítotttnak” magukat. A kérelmek, felhívások jellege és a támogatási csatornák sajátosságai szerint az adományoknak alapvetően három típusát³² különböztethetjük meg:

- *közvetlen* kérések, személyekhez, ügyekhez, katasztrófákhoz kapcsolódó gyűjtések által kiváltott adakozás;
- *vásárlás* útján történő adományozás;
- *szervezeteknek* (nonprofit, állami, önkormányzati intézményeknek, egyházaknak, pártoknak) címzett támogatások.

Közvetlen kérések, gyűjtőakciók

A *személyes rászorultságra hivatkozó kérések* legősibb formája, a koldulás, kéregetés. Ez a – különösen a nagyobb városokban az ellene folytatott minden küzdelem (Ferge, 1998) ellenére is – általánosan számító jelenség 2004-ben a felnőtt lakosságnak több mint negyedét indította jótékonykodásra.

24. tábla

A közvetlen kérések, gyűjtések, jótékonyági felhívások nyomán adományozók felnőtt lakosságon belüli aránya, az általuk nyújtott támogatások összege és megoszlása, 2004

Az adományozás formája	Az adományozók aránya*, %	Az adományok	
		összege, millió Ft	megoszlása, %
Templomban perselybe	30,6	7 436	58,2
Koldusnak, kéregetőnek	27,5	2 366	18,5
Nyilvános helyen perselybe	15,2	1 203	9,4
Adományvonal felhívásával	14,4	1 426	11,1
Emelt díjas SMS küldésével	4,7	355	2,8
<i>Összesen</i>	–	12 786	100,0

* Ugyanaz az adományozó több különböző formában is támogathatott.

Még ennél is nagyobb (közel egyharmados) volt azoknak az aránya, akik – szintén hagyományos módon – a templomi *perselyekbe* dobta be kisebb-nagyobb összegeket. Körülbelül fele ennyire bizonyultak „népszerűnek” a

³² A három különböző típus a kérdőívben élesen elválasztottuk egymástól, s – a halmozódások elkerülése érdekében – a megkérdezetteket arra kértük, hogy ugyanazt a támogatási összeget két helyen semmiképp ne szerepeltessék.

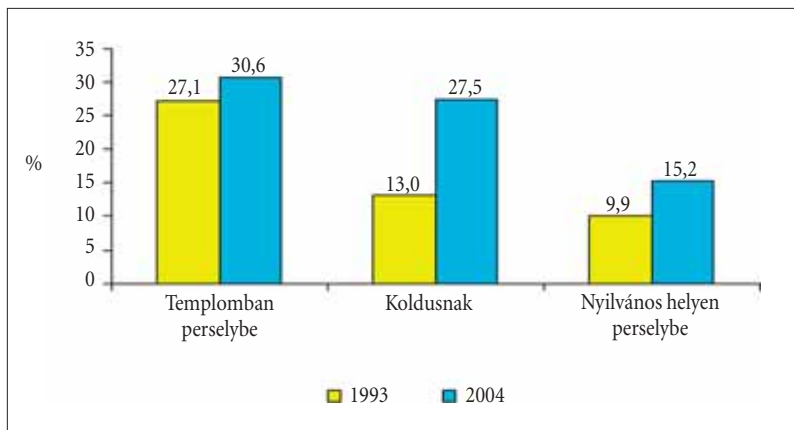
nyilvános helyeken (utcán, postán, repülőtéren stb.) felállított adománygyűjtő perselyek és a – többnyire számottevő médiatámogatással működte-
tett – *adományvonalak*. Az emelt díjas SMS-ek útján lebonyolított gyűjtő-
akciók egyelőre jóval kisebb, de már érzékelhető nagyságrendű érdeklődést
keltettek.

A különböző közvetlen adománygyűjtési formák közül anyagilag is a két
hagyományos módszer, a templomi perselyezés és a koldulás (ezen belül is
elsősorban az előbbi) bizonyult a legsikeresebbnek. E két módszer jóvoltá-
ból gyűlt össze a teljes (13 milliárd Ft-nyi) összeg több mint háromnegye-
de, 58, illetve 19 százaléka. A nyilvános helyen szervezett perselyezések és a
kihelyezett gyűjtőládák, valamint a legmodernebb kommunikációs techni-
kák alkalmazásával megszerzett támogatások aránya együttesen sem érte el
a 25 százalékot.

1993-hoz képest minden kategóriában³³ növekedés tapasztalható (19.
ábra). Ezen belül a legnagyobb mértékben (több mint duplájára) a koldu-
sok számára adakozók aránya emelkedett. Ez nyilvánvalóan a koldulás tö-
megessé válásával és az „iparszerű” kéregetés kifejlődésével függött össze.
Az utcákon, aluljárókban, templombejáratoknál, járműveken a ténylegesen
rászorulókkal mellett (esetenként őket kiszorítva) megjelentek a koldusaffia
által alkalmazott hétrét görnyedt, fekélyekkel borított, végtaghiányos vagy

19. ábra

*A közvetlen kérések, gyűjtések, jótékonyági felhívások nyomán adományozók
felnőtt lakosságon belüli arányának alakulása, 1993, 2004*

³³ Az SMS és az adományvonal akkoriban még gyakorlatilag ismeretlen volt, így ada-
tokat sem gyűjtöttünk róla.

annak álcázott emberek, sőt a gyerekek is. Bizonyos értelemben a koldulás is professzionalizálódott, változatos technikákat fejlesztett ki, lélektanilag jól kiszámított módon alkalmazkodott a különböző adakozói rétegek ízléséhez, életkorához, értékrendjéhez.

Hasonlóan gazdagodott a nyilvános helyeken, nagyrészt civil szervezetek által lebonyolított gyűjtések eszköztára is. Az adománygyűjtő perselyek nemcsak az utcán jelentek meg, hanem számos olyan helyen (bankok, posta) is, ahol a lakosság a pénzügyeit intézi, vagy ahol (például a repülőtérén, pályaudvarokon) szívesen megszabadul a maradék aprópénzétől. Híresen jó ötlet volt a fillér forgalomból való kivonásához kapcsolódó gyűjtőakció megszervezése. Ezeknek az erőfeszítéseknek az eredményességét az adakozók arányának növekedése egyértelműen igazolja. A templomi perselyekbe pénz dobók aránya (bár csekélyebb mértékben) szintén emelkedett.

Rendkívül gyorsan elfogadottá vált az adományvonal felhívásával történő adakozás. A támogatásnak ezt az útját 2004-ben alig valamivel kevesebben választották, mint a nyilvános helyeken fellelhető perselyeket, s a teljes befizetett összeg tekintetében az adományvonal meg is előzte a perselyezést. Ez minden valószínűség szerint annak köszönhető, hogy az egyre inkább bulvárosodó média igen nagy terjedelemben tudósít a természeti katasztrófákról, esetenként még a személyes tragédiákról is, s egyúttal az azokhoz kötődő gyűjtőakcióknak is komoly publicitást biztosít. Ha ezen túl még valamelyik ismert és népszerű „médiaszemélyiség” is odaáll az ügy mellé, akkor az akció rendkívüli sikerrel járhat. Ilyenkor ugyanis – a médiakedvenc személyes példáját vagy az általa közvetített normát követve – olyan otthonukhoz kötött magánszemélyek (például GYES-en, GYED-en lévők) is adományozóvá válhatnak, akiket a hagyományos gyűjtőakciók kevésbé érnek el. Döntéseiket lélektanilag valószínűleg megkönnyíti, hogy a pénz a maga fizikai valóságában nincs jelen a folyamatban, így talán könnyebb – néhány gombnyomással – átengedni a rászorulóknak. Ugyanez a mechanizmus természetesen az emelt díjas SMS-ek technikájának alkalmazása mellett is működésbe léphet, de ennek felhasználása 2004-ben még viszonylag ritkább volt.

Jótekonysági vásárlások

A közvetlen kérésekhez, gyűjtésekhez kötődő adakozással ellentétben a *vásárlás útján történő adományozás* nem tekinthető „tisztá” jótekonyságnak, hiszen a támogató ellenszolgáltatásban részesül, hozzájut valamilyen áruhoz vagy szolgáltatáshoz. Még csak az sem biztos, hogy az általa kifizetett összeg fölötte van az átlagos piaci árnak. A támogatás sokszor csupán abban áll, hogy a fogyasztó a kínálatból azt a terméket (pl. a világ szegény gyermekeinek támogatását szolgáló UNICEF-képeslapot, az alapítványi,

egyesületi előállítású dísztagyat vagy használati cikket, a jótékonyossági árverésre bocsátott festményt, iparművészeti alkotást stb.) választja, amelyről tudni lehet, hogy értékesítési bevételeinek egy része rászoruló csoportokhoz, illetve a vásárló számára fontos ügyeket képviselő, támogató civil szervezetekhez jut.

Az ilyen típusú támogatások (25. tábla) leggyakrabban előforduló esete 2004-ben a képeslap-vásárlás volt. A felnőtt lakosság több mint egynegyede mondta azt, hogy élt a jótékonykodásnak ezzel a lehetőségével. Szintén viszonylag sokan (16 százalék) vettek újságot hajléktalantól. A jótékonyossági rendezvényeken (bálokon, koncerteken, vacsorákon stb.) való részvétel és a sorsjegy-, tombolajegy-vásárlás gyakorisága lényegesen kisebb (7–7 százalék) volt ugyan, de a támogatásnak ezt a módját választók a jegyekért és meghívókért átlagosan magasabb összegeket fizettek. Még ritkábban fordultak elő a templomi gyertya-, illetve a jótékonyossági célú műtárgy-, ajándék- és bélyegvásárlások. Meg kell ugyanakkor jegyeznünk, hogy a rászorulóktól vett virágcsokrok, gyümölcsök, zöldségcsomók említéseinek aránya valószínűleg azért ennyire alacsony, mert ez a válaszlehetőség a kérdőíven nem szerepelt. Az, hogy a megkérdezettek egy része spontán utalt rá, önmagában is ennek a jótékonykodási formának a fontosságát jelzi.

25. tábla

A jótékonyossági céllal vásárlók felnőtt lakosságon belüli aránya, az általuk jótékonyossági vásárlásra fordított pénz összege és megoszlása, 2004

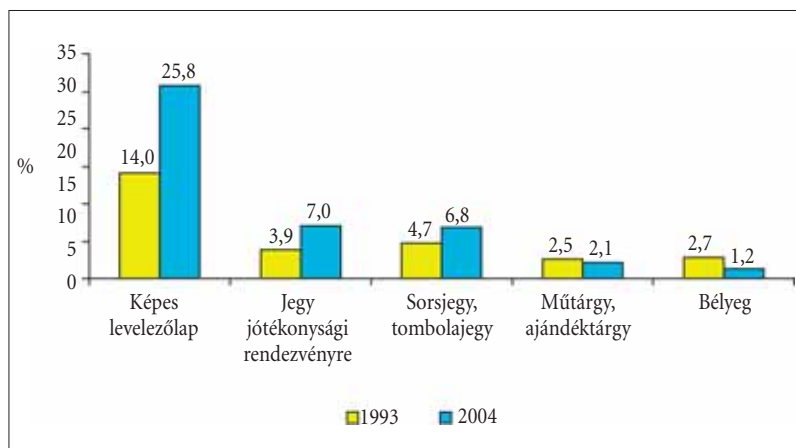
A jótékonyossági vásárlás formája	A vásárlók	A vásárlásra fordított pénz	
	aránya*, %	összege, millió Ft	megoszlása, %
Képes levelezőlap	25,8	2 443	30,2
Újságvásárlás hajléktalantól	16,0	1 364	16,9
Jegyvásárlás jótékonyossági rendezvényre	7,0	1 973	24,4
Sorsjegy, tombolajegy	6,8	1 034	12,8
Templomi gyertyavásárlás	5,0	580	7,2
Képzőművészeti alkotás, ajándéktárgy	2,1	493	6,1
Bélyeg	1,2	71	0,9
Virág, élelmiszer utcai vásárlása	0,6	119	1,5
Összesen	–	8 077	100,0

* Ugyanaz az adományozó több különböző formában is támogathatott.

A játékonysági vásárlások területén az elmúlt évtized igen nagy mértékű és fontos változásokat³⁴ hozott (20. ábra). A képeslap-vásárlás útján játékonyskodók – már 1993-ban is meglehetősen magas – aránya 2004-re közel megduplázódott. Ebben valószínűleg igen nagy szerepet játszott a szájjal és lábbal festők műveinek reprodukcióit árusító multinacionális vállalkozás rendkívül professzionális tevékenysége. Ez a (profitcélú működését egyébként nem titkoló) cég Magyarországon elsőként küldött szét tömegesen képeslap-csomagokat azzal a kéréssel, hogy ezekért a pontosan megcímezett borítékban érkező lapokért mindenki annyit fizessen, amennyit tud vagy hajlandó. Ez a marketing eszköz rendkívül hatékonynak bizonyult, olyanmódra, hogy azóta már néhány hazai nonprofit szervezet is próbálkozik az alkalmazásával. Szintén gyakori, hogy a képeslap-árusítás valamilyen turisztikai szolgáltatáshoz vagy rendezvényhez kötődik. (Például a műemlék-templom vagy a helytörténeti múzeum megtekintése során a templom-felújításhoz vagy a múzeumi gyűjtemény elhelyezésének javításához lehet ily módon hozzájárulni.) Végül, bizonyára annak is megvan a maga hatása, hogy a UNICEF-lapokat számos kereskedelmi egységben együtt árusítják a többi (azoknál rendszerint gyengébb minőségű, kevésbé esztétikus és nem olcsóbb) képeslapokkal. Vásárlóik egyszerre viselkedhetnek tehát racionális fogyasztóként, s egyúttal még az adományozás örömét is megszerezhetik maguknak.

20. ábra

A játékonysági céllal vásárlók felnőtt lakosságon belüli arányának alakulása, 1993, 2004

³⁴ Ezek mérését a két reprezentatív felvétel adatai (a kérdőívek eltérő szerkezete miatt) csak részben teszik lehetővé.

Sokkal korlátozottabban mondható el ugyanez a jótékonyági rendezvényeken való részvételtől. Ezeknek a műsora ugyanis többnyire attól függően alakul ki, hogy milyen művészeket sikerül önkéntes közreműködőként megnyerni. A magas művészi színvonal tehát korántsem mindig garantált. Ennek megfelelően a jegyek – adataink szerint növekvő arányú – megvásárlása és a részvétel is kevésbé szól a kapott „szolgáltatásnak”, mint a meghirdetett jótékony célnak. A megjelenés sokszor maga is „időáldozat”, a céllal való azonosulás demonstrálása. Ennek az adományozási formának a terjedése azért tűnik különösen fontosnak, mert azt mutatja, hogy az állampolgárok növekvő hányada tekinti normának az efféle nyilvános áldozatvállalást.

A jótékonyági célú sorsjegyeket, tombolajegyeket vásárlók arányának emelkedése minden valószínűség szerint szorosan összefügg a rendezvényeken való megjelenéssel, hiszen az ilyen típusú adakozás megszervezése rendszerint valamilyen összejövetelhez (sportbemutató, iskolai ünnepség, faluból elszármazottak találkozója stb.) kötődik. Az sem ritka, hogy magukon az összejöveteleken a részvétel ingyenes, de a rendezvény részeként sorra kerülő tombolából, adományozási akcióból a résztvevőknek „nem illik” kimaradniuk.

Ebben az összefüggésben némileg meglepő, hogy a képzőművészeti, népművészeti és ajándéktárgyak vásárlásán keresztül adományozók aránya 1993 és 2004 között lényegében nem változott. (A mért különbség hibahatáron belül.) Korántsem váratlan viszont a bélyegvásárlás útján jótékonykodók már 1993-ban sem magas arányának kevesebb mint felére csökkenése. Az eléggé rossz emlékü (Magyarországon a kötelező adakozás asszociációját keltő) szolidaritási bélyegek lassú kiszorulása a támogatási formák közül világjelenségeknek tűnik.

Bármennyire különböznek is egymástól az eddigiekben vizsgált adományozási megoldások, mégis van egy olyan közös jellemzőjük, amely indokoltá tette, hogy a szervezeteknek adott közvetlen pénztámogatásoktól elválasszuk őket. A jótékony célú vásárlások és a kéregetéshez, perselyezéshez, gyűjtőakciókhoz kötődő adakozás a legritkább esetben irányul konkrét nonprofit szervezetek támogatására. Az adományozó ilyenkor rendszerint nem tartja fontosnak, sokszor nem is tudja, hogy az adott gyűjtést vagy jótékonyági rendezvényt ki szervezi. Mivel valamilyen jól meghatározott célra, jól körülhatárolható rászoruló csoport megsegítésére koncentrál, mindegy neki, hogy ehhez ki teremti meg a kereteket. A vöröskeresztes gyűjtőláda vagy az egyházi szeretetszolgálat perselye éppúgy elfogadható számára, mint a telefontársaság által működtetett adományvonal; a civil szervezet jótékonyági rendezvénye éppúgy, mint a kereskedelmi televízió gyűjtőakciója.

A nonprofit szervezetek ezekben az esetekben legfeljebb lebonyolítóként, nem pedig a támogatás címzettjeként jelennek meg. Az így kapott

adományokat a meghirdetett célnak³⁵ megfelelően kell felhasználniuk, mert ellenkező esetben a hitelességüket tennék kockára. Működési költségeik fedezésére, fejlesztésekre ezek az összegek nem használhatók. Más a helyzet azokkal a közvetlen pénztámogatásokkal, amelyek lakossági adományként kifejezetten a szervezetekhez érkeznek. Ezek többnyire szabad felhasználású összegek, amelyek átengedésével az adományozók nem csak a támogatottak mozgásterét bővítik, hanem egyúttal az irántuk érzett bizalmat, a céljaikkal való azonosulást és tevékenységük megbecsülését is kifejezésre juttatják. Ezért a civil szféra szempontjából ezek az adományok különösen fontosak, ami már önmagában is indokolná elkülönített elemzésüket.

Szervezeteknek nyújtott pénzadományok

*A szervezetek közvetlen pénztámogatásán*³⁶ belül sajnos nem tudunk éles határvonalakat húzni a nonprofit szervezeteket, az egyházakat és a politikai pártokat segítő adományok között. A vallási és a politikai célokra szánt összegek gyakran az egyházak, illetve a pártok holdudvarába tartozó alapítványokon és egyesületi formában működő nonprofit szervezeteken keresztül jutnak el a tényleges címzettekhez. Az sem megy ritkaságszámba, hogy az egyházi gyűjtések során kapott támogatás a világi nonprofit szervezetként bejegyzett szeretetszolgálatokhoz, oktatási intézményekhez vándorol.

Korábbi vizsgálataink (Czakó és szerzőtársai, 2005; Vajda – Kuti, 2000) azt mutatták, hogy az adományozók ezekkel a konstrukciókkal nem feltétlenül vannak tisztában. Sokan egyáltalán nem tesznek különbséget egyház és egyházi alapítvány között, sőt, gyakran még a legismertebb jótékonyági szervezetek (például a Máltai Szeretetszolgálat) jogi státusával sincsenek tisztában. Ezért nem láttuk értelmét annak, hogy interjúalanyainkat támogatottjaik szervezeti forma szerinti megkülönböztetésére kérjük. Ennek megfelelően a 26. táblában és a I. melléklet 5–6. táblázatában is együtt szerepelnek az egyházaknak, a világi nonprofit szervezeteknek és a politikai pártoknak nyújtott támogatások.

³⁵ Ez a meghirdetett cél ideális esetben illeszkedik a civil szervezet missziójához, megvalósítása része az alaptevékenység színvonalas ellátásának.

³⁶ Az állami, önkormányzati iskolákat, kórházakat, szociális otthonokat stb. segítő adományokkal itt nem foglalkozunk. A megkérdezettektől kapott válaszok alapján ezeket a szervezeteket 2004-ben a 18 éves és idősebb népesség 4,9 százaléka összesen 2,9 milliárd Ft-tal támogatta. Okunk van feltételezni, hogy ennek az összegnek nagy része összefüggött a kapott szolgáltatásokkal (például iskolai kirándulásokkal, sporttevékenységgel, nyelvtanfolyamokkal). Ugyanakkor azt is tudjuk, hogy a helyi kulturális megmozdulások, fesztiválok, faluszépítő akciók jelentős részét olyan lakossági hozzájárulások teszik lehetővé, amelyekért a támogatók nem kapnak ellenszolgáltatást.

Adataink azt mutatják, hogy a legtöbb adományozót és a legnagyobb összegű támogatást 2004-ben az egyházi, vallási szervezetek, illetve a szociális ellátás és az egészségügy területén működő nonprofit szerveződések vonzották. Ez a két terület kapta a 19 milliárd Ft-nyi adomány több mint kétharmadát. Ezen belül az egyházakat a felnőtt népesség 13 százaléka közvetlenül mintegy 7 milliárd Ft-tal támogatta. Ebbe az összegbe azokat a támogatásokat is beleszámoltuk, amelyeket a köznyelv egyházadónak nevez. Ezek ugyanis hivatalosan még akkor is önkéntes adománynak számítanak, ha egyébként tudjuk, hogy beszédük során egyes gyülekezetek sokszor erős pressziót, esetenként már-már erőszakot alkalmaznak. (Gyakran az egyházi adó hátralékának befizetését szabják az esketés, temetés, keresztelés feltételeként.)

26. tábla

Az egyházaknak, nonprofit szervezeteknek és politikai pártoknak pénzt adományozók 18 éves és idősebb népességen belüli aránya, az általuk nyújtott támogatások összege és megoszlása a támogatott szervezet tevékenységi területe szerint, 2004

Tevékenységi terület	Adományozók aránya*, %	Az adományok	
		összege, millió Ft	megoszlása, %
Egyházi, vallási tevékenység	13,3	7 232	38,2
Egészségügy, szociális ellátás	8,4	5 932	31,3
Oktatás, tudományos kutatás	2,5	1 811	9,6
Kultúra, művészetek, hagyományőrzés	2,4	1 517	8,0
Sport, pihenés, szabadidős tevékenységek	1,1	772	4,1
Határon túli magyarok támogatása	0,6	616	3,2
Környezet- és állatvédelem	0,9	385	2,0
Politikai tevékenység	0,2	297	1,0
Település- és gazdaságfejlesztés	0,3	142	0,7
Közbiztonság védelme, polgárvédelem	0,2	131	0,7
Állampolgári jogok, kisebbségek védelme	0,2	77	0,4
Szakmai, gazdasági érdekképviselés	0,1	25	0,1
Nemzetközi kapcsolatok	0,1	18	0,1
<i>Összesen</i>	–	18 955	100,0

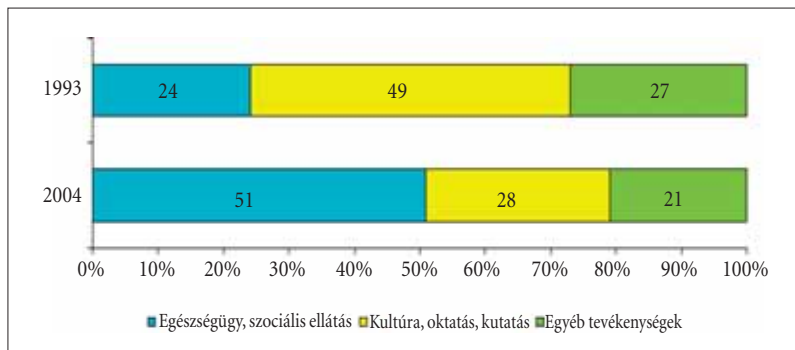
* Ugyanaz az adományozó több különböző formában is támogathatott.

Egészségügyi és szociális célokra 2004-ben a felnőtt lakosság 8 és fél százaléka adományozott, az általuk átutalt összeg a 6 milliárd Ft-ot közelítette. Számottevő volt még az oktatási és a kulturális, jóval kisebb mértékű a sport-, szabadidős, a környezetvédő és a határon túli magyarokat segítő szervezetek lakossági támogatottsága. Az összes többi terület csak az állampolgárok elenyésző hányadától számíthatott némi adománya.

Az 1993-as adatokkal (21. ábra és I. melléklet 6. tábla) való összehasonlítás³⁷ azt mutatja, hogy a világi nonprofit szervezeteknek közvetlenül juttatott (tehát egyházi adományok nélküli) támogatások tevékenységi összetétele az elmúlt évtizedben igen nagyot változott. Tíz évvel ezelőtt ezeknek az adományoknak mintegy fele az oktatás és a kultúra területére áramlott. Az egészségügyi és szociális célú nonprofit szervezetek a lakossági támogatások nem egészen egynegyedét kapták meg. 2004-re az arányok megfordultak. Az egészségügyi és szociális ellátás részesedése meghaladta az 50 százalékot, az oktatásé és kultúráé pedig 28 százalékra csökkent. A lakossági adományozás tehát egyértelműen a klasszikus jótékonyság irányába tolódott el.

21. ábra

A felnőtt magánszemélyek által világi nonprofit szervezeteknek közvetlenül nyújtott pénzadományok megoszlása összevont tevékenységi csoportok szerint, 1993, 2004

³⁷ Az összehasonlítás lehetőségeit erősen korlátozza az adatok részben eltérő tartalma. 1993-ban a vásárlás útján és a gyűjtések során nyújtott adományoknak csak a tényére kérdeztünk rá, az összegére nem. Nagy a valószínűsége annak, hogy ezeket a támogatásokat, amennyiben a kedvezményezettjük egyház vagy nonprofit szervezet volt, az interjúalanyok hozzáadták az e szervezeteknek közvetlenül befizetett összegekhez. A közvetlen pénzadományokra vonatkozó 1993-as adatainknak tehát olyan összetevői (például perselypénz, jótékonyági rendezvények belépődíja stb.) is lehetnek, amelyek a 2004-es adatokban már elkülönítve szerepelnek. A kisebb arányváltozásokat éppen ezért nem elemezzük. Az egyetlen itt kiemelt elmozdulás viszont olyan nagy mértékű, amekkorát a módszertani eltérések semmiképpen nem idézhetnek elő.

Ez első látásra meglepő ugyan, de – némi gondolkodás után – nem tűnik hihetetlennek. A nonprofit szektor különböző részterületei a kilencvenes évek elején meglehetősen eltérő ütemben fejlődtek. 1991–92-ben több mint kétezer iskolai alapítvány jött létre (Kuti, 1998b, 33. old.). Könnyen ment, hiszen a háttérben ott volt maga az iskola, amely biztosítani tudta az alapítás lebonyolításához szükséges adminisztratív szakértelmet, néha még az alapító tőkét is. Ebben az időszakban a lakossági adományok adóalapból való leírásának még szinte semmi korlátja nem volt (Bíró, 2002). Nem számított törvénytelennek, s így igen gyorsan gyakorlattá vált, hogy a különböző iskolai programok, táborozások költségeit a szülők alapítványi befizetések útján, adómentesen fedezték. Hasonló jelenségeket a kulturális területen is meg lehetett figyelni. Számos községben ilyen konstrukcióban épült ki például a kábeltelevíziós hálózat, és egy darabig még utána is alapítványi formában működött. Ez akár magyarázhatja is az oktatás és a kultúra adományokból való magas részesedését.

Ugyanakkor a szociális és egészségügyi nonprofit szervezetek fejlődése lényegesen lassabban indult. Maguk a rászorultak kevésbé voltak felkészültek a szervezetalapításra, a segítő szakmák képviselőit pedig komolyan aggasztotta, hogy az alanyi jogon járó ellátást egy olyan vegyes rendszer válthatja fel, amelyben benne rejlik a partikularizmus és a paternalizmus veszélye (Salamon, 1991). Sokan attól is tartottak, hogy a nonprofit szervezetek megjelenése nyomán az állam esetleg felmentve fogja érezni magát a szociális felelősség alól.

Az 1993 óta eltelt évtized fordított a helyzeten. Az egyéni adományok adókedvezményei folyamatosan csökkentek, mára gyakorlatilag eltűntek (Csizsár–Bíró, 1998; György, 2005). Nem csoda tehát, ha az oktatási alapítványok lakossági támogatottsága folyó áron számítva is alig (mindössze 23 százalékkal) emelkedett. A kulturális területre áramló adományok értéke ugyan közel duplájára nőtt, de még így sem tartott lépést az inflációval. Több mint ötszörösére növekedett viszont az egészségügyi és a szociális területen működő nonprofit szervezeteknek átutalt adományok összege. Ebben egyszerre tükröződik a lakosság rászorultak iránti szolidaritása, illetve a jótékonsági szervezetek szektoron belüli erősödése és egyre professzionálisabbá váló adományszervezési tevékenysége. A szociális és egészségügyi alapítványok, egyesületek az elmúlt évtizedben kiemelkedően nagy energiákkal és igen kreatívan növelték adományozói bázisukat. A szakmailag hibátlanul kivitelezett hagyományos kampányok (például a Gyermekétkeztetési Alapítvány postai kampánya) mellett a sokkoló reklámoktól (például a Gyermekrák Alapítvány óriásplakátja a kopasz kisgyerekekkel) sem riadtak vissza. De említhetünk egészen szokatlan eszközöket is, mint például a népszerű orvoskrimik szerzője által írt, a Peter Cerny Alapítványt népszerűsítő könyv (Tailor, 2004), Sváby András előszavával.

Az oktatás és a kultúra területéről nemigen tudunk hasonlóan látványos akciókat felidézni.³⁸ Ez természetesen nem jelenti azt, hogy ott ne próbálkoznának az adományszerzés legkülönbözőbb formáival, de azt igen, hogy ez a tevékenység (legalábbis 2004-ben) közel sem járt akkora eredménnyel, mint a szociális és egészségügyi nonprofit szervezetek hasonló törekvései. Az oktatás és a kultúra fejlesztését nem sikerült olyan célként megjeleníteni, amelyet az adományozók tömegei éreznének eléggé a magukénak ahhoz, hogy elérésük érdekében a jövedelmük egy részéről is hajlandók legyenek lemondani. Az is igaz viszont, hogy az oktatás és a kultúra területére még így is jóval több lakossági adomány áramlott, mint amennyire az egészségügyi és szociális szférán kívüli összes többi civil szervezet együttesen szert tudott tenni.

A pénztámogatások szerkezete

Az eddigieket összefoglalva megállapíthatjuk, hogy a pénztámogatások három típusába tartozó adományozási formák mind elterjedtségüket, mind

27. tábla

A különböző formákban pénzt adományozók 18 éves és idősebb népességen belüli aránya, az általuk nyújtott támogatások összege és megoszlása, 2004

Az adományozás formája	Adományozók	Az adományok	
	aránya*, %	összege, millió Ft	megoszlása, %
Személyes kérés, perselyezés, gyűjtőakció	54,6	12 786	32,1
Vásárlás útján történő adományozás	39,0	8 077	20,3
Szervezetek közvetlen támogatása	21,4	18 955	47,6
<i>Összesen</i>		<i>39 818</i>	<i>100,0</i>

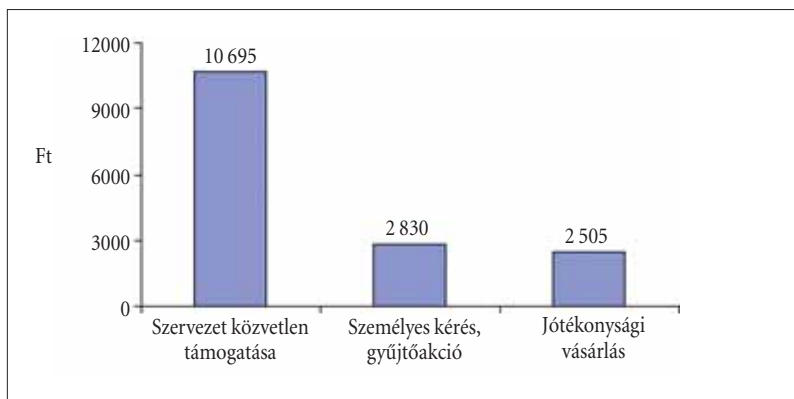
* Az adományozók közel kétharmada nem csak egy, hanem két vagy három különböző formában támogatott.

³⁸ Másféléket igen. Akadnak olyan többé-kevésbé exkluzív támogatói körök, mint például a Budapesti Fesztiválzenekar vagy a Szépművészeti Múzeum baráti köre, amelyek a mögöttük álló intézmény szolgáltatásait igénybe vevőket igyekeznek mecénássá „nevelni”. A Summa Artium Kht. arra törekszik, hogy magas színvonalú kulturális programokhoz segítsen (főleg vállalati) támogatókat találni. Ezeknek az adományszervezési erőfeszítéseknél vállaltan kicsi a hatósugara. Nem széles körből kívánnak alacsony összegű támogatásokat szerezni, inkább a nagy adományozók megnyerését tekintik céljuknak. Ismételt felhívjuk a figyelmet arra, hogy a legnagyobb mecénások adományainak becslésére az általunk végzett reprezentatív lakossági adatgyűjtés (még az 5000 fős viszonylag nagy minta ellenére is) alkalmatlan. Éppen ezért a kulturális területre áramló adományok esetében elképzelhető bizonyos alábecslés.

gazdasági súlyukat tekintve erősen különböznek egymástól. Ahhoz, hogy a lakossági adományozás helyzetéről átfogó képet alkothassunk, érdemes a pénzádományok összetételét, a különböző mechanizmusok közvetítésével nyújtott támogatások egymáshoz viszonyított arányát (27. tábla) is megvizsgálni.

A perselypénzt, alamizsnát kérők és az alkalmi gyűjtőakciók szervezői 2004-ben a felnőtt lakosság több mint felénél meghallgatásra találtak, de csak a pénzádományok egyharmadát tudták összegyűjteni. Az ilyen formában nyújtott adományok egy adakozóra jutó átlagos összege a 3000 Ft-ot sem érte el (22. ábra). Még alacsonyabb (2500 Ft körüli) volt ez az összeg a jótékonyági vásárlások esetében. Az egyházaknak, nonprofit szervezeteknek, pártoknak viszont a népességnek csak egyötöde nyújtott ugyan közvetlen pénzádományt, de esetükben a támogatás átlagos nagysága meghaladta a 10 ezer Ft-ot.

22. ábra
A különböző formákban nyújtott pénzádományok egy felnőtt adakozóra jutó éves átlagos összege, 2004

A támogatók között – bármelyik formát választották is – az alacsony összegeket adományozók voltak többségben (28. tábla). A mindössze néhány száz Ft-ot (1000 Ft-nál kevesebbet) adományozók aránya mind a vásárlás útján, mind a kéregetés, gyűjtések nyomán jótékonykodók esetében az 50 százalékot közelítette. További 40 százalékuk adott formában nyújtott támogatásainak összege 1000 és 5000 Ft között maradt. Ennek a két mechanizmusnak a közvetítésével tehát többnyire kis összegek cseréltek gazdát.

28. tábla

A különböző formákban adományozó felnőtt magánszemélyek megoszlása az adott formában nyújtott támogatások nagysága szerint, 2004

Adományösszeg	Személyes kérés, gyűjtés nyomán adományozók	Jóteknysági vásárlás útján adományozók	Nonprofit szervezetet, egyházat támogatók
1000 Ft és kevesebb	45,1	47,5	13,7
1001– 5000 Ft	42,0	42,1	40,2
5001–10000 Ft	8,7	7,2	24,2
10000 Ft fölött	4,2	3,2	21,9
Összesen	100,0	100,0	100,0%

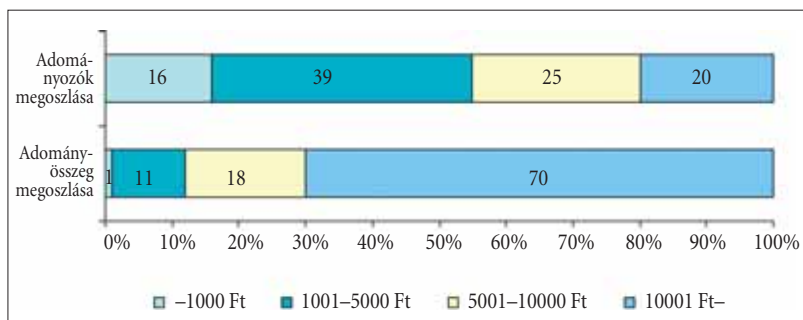
Az 5000 Ft-nál kevesebbet adományozók aránya a szervezeteket közvetlenül támogatók körében volt a legalacsonyabb, de még ott is meghaladta az 50 százalékot. Az e körbe tartozók közel egynegyede adományozott 5 és 10 ezer Ft közötti, egyötöde pedig 10 ezer Ft-nál magasabb összeget.

Ennek a felső ötödnek a jelentősége az adománygyűjtők szempontjából két okból is igen nagy. Egyrészt a támogatás nagyobbik része értelemszerűen tőlük érkezik. Másrészt valószínűsíthető, hogy a leginkább „fizetőképes” rétegen belül ők azok, akiknek a jóteknysági késztetése a legerősebbek. Következésképp rájuk támaszkodva, az ő elkötelezettségüket erősítve építhető ki olyan stabil támogatói kör, amelyre a civil szervezetek fenntartható fejlődéséhez feltétlenül szükség lenne.

Mivel a témánk szempontjából a világi civil szervezeteket segítő adományok kiemelkedően fontosak, az ide érkező közvetlen pénztámogatások összetételét külön is megvizsgáljuk (23. ábra és I. melléklet 7. tábla).

23. ábra

A világi nonprofit szervezeteknek közvetlenül pénzt adományozó felnőtt magánszemélyek számának és az általuk nyújtott támogatás összegének megoszlása az adományösszeg nagysága szerint

Az adatok igen erőteljes koncentrációról árulkodnak. *A világi nonprofit szervezetek 2004-ben a lakossági támogatások 70 százalékát az adományozók felső ötödétől kapták.* Az adományozók nagyobbik fele viszonylag szerényebb (5000 Ft-on belüli) anyagi áldozatokat vállalt. Az általuk befizetett pénz a teljes támogatási összegnek alig több mint egy tizedét tette ki.

Hiba volna azonban, ha ezekből az arányokból kiindulva lebecsülnénk a kis adományozók jelentőségét. *A kisebb szervezetek számára az állampolgárok mégoly csekély összegű felajánlásai is igen fontosak lehetnek. Ezek erkölcsi értéke nagyobb a tényleges pénzértéküknél, hiszen a támogatók nagy száma azt jelzi, hogy a nonprofit szervezetek valódi társadalmi igényeket elégítenek ki, valóban a magyar civil társadalom intézményes megtestesítői* (Mészáros–Sebestény, 1997; Vajda–Kuti, 2000). Ha ehhez azt is hozzátesszük, hogy a legkisebb civil szervezetek számára a néhány ezer forintos támogatások gyakran többet jelentenek, mint a nagy szervezetek költségvetésében az ezek sokszorosát kitevő adományok, akkor azt kell mondanunk, hogy a magánszemélyek támogatásának megnyerése és megtartása a nonprofit szektor minden szegmensében az egészséges működés igen fontos feltétele.

Lényegében ugyanez érvényes a természetbeni támogatásokra is, amelyek értéküket és felhasználásuk szabadságát tekintve nem vetekedhetnek ugyan a pénzadományokkal, de bizonyos konkrét célok eléréséhez és a nonprofit szektor társadalmi kapcsolatrendszerének erősítéséhez számottevően hozzájárulhatnak.

Természetbeni adományok

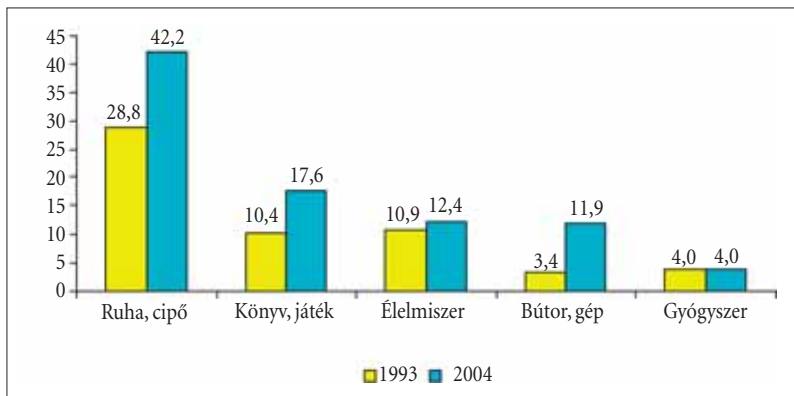
A természetbeni adományozásba a 18 éves és idősebb népesség közel fele (48 százaléka) bekapcsolódott. 1993-hoz képest szinte minden adományfajta esetében nőtt az előfordulási arány (24. ábra).

Messze a leggyakoribbnak a ruházati cikkek ingyenes átadása számított, ilyen típusú segítségről 2004-ben már a megkérdezettek 42 százaléka tett említést. Könyvekkel, lemezekkel, játékszerekkel (18 százalék) és ételmisszerrel (12 százalék) is sokan támogatták a rászorulókat. A bútorok, berendezési tárgyak, háztartási gépek, számítógépek, járművek ajándékozása már lényegesen ritkábbnak számított, de ezek az adományok nyilvánvalóan jóval nagyobb értéket képviseltek. A természetben adományozók jelentékeny része nem csak egy, hanem több különböző formában is támogatott.

Mivel nagyrészt személyes felhasználásra alkalmas tárgyak átadásáról volt szó, korántsem meglepő, hogy a természetbeni adományok döntő többségét közvetlenül a rászoruló magánszemélyek, családok (nagyobb részt ismerősök, kisebb részben ismeretlenek) kapták. Támogatásainak célba juttatásához az adományozók közel kétharmada csak az informális hálózatokat vette igénybe. Valamivel több mint egyötödük magánszemélyek-

24. ábra

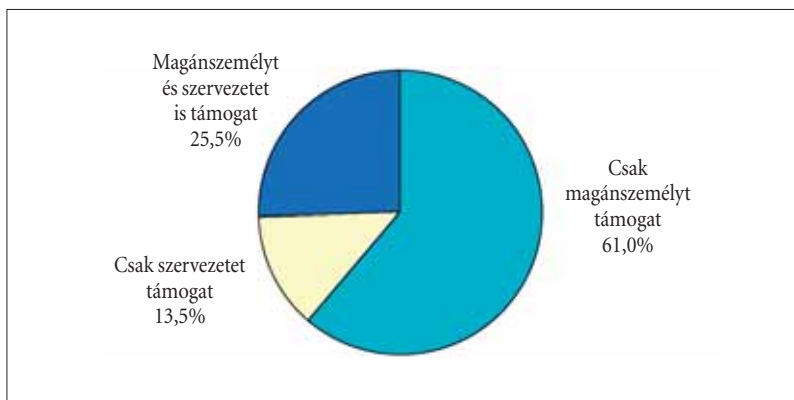
A felnőtt magánszemélyek által nyújtott természetbeni támogatások előfordulási arányának alakulása, 1993, 2004

nek és szervezeteknek (főleg egyházaknak, világi nonprofit szervezeteknek, kisebb részben önkormányzati intézményeknek és pártoknak) egyaránt nyújtott tárgyi adományokat. A kizárólag szervezeteket támogatók aránya 16 százalékra rúgott. Minden okunk megvan annak feltételezésére, hogy az érintett szervezetek még ebben az utóbbi két esetben is inkább közvetítő szerepet tölthettek be (például a rászoruló nagycsaládosokhoz, árvízkárosultakhoz, határon túli magyarokhoz stb. juttatták el az összegyűjtött holmikat), és csak kivételképpen voltak a természetbeni adományok tényleges kedvezményezettjei.

25. ábra

A természetbeni támogatást nyújtó felnőtt adományozók megoszlása a támogatás címzettje szerint, 2004

A magánszemélyeknek nyújtott támogatások valószínűleg alapvetően szociális megfontolások nyomán születtek, bár a címzettek kiválasztásában – éppen az informalitás miatt – a véletlennek is elég nagy szerepe lehetett. (Néha egyáltalán nem könnyű megtalálni azokat a rászorulókat, akiknek éppen olyan típusú tárgyi segítségre van szükségük, amelyet az adományozó adni tud és akar.) A szervezeteknek nyújtott támogatások esetében valamivel pontosabbak az információink, mert a kérdőívben ezekre vonatkozóan szerepelt a természetbeni adományok tevékenységi területek szerinti összetételét tudakoló kérdés. A kapott válaszokat a 29. tábla foglalja össze.

29. tábla

A nonprofit szervezeteknek, egyházaknak pártoknak természetbeni adományt nyújtók felnőtt lakosságon belüli aránya és a támogatások említéseinek megoszlása a támogatott szervezet tevékenységi területe szerint, 2004

Tevékenységi terület	Az adott területet támogatók a 18 éves és idősebb népesség %-ában	Az adott területre áramló támogatások említéseinek megoszlása, %
Egészségügyi ellátás, szociális gondoskodás	10,7	44,9
Egyházi, vallási tevékenység	6,0	25,3
Oktatás, tudományos kutatás	2,6	11,2
Határon túli magyarok támogatása	1,4	5,8
Kultúra, művészetek, hagyományörzés	1,0	4,4
Sport, pihenés, szabadidős tevékenységek	0,7	3,3
Állampolgári jogok, kisebbségek védelme	0,3	1,4
Környezet- és állatvédelem	0,3	1,2
Településfejlesztés, regionális fejlesztés	0,1	0,6
Nemzetközi kapcsolatok	0,1	0,6
Közbiztonság védelme, polgárőrség, tűzoltás	0,1	0,4
Szakmai és gazdasági érdekképviselő	0,1	0,4
Politikai tevékenység	0,1	0,3
Gazdaságfejlesztés, munkahely-teremtés	0,1	0,2
Összesen		100,0

Akár a szervezeteknek adományozók 18 éves és idősebb népességen belüli arányát, akár az általuk nyújtott természetbeni támogatások említéseinek³⁹ megoszlását vesszük figyelembe, ugyanaz a fontossági sorrend adódik. A támogatások címzettjei között elsőprő többségben vannak a szociális és egészségügyi szférában működő szervezetek. Mögöttük második helyre szorul az egyház, és harmadikra az oktatás. A negyedik és ötödik helyet a határon túli magyarok, illetve a kultúra, művészetek, hagyományörzés támogatása foglalja el. A többi tevékenységi terület említéseinek aránya még összesítve sem éri el a 10 százalékot.

1993-hoz képest (a pénztámogatásokhoz hasonlóan) itt is megfigyelhető a szociális és egészségügyi célú szervezeteknek szánt természetbeni adományok dinamikus növekedése (arányuk 16-ról 45 százalékra emelkedett), és a többi területek részesedésének ezzel együtt járó visszaesése. A klasszikus jótékonyság felé való elmozdulás tehát az adományozás valamennyi formáját egyaránt jellemezte. Érdemes ezek után megvizsgálni, hogy ez a szerkezeti változás mutat-e valamilyen összefüggést az adományozók társadalmi-demográfiai jellemzőivel.

Az adományozás társadalmi háttere

Az adományozás mind a külföldi (Archambault–Bon, 1991; Archambault–Boumendil, 1998; Ruddle–Mulvihill, 1995; Schervisch–Havens 1995; Zamagni, 1995), mind a korábbi hazai tapasztalatok szerint szoros összefüggésben van az emberek társadalmi helyzetével, demográfiai jellemzőivel, valamint az általuk kiépített és fenntartott kapcsolati hálókkal. Az alábbiakban ezeknek a tényezőknek a jótékonyági magatartásra gyakorolt hatásait az adományozás formái szerinti bontásban vizsgáljuk. Fontosnak tartjuk azonban, hogy előljáróban emlékeztessünk a könyv egy korábbi megállapítására, mely szerint a pénzt adományozók és a természetbeni támogatást nyújtók köre igen nagy részben átfedi egymást. A megkérdezettek nagyobbik fele mindkét formában segíti a rászorulókat, tehát a két csoport

³⁹ A támogatott szervezet tevékenységi területére vonatkozó kérdésre az adományozók több választ adhattak, hiszen könnyen előfordulhatott, hogy 2004-ben több különböző típusú szervezetnek nyújtottak támogatást. Az említések száma ennél fogva természetesen magasabb az adományozók számánál. Az adományok tényleges számánál viszont nyilvánvalóan alacsonyabb, mert ugyanaz a személy azonos tevékenységi területen belül több támogatást is adhatott. Például: ha az év során egy adományozó kétszer adott használt ruhát a Vöröskeresztnek, ötször élelmiszert a Máltai Szeretetszolgálat ingyenkonyhájának, tízszer templomdíszítésre szánt virágokat az egyháznak és egyszer könyveket, játékokat egy határon túli magyarokat támogató alapítványnak, akkor a támogatott szervezetek tevékenységét tudakoló táblában három sort, az egészségügyi/szociális ellátását, az egyházét és a határon túli magyarokét jelölte be. Az említések száma tehát 3, miközben valójában 1 adományozó 18 támogatásáról van szó.

jellemzőit részben ugyanazoknak a személyeknek az adatai alakítják. Ez a tény – bizonyos mértékig – már önmagában is magyarázza a hasonlóságokat, s ugyanakkor „felértékeli” az átfedések ellenére is felszínre jövő különbségeket.

Az egyik ilyen különbség az, hogy *a természetbeni adományozás szorosabb összefüggést mutat a társadalmi-demográfiai jellemzőkkel, mint a pénz-adományok előfordulása*. Bármelyik jellemzőt vizsgáljuk is, két kivétellel⁴⁰ mindegyikről ugyanazt mondhatjuk: a természetbeni adományozásba való bekapcsolódás a pénztámogatásnál erősebben függ attól, hogy a magánszemély milyen társadalmi státusú és milyen demográfiai csoporthoz tartozik.

Demográfiai jellemzők

Érvényes ez *a nők és a férfiak* játékonkodási szokásaira is (30. tábla). A nők általában is sokkal jobb adományozók a férfiaknál, s a természetbeni támogatásokra ez – bizonyára a háziasszonyi szerepkör velejárójaként – fokozottan igaz. Ennek a különbségnek a kialakulásában a hagyományok is komoly szerepet játszhattak, hiszen a játékonysági egyletek többségét egészen a második világháború végéig főleg a nők működtették (Reisz, 1988, 1998; Tóth Árpád, 2005). Az azokban végzett munka nem egyszerűen a gondoskodás-központú tradicionális női szerepkör része volt, hanem közéleti aktivitásra is alkalmat adott. Lehetővé tette, hogy az egyébként háttérbe szorított nők – a férjük társadalmi állásától többé-kevésbé függetlenül – befolyásos pozíciót vívhassanak ki maguknak (McCarthy, 2005).

⁴⁰ Ez a két kivétel a párttagság és az egyházi kötődés. Ez a két speciális elkötelezettség jobban növeli a pénzbeni, mint a természetbeni adományozóvá válás valószínűségét.

30. tábla

Az adományozók felnőtt népességen belüli aránya demográfiai jellemzők szerint, 2004

Demográfiai jellemzők	Pénzt	Természetben	Összes
	adományozók		adományozó
	aránya a 18 éves és idősebb népesség %-ában		
Nem			
Férfi	62,6	42,7	70,8
Nő	69,1	52,3	77,3
Életkor			
18–20	52,8	35,7	62,5
21–30	65,7	43,2	73,4
31–40	70,3	55,8	78,9
41–50	67,6	53,5	77,2
51–60	69,5	51,9	77,8
61–70	65,2	45,1	73,2
71–	60,3	38,4	66,6
Lakóhely			
Főváros	72,2	55,3	79,8
Megyeszékhely	68,0	48,7	75,2
Egyéb város	63,2	43,8	71,0
Község	64,3	46,8	73,8
Családi állapot			
Nőtlen, hajadon	60,2	39,6	68,4
Házasságban, élettársi kapcsolatban él	70,9	53,2	79,4
Elvált, különváltan él	58,4	46,1	67,9
Özvegy	58,8	37,0	64,7
Háztartásnagyság			
1–2 fő	63,2	43,0	70,5
3–5 fő	69,1	51,8	77,8
6 és több fő	56,8	45,1	68,6
Gyerekszám			
0	64,7	43,8	72,0
1	66,1	49,5	75,3
2	71,4	56,3	81,0
3	67,6	56,1	76,3
4 és több	52,9	45,2	63,2
Együtt	66,1	47,8	74,3

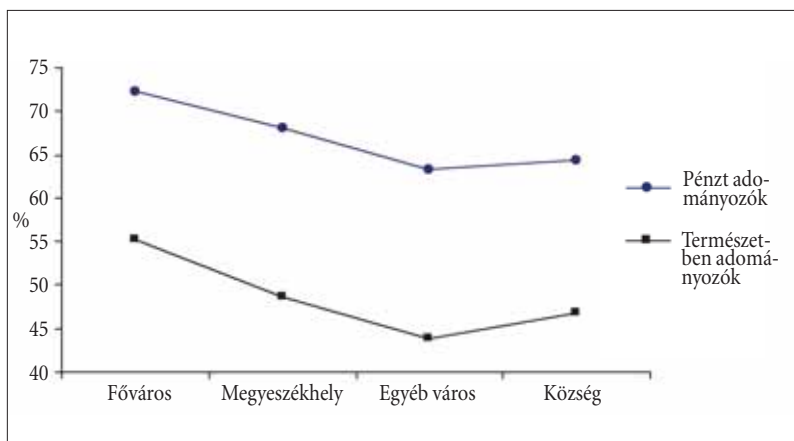
Az életkor szerinti metszetben kevésbé markánsak, de azért szintén észrevehetőek bizonyos különbségek. Bár legnagyobb arányban a pénzbeni és

a természetbeni adományozásba is a 31–40 éves korosztályba tartozók kapcsolódnak be, a részvételi arány életciklus szerinti alakulása a segítségnyújtás e két formája esetében némiképp különböző. A pénzt adományozók aránya már a 21–30 éveseknél megközelíti az átlagos szintet. (Előtte sokkal alacsonyabb.) Ezt követően 31-től 60 éves korig tartósan az átlag fölött marad, majd a 61–70-es korcsoportban visszatér az átlagos szintre, s csak ezután esik vissza számottevően. Sokkal kevésbé egyenletes a természetbeni adományozásban való részvétel. Átlag fölöttiek az arányszámok a 31–60 évesek csoportjában. Az ezt megelőző és követő életkorban viszont minden korcsoport az átlagosnál kisebb mértékben kapcsolódik be a természetbeni támogatásba.

A fővárosi *lakóhely* (bizonyára a kérések, megkeresések nagyobb száma miatt) kiemelkedően magas adományozási részvétellel jár együtt. Ugyanakkor a „települési lejtő” a jótékonyági arányszámokban nem érvényesül (26. ábra). A községekben élők a kisvárosiaknál nagyobb mértékben kapcsolódnak be a jótékonykodásba. Ez feltehetőleg a kisebb közösség átláthatóbb szükségleteivel, a jótékonyági magatartás nagyobb informális „nyilvánosságával”, az együttélés és az áldozatvállalás normáinak nagyobb kényszerítő erejével függ össze. Adataink szerint a nem megyeszékhely városok képviselik azt a szintet, ahol a helyi közösség már nem elég erős, a professzionális adománygyűjtés pedig még nem elég intenzív, s így az adományozók aránya bármely más településtípushoz viszonyítva a legalacsonyabb.

26. ábra

A pénzbeni és a természetbeni adományokat nyújtók felnőtt népességén belüli aránya településtípusonként, 2004

Messze legjobb adományozónak a *házassági* vagy élettársi kapcsolatban élők számítanak. Mögöttük pénzadományozásban a nőtlenek és hajadonok, természetbeni segítségnyújtásban pedig az elváltak kerülnek a második helyre. Ez a sorrend arra utal, hogy a természetbeni adományokat nem csak, sőt talán nem is elsősorban az anyagi helyzet befolyásolja (e tekintetben az elváltak valószínűleg hátrányban vannak a nőtlenekhez és hajadonokhoz képest), hanem az élethelyzet is. A házasoknak és élettársi kapcsolatban élőknek nemcsak azáltal nagyobbak az adományozóvá válási esélyei, hogy (főleg két kereső esetén) általában stabilabb pénzügyi viszonyok között élnek. Majdnem ugyanilyen fontos lehet, hogy önálló háztartást vezetnek, amely rendre „kitermeli” a nélkülözhetővé váló, tehát elajándékozható tárgyakat. Ebben az elváltak zöme hasonlít hozzájuk. A nőtlenek, hajadonok kevésbé. Ők viszont – éppen, mert jelentős részben még a szüleik háztartásában élnek – több nélkülözhető jövedelemmel rendelkeznek, s így inkább megengedhetik maguknak a pénzbeni adakozást. Az özvegyek viszonylagos passzivitását valószínűleg az magyarázza, hogy mindkét szempontból hátrányos helyzetben vannak. Többségük idős korú, alacsony jövedelmű, és elajándékozható javakkal is kevésbé rendelkezik.

Az adományozás mindkét fajtája a 3–5 fős háztartásokban élők körében a legelterjedtebb. A *gyerekszám* szintén fontos befolyásoló tényező, minden bizonnyal azért, mert a segítségkérések jelentékeny része a gyerekek közvetítésével érkezik meg a családokhoz. Az adományozók aránya a 2 gyerekeseknél a legmagasabb, az 1 és 3 gyerekeseknél átlag körüli. Úgy látszik, valahol itt húzódik az a határ, ahol a gyerekvállalás még nem jár együtt az anyagi helyzet romlásával. A természetbeni adományozásban viszont az 1 és a 3 gyerekesek is az átlagost jócskán meghaladó mértékben vesznek részt. Mindkét támogatási formára érvényes, hogy 4 gyerektől kezdve a részvételi arányok már szignifikánsan elmaradnak az átlagostól.

Iskolázottság, társadalmi státus

A fentiekben a demográfiai jellemzők mentén leírt különbségek természetesen nem függetlenek a megkérdezettek társadalmi státusától, hiszen – jól tudjuk – az életkor, a lakóhely és a családi viszonyok gyakran igen komoly iskolázottsági és pozicionális különbségekkel járnak együtt.

Az *iskolázottsági* szint – mint a korábbi külföldi és hazai kutatások kétséget kizáróan kimutatták – a jótékonyági magatartás kiemelkedően fontos meghatározója. Ezt a megállapítást a 31. tábla adatai is megerősítik. Az adományozók aránya együtt növekszik az iskolázottsággal, és a főiskolát, egyetemét végzettek körében kiugróan magas értékeket vesz fel. Ennek megfelelően természetesen a *foglalkozási csoportok* szerinti vizsgálat is a diplomás

31. tábla
Az adományozók felnőtt népességén belüli aránya iskolázottság és társadalmi státus szerint, 2004

Iskolázottság, társadalmi státus	Pénzt	Természetben	Összes
	adományozók		adományozó
	aránya a 18 éves és idősebb népesség %-ában		
Iskolai végzettség			
8 általánosnál kevesebb	44,9	28,4	51,6
8 általános	56,1	36,1	64,5
Szakmunkásképző	63,2	45,2	71,3
Középiskola	75,2	56,8	84,4
Főiskola, egyetem	81,4	64,6	87,8
Foglalkozási csoport (nyugdíjasok, munkanélküliek az utolsó munkahely szerint)			
Önálló vállalkozó	78,2	57,9	82,8
Alkalmazott diplomás szellemi	81,6	65,6	88,3
Alkalmazott nem diplomás szellemi	78,1	61,0	87,1
Fizikai foglalkozású alkalmazott	59,8	41,1	68,4
Nincs és nem is volt munkahelye	55,4	37,1	64,3
Jelenlegi gazdasági aktivitás			
Aktív kereső	74,7	54,3	82,8
Munkanélküli	47,8	39,3	57,4
Nyugdíjas	62,1	43,5	69,8
GYES-en, GYED-en van	62,5	49,5	70,9
Tanuló	60,5	40,1	69,6
Háztartásbeli	67,1	46,3	75,5
Egyéb eltartott	42,3	40,2	54,2
Együtt	66,1	47,8	74,3

szellemi foglalkozásúak átlagosnál sokkal nagyobb áldozatvállalási hajlandóságát mutatja.

Valamelyest árnyalja a képet a *gazdasági aktivitás* és a *jótekonyság* közötti kapcsolatok áttekintése. Ami egyértelmű: az önálló jövedelemmel rendelkező aktív keresők az adományozás mindkét fajtájából sokkal nagyobb arányban vállalnak részt, mint bármely más társadalmi csoport.

Ugyanakkor a pénzt adományozók aránya a háztartásbeliek csoportjában is eléri az átlagos szintet, ami talán egy olyan réteg újbóli megjelenésére utal, amelyet a hajdani jótekonny nőegyleteket működtetők késői utódának tekinthetünk. Ezt az – alighanem elhamarkodottnak tűnő – következtetést azért merjük megfogalmazni, mert ebben a nyilvánvalóan igen heterogén csoportban az átlagos körüli arányszám kialakulása szinte csak így módon lehetséges. Egészen biztos ugyanis, hogy a háztartásbeliek között sok a kifejezetten hátrányos helyzetű, a munkanélküli ellátásból rég kihullott, vagy a

munkaerőpiacon való megjelenést eleve reménytelennek ítéelő személy, aki igen kevésbé vesz részt az adományozásban. Ha az arányszám mégis átlag körüli, akkor a csoporton belül lennie kell egy egészen más típusú részsofakásnak is. Ezt valószínűleg nagyrészt olyan nők alkotják, akik már szabad választás alapján maradnak otthon, s – a jelek szerint – az adományozásból is a magasabb életszínvonal teremtette lehetőségek szerint, fokozottan vesz ki a részüket.

Ugyancsak fontos (és optimizmusra okot adó) jelzés a GYES-en, GYED-en lévők természetbeni adományozásban mutatott átlag fölötti aktivitása. Ez valószínűleg a kisgyerekesek közötti kölcsönös segítségnyújtásban (ruhák, babakocsik, gyerekbútorok stb. cseréje) gyökerezik, de egyúttal azt is jelzi, hogy mostanra létrejöttek azok a formális és informális hálózatok, amelyek alkalmasak ennek a cserének a lebonyolítására.

Társadalmi kapcsolódások

A kapcsolati hálók igen fontos szerepet játszanak az adományozóvá válásban. Nem csak azért, mert normákat közvetítenek, és motivációt teremtenek, hanem azért is, mert kialakítják és működtetik azokat a mechanizmusokat, amelyek az egyén számára mindennapivá, magától értetődővé teszik a társadalmi részvétel különböző formáit.

Minél sokréteűbbek és szorosabbak az egyén társadalmi kapcsolódásai, annál valószínűbb, hogy adományozóként és/vagy önkéntes segítőként is hozzájárul a közösség számára fontos feladatok megoldásához. Könnyen lehet, hogy már az előbbi alfejezetben tárgyalt demográfiai és státuszjellemzők egy része is azért bizonyult olyan fontos magyarázó tényezőnek, mert egyúttal az egyén és a társadalom közötti kapcsolatok intenzitását is jelzi. (Egyértelműen ilyen a családi állapot, amely az informális hálózatok méreteire is utal; a gyerek jelenléte a családban, amiből a gyerekintézményekkel való kapcsolatok következnek; az aktív keresői státusz, amely a munkahelyi kapcsolatrendszer meglétére enged következtetni; de akár az életkor is, amely szintén hatással van a kapcsolatok kiterjedtségére és mélységére.)

Adataink tanúsága (32. tábla) szerint, az informális szférán kívüli kapcsolatok szorosra fűzése, a civil szerveződésekkel (egyesületekkel, klubokkal), érdekképviselletekkel és pártokkal kialakított *tagsági viszony* igen erős hatást gyakorol az adományozási aktivitásra. A tagok között – bizonyára a nagyobb elkötelezettség és a jobb informáltság hatására – mindkét támogatási forma előfordulási aránya sokkal magasabb, mint a nem tagok körében. A pénzbeni és a természetbeni adományozásba egyaránt sokkal intenzívebben kapcsolódnak be azok, akik nemcsak eseti akciók kapcsán, hanem tagként is kötődnek a pártokhoz és a civil szervezetekhez.

32. tábla
Az adományozók felnőtt népességen belüli aránya a társadalmi kapcsolódások intenzitása szerint, 2004

Társadalmi kapcsolódások	Pénzt	Természetben	Összes
	adományozók		adományozó
	aránya a 18 éves és idősebb népesség %-ában		
Egyesületi tagság			
Egyesületi tag	78,8	62,0	86,4
Nem tagja egyesületnek	63,9	45,4	72,2
Érdekképviselési tagság			
Érdekképviselési tag	84,6	63,3	90,8
Nem tagja érdekképviseletnek	64,8	46,7	73,1
Párttagság			
Párttag	87,1	62,7	92,3
Nem tagja politikai pártnak	65,7	47,5	74,0
Egyházi, vallási kötődés			
Egyházi előírások szerint vallásos	82,6	57,5	87,3
A maga módján vallásos	65,5	46,9	74,4
Nem vallásos	57,9	43,4	66,7
Kisebbségi hovatartozás			
Kisebbséginek vallja magát	55,4	41,8	64,0
Nem tagja kisebbségi csoportnak	66,6	48,1	74,8
Önkéntes tevékenységekbe való bekapcsolódás			
Intézményes keretben önkénteskedik	89,8	73,9	94,1
Informálisan önkénteskedik	76,7	64,8	87,9
Nem végez önkéntes tevékenységet	56,8	35,0	64,2
A személyi jövedelemadó 1%-ának felajánlása			
Töltött ki nyilatkozatot az SZJA 1%-ról	83,4	62,9	90,4
Fizetett adót, de nem töltött ki nyilatkozatot	66,5	46,5	75,5
Nem adófizető, nem tölthetett ki nyilatkozatot	59,1	42,3	67,4
Együtt	66,1	47,8	74,3

Hasonló hatása van a jótékonyági magatartásra az egyházi kötődésnek is. A vallásukat az egyház előírásai szerint gyakorlók között jóval magasabb az adományozók aránya, mint a maguk módján vallásos és a nem vallásos

emberek körében. Az utóbbi két csoport között sokkal kisebb a különbség, mint a vallásokon belül az egyházi kapcsolatokat ápolók és az egyházakhoz nem kapcsolódó hívők között. Ez egyértelműen jelzi, hogy nem annyira az értékrend működik befolyásoló tényezőként, mint inkább a kérések, adakozási felhívások gyakorisága és „nyomatékossága”.

Nem ilyen egyértelmű a *kisebbségi* hovatartozás⁴¹ szerepe a támogatói aktivitás alakulásában. A magukat kisebbséginek valló válaszadók között az adományozók aránya lényegesen alacsonyabb, mint a többségi lakosság körében. Úgy látszik, hogy az ilyen csoportokon belüli szolidaritás gyengébb az általában feltételezettnél, vagy legalábbis nem elég erős a szegénység, az alacsony iskolázottság és a rossz munkaerő-piaci helyzet hatásainak ellensúlyozásához.

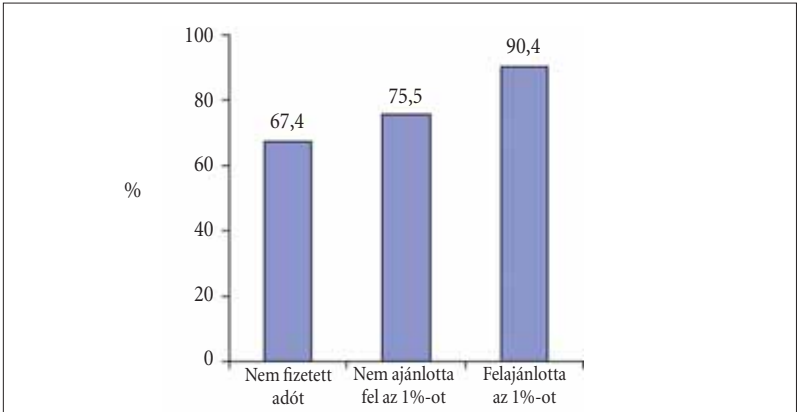
Rendkívül erős viszont az *önkéntes tevékenységek* és az adományozási aktivitás közötti összefüggés. Az önkéntes segítők általában is, de az intézmények által szervezett önkéntes tevékenységekbe bekapcsolódók különösen nagy valószínűséggel hoznak anyagi áldozatot az általuk fontosnak tartott ügyek előmozdításáért. A szervezett önkénteseknek 94 százaléka egyúttal adományozó is. Ez az elképesztően magas arány akár arra is utalhatna, hogy a mai magyar társadalomban az időáldozat számít a legértékesebbnek. Aki eléggé azonosul egy ügygel ahhoz, hogy időt áldozzon rá, az már anyagi támogatást is hajlandó adni. Az esetek egy részében ez talán igaz is lehet, mégis inkább hajlunk arra az értelmezésre, hogy a szervezett keretek között végzett önkéntes tevékenység a kapcsolatok szorosra fűzésén keresztül hat az adományozói magatartásra. Az önkéntesek alaposan megismerik az általuk segített szervezet gondjait, részeseivé válnak a sikereinek, azonosulnak a céljaival, s egy idő után természetesnek tűnhet, hogy adományokkal is hozzájáruljanak a számukra fontossá vált közösség fenntartásához és fejlesztéséhez.

Szintén igen szoros kapcsolat mutatkozik a *személyi jövedelemadó 1%-ának* felajánlására vonatkozó döntések és a saját vagyontárgyak, illetve jövedelem átengedésére való hajlandóság között. Az 1%-ot felajánlók minden tekintetben (27. ábra és I. melléklet 8–10. tábla) lényegesen jobb adományozók azoknál, akik – bár fizetnek adót – nem töltik ki a rendelkezési nyilatkozatot, s még inkább azoknál, akiknek nincs is adófizetési kötelezettségük.

⁴¹ Az 5000-es mintába bekerült válaszadók közül 234-en vallották magukat kisebbségi csoporthoz tartozónak. Ezen belül a romák aránya közel kétharmados volt, így a kisebbségi hovatartozás szerinti vizsgálat eredményeit a tőlük kapott válaszok döntően befolyásolják.

27. ábra

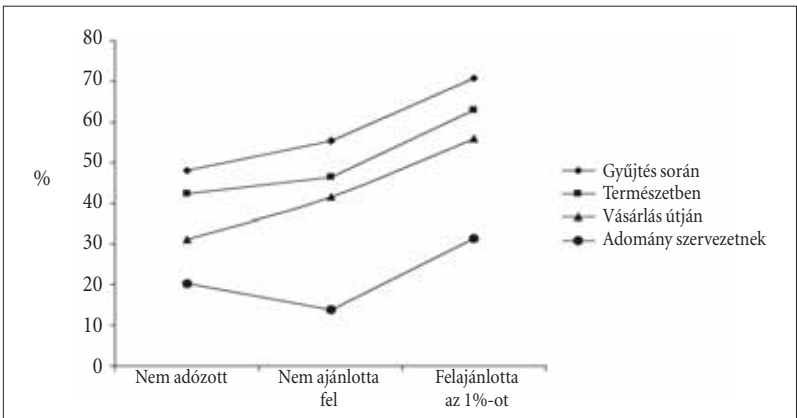
Az adományozók felnőtt népességen belüli aránya a személyi jövedelemadó 1%-ának felajánlásával kapcsolatos magatartás szerint, 2004

Adataink a legkevesbé sem támasztják alá azt a civil szervezetek által gyakran megfogalmazott vélekedést, mely szerint az 1%-kal sokan „letudottnak” tekintik támogatási kötelezettségeiket. Éppen ellenkezőleg: a nyilatkozatot kitöltők 90 százaléka más formában is adományoz, 83 százalékuk saját pénzéből is áldoz jótékony célokra. Biztonsággal állíthatjuk tehát, hogy az 1% rendszere nem veszélyezteti a magánadományozás fejlődését, sőt, kifejezetten pozitívan hat annak alakulására.

28. ábra

Az adományozók felnőtt népességen belüli aránya az adomány formája és a személyi jövedelemadó 1%-ának felajánlásával kapcsolatos magatartás szerint, 2004

A kutatási eredmények igazolják kiinduló hipotézisünk helyességét: *aki adófizetőként támogatja a nonprofit szervezeteket, az sokkal nagyobb valószínűséggel válik pénzadományozóvá, mint azok, akik – bár megtehetnék – nem szánják rá magukat az 1%-os nyilatkozat kitöltésére.*

Az adatokból azonban ennél több is kiderül. Mint a 28. ábra igen szemléletesen mutatja, egészen más típusú kapcsolat fedezhető fel az 1%-os döntések és a szervezeteknek nyújtott közvetlen pénzadományok, mint az 1% és a többi adománytípus között.

A gyűjtések során és a vásárlás útján megvalósuló adományozás, valamint a természetbeni támogatás felfelé ívelő görbéje azt mutatja, hogy a jótekonyságnak ezek a formái nem közvetlenül függenek össze az 1%-os döntésekkel. Az adót fizető, tehát saját adóköteles jövedelemmel rendelkező magánszemélyek ilyen módokon jóval nagyobb arányban adományoznak, mint nem adófizető, vagyis náluk általában rosszabb anyagi viszonyok között élő társaik. Ez azokra az adófizetőkre is igaz, akik nem ajánlják fel az 1%-ot, s fokozottan azokra, akik igen. Az adórendszer által biztosított támogatási lehetőség elmulasztása (vagy elutasítása) tehát nem jelenti egyúttal az adományozástól való tartózkodást is.

Jelenti viszont azt, hogy „valami nincs rendben” az adófizető és az 1%-ra jogosult szervezetek kapcsolatában. Mint a szervezeteknek közvetlen pénzadományokat nyújtók arányszámának görbéje mutatja, ilyen támogatásra még az adót nem fizetők is sokkal inkább hajlandóak, mint azok, akik az 1%-os lehetőséget nem veszik igénybe. Ezek az emberek valószínűleg ugyanabból az okból tartózkodnak a számukra ingyenes és a tőlük valódi anyagi áldozatot igénylő pénztámogatástól: vagy nincs élő kapcsolatuk a potenciális támogatottakkal, vagy nincsenek jó véleményekkel róluk. Akár egyik, akár másik ok álljon is fenn, mindenképp levonható az a következtetés, hogy nem a szakirodalomban sokat emlegetett „kiszorítási hatás” (Steinberg, 1990) működik. Ennélfogva a civil szervezetek adománygyűjtő és 1%-os kampányai sem egymás rovására, hanem egymás hatását erősítve bővíthetik az adományozók körét.

Az 1% a tényleges magánadományok szempontjából éppúgy a civil szervezetekhez való lakossági kapcsolódás egy lehetséges módjának számíthat, mint a tagsági viszony, vagy a szervezetben végzett önkéntes tevékenységek. Ha a lehetséges kedvezményezetteknek nem csak arról sikerül meggyőzniük az adófizetőt, hogy felajánlja számukra az 1%-ot, hanem rendszeres tájékoztatást adnak annak felhasználásáról, a támogatott szervezet tevékenységéről, eredményeiről, gondjairól, akkor fokozatosan elég szorosra fűzödhet a viszony, s ez számottevően javítja az adományozóvá válás esélyeit.

Az adományozás társadalmi-demográfiai összetevőinek alakulása, 1993–2004

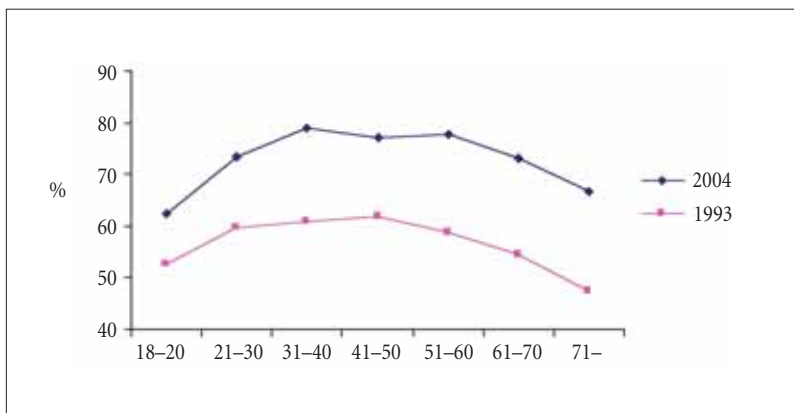
A 2004-re kialakult helyzet fenti áttekintése után ideje visszatérnünk annak a kiinduló hipotézisnek az ellenőrzéséhez, mely szerint *az adományozás társadalmi-demográfiai meghatározottsága az elmúlt évtizedben számottevően nem változott.*

Ezt a feltevésünket az 1993-as és a 2004-es reprezentatív felmérés eredményeinek összevetése (*I. melléklet 11–23. tábla*) a legteljesebb mértékben igazolja. Az adományozók arányának növekedése – ha nem is teljesen egyenletesen – minden társadalmi-demográfiai csoportban érvényesült, így az egymás közötti különbségek alig-alig változtak. Az árnyalatnyi eltérések, amelyek adatainkból kimutathatók többnyire a mérési hibahatáron belül maradnak. Bár nem zárható ki, hogy egyikük-másikuk valamilyen tényleges átalakulás kezdetét jelzi, valószínűbb, hogy egyszerűen a mintaválasztási véletlenek hatásaival állunk szemben. Éppen ezért ezeknek a csekélyke elmozdulásoknak az elemzésére nem vállalkozunk, csupán két példával (az adományozási arányok életkor és iskolázottság szerinti adataival) illusztráljuk, hogy miről is van szó.

A 29. és a 30. ábrán szereplő görbék legfeltűnőbb közös tulajdonsága egyfajta párhuzamosság. (Ha a többi társadalmi-demográfiai jellemző szerinti arányokat feltüntető ábrát is elkészítenénk, azok is hasonló párhuzamosságot mutatnának.) Bármilyen legyen is a görbe tényleges formája, a 2004-es adatokat ábrázoló vonal lényegében ugyanolyan alakú, mint az 1993-as mutatóké, csak – a bekövetkezett aránynövekedésnek köszönhetően – magasabban helyezkedik el.

29. ábra

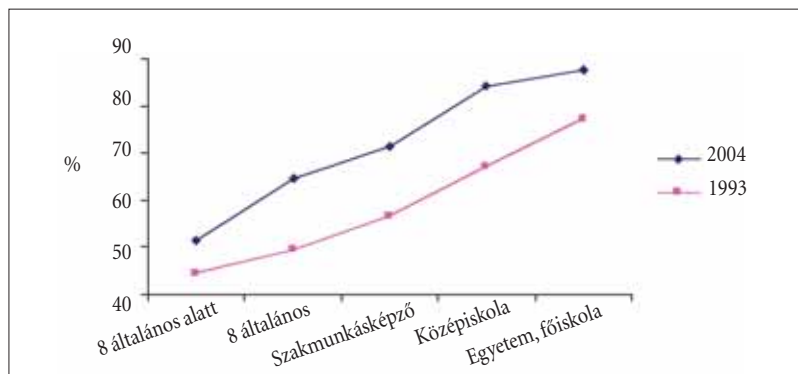
Az adományozók felnőtt népességben belüli aránya életkor szerint, 1993, 2004

Az életkor szerinti adatokat bemutató ábráról leolvasható egy apró különbség. 1993-ban az 51 és 60 év közöttiek csoportjában már érzékelhetően alacsonyabb volt az adományozók aránya, mint az 50 alattiaknál. A 2004-es adatok szerint ennek a mutatónak a csökkenése csak később, a 60 év fölöttieknél kezdődik el. Nem kizárt, hogy ez az eltérés egy olyan (egyébként fölöttebb kívánatos és a fejlett országok tapasztalatai szerint korántsem valószínűtlen) folyamatnak a kezdetét jelzi, amelynek során a viszonylag idősebbek is fokozottabban kapcsolódnak be a jótékonykodásba.

30. ábra

Az adományozók felnőtt népességen belüli aránya iskolai végzettség szerint, 1993, 2004

Az iskolai végzettség szerinti adatokat tartalmazó ábrán szintén felfedezhető némi eltérés a két görbe alakulásában. A 2004-es adatok azt jelzik, hogy valamelyest csökkent a különbség a csak középiskolát végzettek és az egyetemi, főiskolai diplomával rendelkezők adományozási hajlandósága között. Elképzelhető, hogy valóban így történt. Az elmúlt évtizedben számottevően megnőtt a felsőoktatás „kibocsátása”, s ez a tömegessé válás bizony nem használt az oktatás minőségének. A felsőoktatási oklevelek egy része nem (vagy csak alig) képesít többre, mint korábban a középfokú szakképzésben szerzett bizonyítványok. Ráadásul az egyetemi és főiskolai képzés gyors bővülése nyomán a diplomások között emelkedett a fiatal korosztályokhoz tartozók aránya, s köztük sajnos azoké is, akik nehezen találnak állást, és nem a képzettségüknek megfelelő munkát végeznek. Mindezek következtében akár közeledhetett is egymáshoz a közép- és a felsőfokú végzettségűek adományozási magatartása, de – ismételjük – ennek bizonyításához a jelenleg rendelkezésre álló adatok nem szolgáltatnak megfelelő muníciót.

Összefoglalva azt mondhatjuk, hogy a támogatók társadalmi-demográfiai összetétele az elmúlt évtizedben lényegében változatlan maradt. Ha vannak is jelei apróbb elmozdulásoknak, azok egyelőre nem elég markán-

sak ahhoz, hogy komoly átalakulásról beszélhetnénk. A legmagasabb adományozási hajlandóságot mutató társadalmi csoportok továbbra is

- a nők,
- a középkorúak (30 és 60 év közöttiek),
- az iskolázottak, legalább közép-, de inkább felsőfokú végzettséggel rendelkezők,
- a magas társadalmi státusú alkalmazotti munkát végző foglalkoztatottak,
- a házasságban vagy élettársi kapcsolatban, 3–5 fős háztartásban élők,
- a 2 vagy legfeljebb 3 gyermeket nevelők,
- a fővárosiak,
- a különböző civil szervezetek, érdekképviseltek tagjai és a párttagok,
- az önkéntes tevékenységekbe (azon belül is főleg a szervezett önkéntességbe) bekapcsolódók,
- a vallásukat az egyházi előírások szerint gyakorló, egyházi kötődésű emberek.

A magánszemélyek támogatásának elnyeréséhez a civil szervezeteknek célszerű tisztában lenniük azokkal a fentiekben részletezett tényekkel, amelyek alapján eldönthetik, hogy kérelmeikkel melyik társadalmi réteget érdemes megcélozniuk. Legalább ugyanilyen fontos azonban számukra annak megismerése, elemzése, gyakorlati szempontú végiggondolása is, hogy melyek az adományozás lehetséges indítékai, milyen motiváció alapján születnek a támogatási döntések. Ennek ismeretében érdemes áttekinteniük, hogy ők maguk mit tudnak kínálni a támogatásért, milyen érvekkel tudják saját céljaikra megszerezni a lakossági adományokat.

Az adományozás motivációs háttere, indítékai

A jótekonysági motiváció történeti fejlődése

A történészek (Hall, 1992; McCarthy, 2003; Schneewind, 1996) hajlanak rá, hogy a jótekonyság történetét egymást követő, néha egymásból kinövő, máskor egymást felváltó megközelítések soraként, többé-kevésbé egyenes vonalú fejlődésként írják le. Ez a maguk szempontjából érthető és indokolt is, hiszen a különböző korszakokban valóban más és más volt a jótekonyság meghatározó jellemzője, megítélése és értelmezési kerete. Munkáik ugyanakkor korántsem csak a történeti előzmények megvilágításával járulnak hozzá a mai helyzet megértéséhez, hanem azért is, mert a hajdan uralkodó adományozási minták és a háttérükben rejlő motívumok, megfontolások bizonyos mértékig „tovább élnek”. Napjaink bonyolult, sokrétegű jó-

tékonysági kultúrájában egyszerre vannak jelen a legkülönbözőbb hatások, köztük azok is, amelyek elmúlt korok társadalmi tapasztalatai nyomán alakultak ki.

Érdemes tehát – ha csak dióhéjban és nagyon leegyszerűsítve is – áttekinteni a jótékonsági motiváció történeti fejlődését, tartalmi és alakváltozásait.

A *jótékonság* az ókorban Arisztotelész szerint elsősorban *erénynek* számított. Gyakorlása főként az egyéni tökéletesség elérését és az erkölcsi integritás megőrzését szolgálta. A kora középkorban változott a helyzet. Az immár vallási előírások által szabályozott és egyházi intézmények által megszervezett jótékonykodás – legalábbis az egyén szempontjából – *az üdvözülés feltételeként* jelent meg. Utóbb a szabályok valamelyes felpuhultak, s némiképp az interpretáció is változott. Az adományozást egyre inkább *a felebaráti szeretet megnyilvánulásaként* értékelték.

A továbbra is kulcsszerepet játszó egyházi szervezésű jótékonság mellett az érett középkorban egyre nagyobb szerephez jutottak a filantrópia világi formái és intézményei is. A céhekhez kötődve kialakult a *szakmai alapú kölcsönös segítségnyújtás*. Létrejötték az első önszegélyező szervezetek (bányatársulások, temetkezési egyesületek) is. Az erősödő városi polgárság számára a jótékonykodás egyre inkább *konkrét társadalmi problémák kezelésének*, ezen belül is elsősorban a szegények megsegítésének eszköze lett.

Ebben a megközelítésben már – a részvéten túl – a szegénységben rejlő társadalmi veszélyek felismerése, megelőzésének szándéka is fokozott szerephez jutott. Az ipari forradalmat követően mindinkább elfogadottá vált a leplezetlenül haszonelvű megközelítés. Az esettekről való gondoskodás – ha az egyén szintjén nem is, társadalmi szinten mindenképpen – olyan áldozatnak számított, amelyet *közösségi célok* (például a közbiztonság javítása, a járványok elkerülése, a munkaerő-szükséglet mennyiségi és minőségi kielégítése stb.) érdekében érdemes volt meghozni. A jótékonsági intézmények létrehozásában szintén fontos motívumként szerepelt a látható szegénység (utcai koldulás, közszemlére tett nyomorúság) keltette rossz közérzet megszüntetéséhez fűződő érdek (Tóth Árpád, 2005).

Az egyén szintjén az is fontos új fejleménynek számított, hogy a rendi kötöttségektől megszabaduló, s így mobilabbá váló társadalomban az adományozás a *státusteremtés* egyik elfogadott eszköze lett. „A jótékonság olyan magatartásforma volt, amelyet a XIX. században a társadalmi elit régi és új tagjai státusuk megerősítésére, illetve arra használtak, hogy elnyerjék a hagyományos elit elismerését.” (Adam, 2004. 17. old.)

A szociális feszültségek kezelését célzó tevékenység közcélúságának felismerése utóbb magától értetődően kitermelte az állami felelősségvállalás gondolatát, valamint az állami és a jótékonsági erőfeszítések összehangolására vonatkozó elképzeléseket, megoldásokat is. Az állami szerepvállalás iránti igényt különösen felerősítette, hogy a XIX. század második felétől

kezdve mind nagyobb súllyal jelent meg a társadalmi igazságosság követelménye.⁴² A XX. században fokozatosan nőtt azoknak a száma és érdekérvényesítő képessége, akik a részvéten és szolidaritáson alapuló önkéntes jövedelem-újraelosztás helyett az állami redistribúcióban látták a társadalmi igazságtalanságok csökkentésének legmegfelelőbb eszközét. Ezzel összhangban az *állami szociális ellátó rendszer lassan átvette a jótékonyág helyét a szociális problémák kezelésében. A lakossági adományozás egyfajta kiegészítő, korrekciós szerepbe szorult.*⁴³

A XXI. század elejére a jóléti állam válsága újfent módosította a jótékonyág társadalmi megítélését. Miután kiderült, hogy az állami ellátórendszer korántsem képes minden társadalmi problémát a megfelelő szinten kezelni, a lakossági adományozás – immár mint a *felelős állampolgári magatartás* egyik eleme – ismét felértékelődött. Ugyanakkor az is tudatosodott, hogy az adományozási döntéseknek – közvetlen hatásaikon túl – a társadalompolitika alakítására is lehet bizonyos befolyásuk.

Nemzetközi tapasztalatok

A jótékonyági motivációt elemző közgazdasági és szociológiai szakirodalomnak – némi leegyszerűsítés árán – két nagy vonulata különböztethető meg (Halfpenny, 1999):

- az egyik arra a feltevésre épül, hogy az adományozási döntések indítéka valamilyen *egyéni érdek*;
- a másik pedig arra, hogy a filantrópia, a jótékonyági magatartás nem más, mint alkalmazkodás annak a szűkebb-tágabb *közösségnek a normáihoz és követelményeihez*, amelynek az adományozó tagja, vagy amelyhez tartozni szeretne.

A szóbajöhető *egyéni érdekek* köre meglehetősen széles, következésképpen az erre épített adománygyűjtési stratégiák is igen sokfélék és sokrétűek lehetnek. Említésre érdemesek mindenek előtt azok a racionális megfontolások, amelyek nyomán az egyén arra a következtetésre juthat, hogy termé-

⁴² Maga a gondolat nem volt új, hiszen már a nagy francia forradalom és a felvilágosodás eszmerendszerében is helyet kapott, az viszont igen, hogy gyakorlati érvényesítését valódi tömegmozgalmak próbálták kikényszeríteni.

⁴³ Az itt leírt folyamat – a társadalmi, politikai, gazdasági berendezkedéstől, hagyományoktól függően – országonként különböző módokon és mértékben ment végbe (Salomon et al, 1999). A magyarországi fejlődést komolyan megzavarta, hogy az államszocializmus időszakában a lakossági adományozás nem egyszerűen háttérbe szorult, hanem részben állami befolyás alá is került. (Kuti, 1998a) Alapítványt például nem volt szabad létrehozni, ugyanakkor állami szervezésű szolidaritási akciókkal csúfolták meg az adományozás önkéntességét.

szeti és társadalmi környezetének állapota közvetve a *személyes haszonfüggvényét* is befolyásolja. E logika mentén könnyen megszülethet a felismerés, hogy a jóléti szolgáltatások színvonalának emelése, a szegénység enyhítése, vagy a természeti és kulturális értékek megóvása érdekében érdemes önkéntes anyagi áldozatokat hozni. Különösen kézenfekvő ez a gondolatmenet a mai Magyarországon, ahol az oktatási, egészségügyi és szociális intézményeknek sokszor már a működőképeség fenntartásához is szükségük van az állampolgárok önkéntes vagy félönkéntes hozzájárulásaira.

Még közvetlenebb kapcsolat lelhető fel az egyéni érdek és az olyan kulturális, művészeti, illetve szabadidős szervezeteknek nyújtott támogatások között, amelyek szolgáltatásait az adományozó maga is igénybe veszi. Ez az érdek különösen azokban a helyzetekben tudatosítható, amikor valamilyen kiemelkedő produkcióra, rendezvényre csak úgy kerülhet sor, ha annak finanszírozásához az egyéni adományozókat is sikerül mozgósítani.⁴⁴

A felhasználói érdek azonban nem az egyetlen lehetséges motívuma a hasonló típusú, nagy presztízsű szervezeteket és rangos eseményeket segítő adományoknak. Az is gyakran előfordul, hogy az indíték valójában a *státusteremtés, a társadalmi tekintély* kivívásának szándéka (Collins–Hickman, 1991).

Mindezekben a racionális megfontolásokon túl, vannak az embereknek olyan *pszichológiai szükségleteik* is, amelyeknek a kielégítését a jótékonyági akciók igen hatékonyan szolgálhatják. Az empirikus vizsgálatok (Archambault–Boumendil, 1998; Hodgkinson és szerzőtársai, 1992; Ruddle–Mulvihill etc.) egybehangzóan kimutatták, hogy a megkérdezettek többsége *a másoknak nyújtott segítségből fakadó jóérzést* és belső elégedettséget jelölte meg adományai legfőbb motívumaként. Ebben az értelemben a jótékony-ság nem más, mint az *önmegvalósítás* eszköze. Szintén jól ismert jelenség a személyes tapasztalatokból, megélt szenvedések emlékéből táplálkozó *részvét és solidaritás*, valamint az az irracionálisba hajló igyekezet, amellyel az emberek mintegy engesztelő áldozatként és lelkiismeretüket megnyugtató próbálnak a gyógyíthatatlan betegségek, katasztrófák, háborúk áldozatain segíteni. Nagyon valószínű, hogy a szorongások enyhítésének és a pozitív önkép fenntartásának igénye legalább olyan erős belső késztetést jelent, mint azoknak a szándékoknak és törekvéseknek az együttese, amelyek a saját érdekek józan mérlegeléséből fakadnak.

Szintén sok hétköznapi tapasztalat, elméleti és empirikus elemzés támasztja alá azokat a megállapításokat, amelyek az adományozási magatartás jellegzetességeit nem az egyéni érdekekre és szükségletekre, hanem *a*

⁴⁴ Mint Henry Hansmann (1986, 20. old.) kimutatta, ilyen érvekkel a kiemelkedő előadóművészeti események résztvevőinek mintegy 40 százaléka rávehető volt arra, hogy a belépőjegyért a hivatalos árnál lényegesen magasabb összeget fizessen.

szocializációs folyamatra és az emberek társadalmi beágyazottságára vezetik vissza. Ennek az iskolának a hívei szerint a filantrópia „nem egyszerűen erkölcsi tőke és nagylelkűség kérdése, hanem sokkal inkább a társadalmi csábítások és kötelezettségek hálózatában megtestesülő kapcsolati tőkéé” (Schervish–Havens, 1997. 257. old.). Ebben a megközelítésben a jótékonyági magatartás magyarázatának az olyan tényezők, mint a „kapcsolati kötelezettség”, az „eseményekkötelezettség” (Sen, 1999), a „valahová tartozás szükséglete” (Scitovsky, 1990), vagy a szülői és környezeti minták (Hodgkinson és szerzőtársai, 1992) legalább annyira fontos összetevői, mint az egyéni haszonfüggvények és az altruista megfontolások.

Adományozási motiváció a hazai empirikus kutatások tükrében

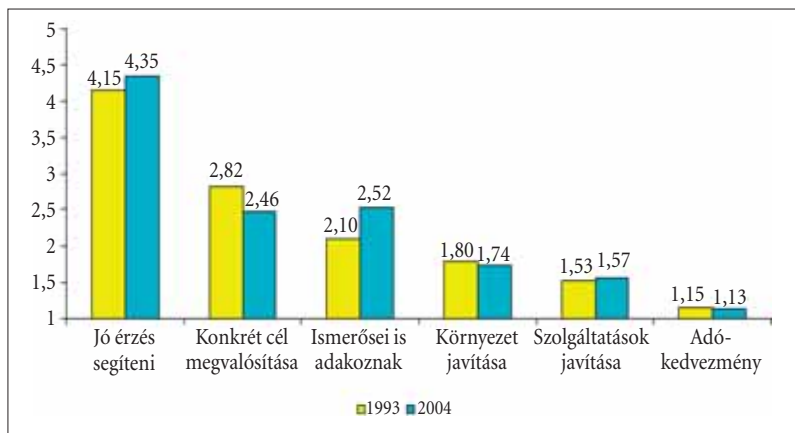
A fentiekben összefoglalt fejlődési tendenciák és szakirodalmi megállapítások alapján igazolhatónak látszik az a hipotézis, amelyet bevezetőben megfogalmaztunk. A nemzetközi trendek alapján nem indokolatlan annak feltételezése, hogy az elmúlt évtizedben a magyar adományozó is tárgyilagosabbá és tudatosabbá vált; motivációi között – a hagyományos jótékonyági, szolidaritási késztetések, érzelmi indítékok mellett – a korábbinál valamivel nagyobb súllyal jelentek meg a támogatás céljára, hasznosulására és a támogatott szervezetek megbízhatóságára vonatkozó megfontolások.

A magyar társadalom aktuális állapotáról a hazai kutatók által kialakított kép szintén egybevág a hipotézisünkkel. E szerint „az egyéni céloknak, vágyaknak konvenciókkal, konzisztens közösségi értékekkel nem szabályozott és/vagy alig korlátozott követése, a mások érdekét figyelmen kívül hagyó szolidaritáshiány növeli a sikeres egyént körülvevő közösség ellenszenvét, elégedetlenségét, miközben redukálja a céljait elért sikeres ’jóllétét’, boldogságát is. Az egyéni teljesítményre, sikerre és meggazdagodásra fókuszáló modern fogyasztói társadalom szükségképpen lazítja, nemritkán egyenesen rombolja az emberi kapcsolatokat azáltal is, hogy esetenként még a hagyományosan erős interperszonális szeretetkapcsolatokat is áthatja a nyereségmaximalizálás célja. Ez pedig redukálja a kapcsolati kötelekeken belül az emóciót, s az önzetlenségre és altruizmusra alapozott szolidaritást a legszűkebb nukleáris családba utalja. Ezen a szűk kapcsolatkörön kívül pedig a haszonelvű, célracionális szelekciót erősíti.” (Utasi, 2006. 19–20. old.)

Mindazonáltal a kutatás során összegyűjtött empirikus adatok (31–32. ábra és I. melléklet 24–35. tábla) látványosan megcáfolják a hipotézisünket, s félreérthetetlenül azt mutatják, hogy a lakossági adományok hátterében az elmúlt évtizedben a hagyományos jótékonyági késztetések erősödtek fel.

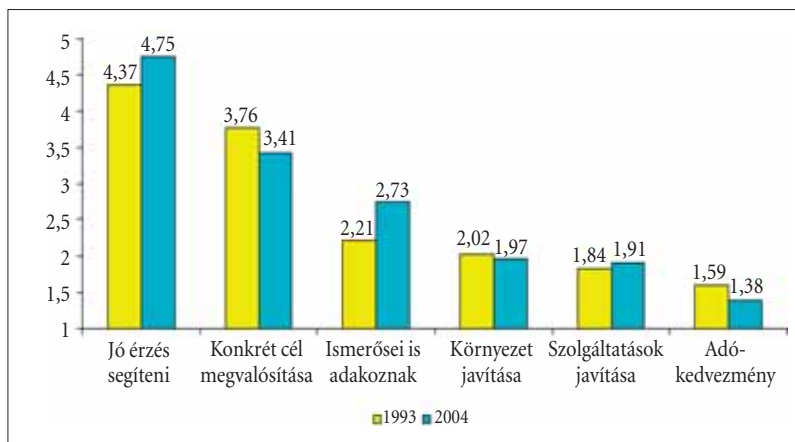
31. ábra

A különböző indítékok adományozásban játszott szerepét jellemző átlagpontszám, 1993, 2004 (Minden adományozó)

32. ábra

A különböző indítékok adományozásban játszott szerepét jellemző átlagpontszám, 1993, 2004 (Világi nonprofit szervezeteknek pénz adományozók felső ötöde)

Az interjúalanyok a felvétel során olyan kártyákat kaptak a kezükbe, amelyeken az adományozás lehetséges motívumai szerepeltek. Ezekről kellett egyenként eldönteniük, hogy mennyire volt fontos a szerepük az adományozási döntések meghozatalában. Az 1-es osztályzat azt jelentette, hogy az adott indíték egyáltalán nem játszott szerepet, az 5-ös pedig azt, hogy nagyon nagy szerepet játszott.

Az összes felnőtt adományozótól kapott válaszokat figyelembe véve azt kell mondanunk, hogy 3-asnál nagyobb (jócskán 4 fölötti) átlagpontszámot 1993-ban is és 2004-ben is egyetlen indíték kapott, nevezetesen az, mely szerint „jó érzés volt másnak segíteni”. Interjúalanyaink egyedül ezzel a kifejezetten a hagyományos jótékonyági megfontolásokat tükröző állítással értettek oly mértékben egyet, hogy az 5 fokozatú skálán valahová a fontos és a nagyon fontos közé sorolják. Ehhez még hozzá kell tennünk, hogy az átlagosztályzat 1993 és 2004 között még növekedett is, tehát a tradicionális, érzelmi alapú adományozási motiváció nem egyszerűen domináns maradt, hanem tovább erősödött.

Eredetileg arra gondoltunk, hogy ez a fejlemény az adományozók táborának bővülésével függött össze. Az adományozásba újonnan bekapcsolódók esetében ugyanis (különösen, ha ez a bekapcsolódás drámai események, nagy hatású médiakampányok nyomán következik be) többé-kevésbé természetesnek tekinthető az érzelmi indíttatás. Éppen ezért megvizsgáltuk a világi nonprofit szervezeteknek közvetlenül pénzt adományozók felső ötödét⁴⁵, mert valószínűnek tartjuk, hogy esetükben a viszonylag nagy összeg átengedését tudatos mérlegelés előzte meg. Legnagyobb meglepetésünkre az ő indítékaik között még nagyobb átlagpontszámmal jelent meg az érzelmi motívum, s ez a pontszám 1993 óta még növekedett is. 2004-ben az értéke elérte a 4,75-öt. E tekintetben tehát a magyar civil szféra számára legfontosabb támogatói csoport nem különbözött a kisebb, alkalmi adományozóktól.

Különbözött viszont abban, hogy 3-asnál nagyobb átlagpontszámmal értékelte azt az állítást, mely szerint adományozási döntéseiben szerepet játszott, hogy „segített megvalósítani valamilyen konkrét célt, elkerülni valamilyen veszélyt”. Ebben nyilvánvalóan az tükröződik, hogy a civil szervezeteket viszonylag nagy összegekkel támogatóktól mégsem teljesen idegenek a racionális megfontolások. Ugyanakkor az is az igazsághoz tartozik, hogy az érintettek ezeknek a megfontolásoknak 2004-ben kisebb szerepet tulajdonítottak, mint 1993-ban. Még ebben a szűk körben sem igazolódik tehát az az előfeltevésünk, hogy a konkrét célok és a hasznosulás esélyei a korábbinál jobban befolyásolnák az adományozói döntéseket. Ugyanezt a következtetést vonhatjuk le azokból a tartósan alacsony átlagpontszámokból is, amelyeket a „környezete szebb, kényelmesebb lett, körülményei javultak”, illetve „az adományozó vagy családja által igénybe vett szolgáltatások minősége javult” megfogalmazású állítások kaptak.

A szintén alacsony pontszámok ellenére is említésre érdemesnek gondoljuk, hogy az adományozók 2004-ben a korábbinál nagyobb jelentőséget

⁴⁵ Ez 1993-ban a 3000 Ft-nál, 2004-ben pedig a 10 000 Ft-nál nagyobb összeget adományozókat jelentette.

tulajdonítottak a külső mintáknak, azaz annak, hogy közeli ismerőseik, barátai és kollégái is szoktak adakozni. Ez feltehetőleg azt jelzi, hogy legalábbis beindultak olyan folyamatok, amelyek nyomán az adományozás, az önzetlen segítségnyújtás idővel általánosan elfogadott normává válhat.

Az eddig elmondottakkal teljes összhangban vannak azok a válaszok, amelyeket a pénzadományok hasznélvezőire vonatkozó kérdésünkre kapunk (33. tábla). Az adakozással a támogatók elsöprő többsége a személyes és családi érdekkörén kívüli személyeket és ügyeket kívánt segíteni. Önös érdekre 1993-ban és 2004-ben egyaránt az érintetteknek csak egészen kis része (9,6 illetve 4,8 százaléka) utalt.

Nagyon érdekes viszont az az ártrendeződés, amely a mások érdekét szolgáló adományok hasznélvezőinek belső összetételében bekövetkezett. 1993-ban még a pénzt adományozók több mint fele azt mondta, hogy támogatása a közösség általános érdekeit szolgálta, s nem egészen 30 százalékuk azt, hogy ismeretlen rászorulókat kívánt segíteni. 2004-re ezek az arányok lényegében megfordultak. A támogatók több mint fele immár az ismeretlen rászorulókat említette, s csak mintegy egyharmaduk a közösség általános érdekeit.⁴⁶ Ez részben valószínűleg individualizálódási, közösségvesztési tendenciákat jelez, részben ismét csak alátámasztja azt a már egyéb összefüggésekben is megfogalmazott következtetésünket, hogy *a hazai adományozás az elmúlt évtizedben a tradicionális jótékonykodás irányába tolódott el.*

Az igazsághoz hozzátartozik, hogy ehhez a szemléleti változáshoz az adományok adópolitikai kezelése, a kedvezmények többszöri megnyirbálása szintén hozzájárulhatott. Miközben az ideologikus megnyilvánulásokban egyre sűrűbben találkozunk a kormányzati és a magánszféra közötti együttműködés, a PPP (public-private partnership) szükségességének említésével (Jenei, 2005), a burkolt „üzenet” egészen más. Az adópolitikai gyakorlat egyre kevésbé ismeri el, hogy a lakossági adományozás közcélokat szolgál, s ennek megfelelően a növekedését érdemes adókedvezményekkel ösztönözni.

⁴⁶ Ilyen nagy változások esetén természetesen mindig indokolt, hogy „gyanakodjunk” az eredményekre, s ellenőrizzük, nem kérdőívszerkesztési vagy kérdezéstechnikai okokra vezethetők-e vissza a meglepő ártrendeződések. Ez a módszertani ellenőrzés ezúttal is megtörtént, és tökéletesen megyugtató eredménnyel járt. Magának a kérdésnek a megfogalmazása az 1993-as és a 2004-es kérdőívben megegyezett: „Megítélése szerint összességében kinek a javát szolgálta az, hogy Ön pénzt adományozott?” A választ (a 33. táblában is szereplő) 5 lehetőség közül kellett kiválasztani. Változott viszont ezeknek a sorrendje. Az 1993-as felsorolásban az ismeretlen rászoruló szerepeltek az első helyen, a közösség általános érdeke pedig az utolsón, míg 2004-ben a közösség általános érdeke került a lista élére, az ismeretlen rászoruló pedig az utolsó helyre. Ha a válaszadók nagyobbik fele 1993-ban ennek ellenére a közösség általános érdekét, 2004-ben pedig az ismeretlen rászorulókat említette támogatásai legfőbb hasznélvezőjeként, akkor el kell hinnünk, hogy ez a válasz komoly megfontoláson alapul, és a valódi motivációt tükrözi.

33. tábla
A pénzt adományozó* felnőtt magánszemélyek megoszlása
támogatásuk hasznélvezői szerint, 1993, 2004

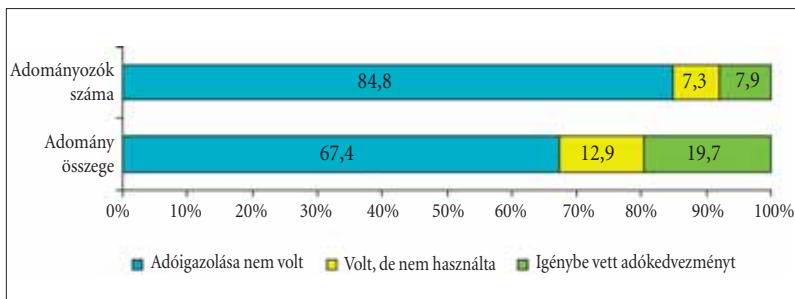
Kinek a javát szolgálja az adomány?	Az adományozók megoszlása, %	
	1993	2004
Az adományozó számára ismeretlen rászorulóként	28,9	53,8
A közösség általános érdekét	55,8	37,0
Az adományozó rászoruló ismerőseit	5,7	4,4
Az adományozó családjáét, saját érdekét, de másokét is	7,7	4,3
Csak az adományozó saját és családi érdekeit	1,9	0,5
Összesen	100,0	100,0

* A kérdésre értékelhető választ adó támogatók megoszlása. (1993: N=4059, 2004: N=2769)

A közcélú szervezeteknek nyújtott lakossági adományok után igénybe vehető adókedvezmények 1993 óta jelentősen csökkentek. Bizonyára ezzel függ össze, hogy a világi nonprofit szervezetek támogatóinak 2004-ben már csak töredéke kapott adókedvezményre jogosító igazolást, s még ennek a szűk csoportnak is mindössze a fele élt az adócsökkentés lehetőségével (33. ábra). Így összességében a pénzádományok körülbelül egyötöde, az igazolással rendelkezők támogatásainak pedig mintegy 60 százaléka után vettek igénybe SzJA-kedvezményt. A lakossági adományozás ösztönzését szolgáló költségvetési hozzájárulás nominálértékben nagyjából megmaradt az 1993-as szinten, reálértékben pedig drámaian csökkent.

Mindez egyértelműen arra utal, hogy a támogatók – ahogy maguk is mondták – valóban nem tulajdonítottak jelentőséget az adókedvezmé-

33. ábra
A világi nonprofit szervezetek felnőtt támogatóinak és az adományok összegének
megoszlása az adókedvezmények igénybevétele szerint, 2004

nyeknek. Adományozási döntéseik alapvetően segítő szándékból fakadtak, velük kapcsolatban a saját érdekek mérlegetése kivételesnek számított. Ugyanez valószínűleg még inkább érvényes volt a természetbeni adományok esetében, ahol a jogszabályok eleve kizárták az adókedvezmények igénybevételét.

A 2004-es felmérés során a motivációra vonatkozóan olyan kérdéseket is feltettünk fel, amelyeket 1993-ban még nem. Az ezekre adott válaszok (34. tábla és I. melléklet 36–43. tábla) esetében a tendenciák elemzésére nem nyílik ugyan lehetőségünk, de módunk van az adományozás motivációs hátteréről alkotott kép árnyalására.

34. tábla

A különböző indítékok adományozásban játszott szerepét jellemző átlagpontszám adományozói kör szerint, 2004

Indíték	Minden adományozó	Világi civil szervezeteknek pénzt adók felső ötöde
Jó érzés volt másnak segíteni	4,35	4,75
Az adományozás családi indíttatású tevékenység	3,12	3,81
Szoros kötődés a támogatott szervezethez	2,11	3,56
Egyszerűen megteheti, módja van rá	2,86	3,49
Konkrét cél megvalósítása, veszély elkerülése	2,46	3,41
Közösséghez kapcsolódott, barátokat szerzett	1,94	2,99
Közele ismerősei, barátai is adományoznak	2,52	2,73
Hála, nosztalgia a támogatott szervezet iránt	1,80	2,64
Hirtelen elhatározásból adományozott	2,38	1,99
Környezete szebb lett, életkörülményei javultak	1,74	1,97
Az általa igénybe vett szolgáltatások javultak	1,57	1,91
Adókedvezményt vett igénybe	1,13	1,38
Rábeszélték, nem tudott ellenállni	1,48	1,33

A 34. táblában az adományozási indítékokat a világi civil szervezeteket pénzzel támogató interjúalanyaink által adott pontszámok átlaga szerint rendeztük sorba, de a táblában az összes adományozó válaszaiból kialakult átlagpontszámot is feltüntettük. A hagyományos érzelmi motivációra utaló „Jó érzés volt másnak segíteni” indoklás a kibővített rangsorban is az első helyre kerül. A második helyet a családi indíttatás foglalja el. Ebből levonhatjuk azt a következtetést, hogy a jótékonyági tradíció nagyrészt a család-

dok közvetítésével hagyományozódik nemzedékről nemzedékre, bár – mint a korábbiakban már láttuk – a tényleges jótékonyossági magatartás alakulásában a baráti, ismeretségi körben kialakult minták követésének is van bizonyos szerepe.

A világi nonprofit szervezetek legnagyobb adományozóit a támogatott szervezetekhez való szoros kötődés, esetleg az irántuk érzett hála, nosztalgia is motiválja. Szintén van némi ösztönző ereje annak, hogy az adományozás nyomán kapcsolatok épülhetnek ki, közösségek, barátságok jöhetnek létre. Ezek az indítékok az adományozók tágabb körének döntéseiben – saját bevallásuk szerint – lényegesen kisebb szerepet játszanak.

Mind a szűkebb, mind a tágabb támogatói kör meglehetősen előkelő helyre sorolta viszont azt az állítást, mely szerint egyszerűen azért adományoz, mert megteheti, módja van rá. Ez a tény ismét csak arra utal, hogy a közvélekedésben a jótékonyosság napjainkban is a társadalomban elfoglalt hely fontos indikátora. Sokan érzik úgy, hogy a társadalmi státusuk mintegy kijelöli számukra az adományozási kötelezettségeket, s ezek teljesítését – ha megengedhetik maguknak – természetesen tekintik.

A válaszok alapján ritkának és jelentéktelennek tűnik az ad hoc adományozás. A civil szervezetek támogatóinak felső ötödébe tartozókra igen kevésbé jellemző, hogy hirtelen elhatározásból, vagy rábeszélésnek engedve jótékonykodnának. A szélesebb adományozói körbe tartozók valamivel nagyobb arányban számolnak be arról, hogy ilyen improvizatív döntések is szerepet játszanak jótékonyossági magatartásuk alakulásában.

Összefoglalva elmondhatjuk, hogy – előzetes feltevéseinkkel éles ellentétben – a magyar lakosság adományozási magatartása az elmúlt évtizedben nem a célracionalitás, hanem a tradicionális jótékonyosság irányába tolódott el. Ugyanakkor annak is mutatkoznak jelei, hogy az adományozás egyre inkább társadalmi normaként jelenik meg, s mint ilyennek a társadalmi státus és a közösségi kapcsolatok kiépítésében is növekszik a jelentősége.

Kutatási eredményeink nemcsak a saját kiinduló hipotézisünket cáfolták meg. Ellentmondanak a magyar társadalomkutatás egy széles körökben elfogadott feltételezésének is. E szerint „az átmenet előrehaladtával a sikeresség és gazdagság delegitimációja szociológiailag polarizálta a posztosztalista társadalmakat, aminek következtében a sikeresek és a sikertelenek, a nyertesek és a vesztesek között kognitív szakadék is keletkezett. Míg az előbbiek a meritokratikus, utóbbiak az egalitárius igazságosság-felfogás irányába mozdultak el.” (Csepeli és szerzőtársai. 2005, 230. old.)

Empirikus adataink sokkal inkább azokat a megállapításokat látszanak alátámasztani és általánosabb érvennyel is igazolni, amelyeket – személyes interjúk alapján – Laki Mihály és Szalai Júlia (2004) tett a vállalkozók plebejus beállítódásáról és egyenlőségpárti gondolkodásáról.

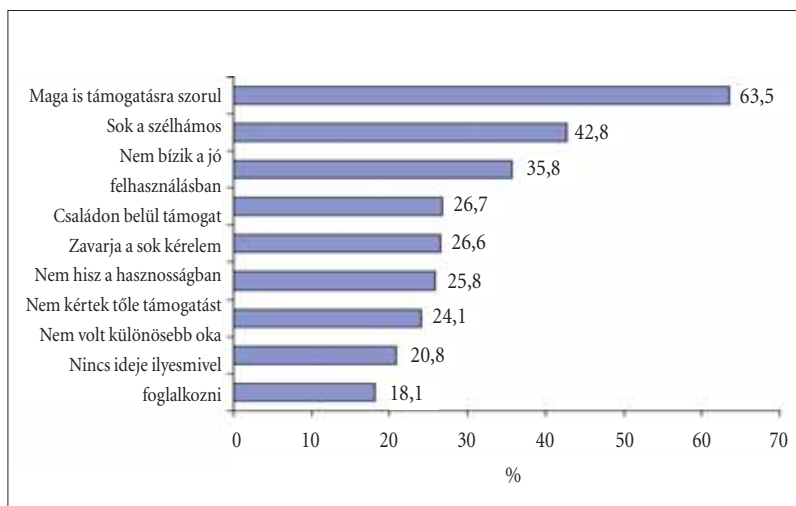
Ebből a szempontból különösen érdekes azokat a válaszokat is áttekinteni, amelyeket a nem adományozóktól a „miért nem” kérdésre kaptunk.

A nem adományozók⁴⁷ indítékai

Az adományozástól való tartózkodás messze legfontosabb okaként interjúalanyaink saját anyagi nehézségeiket jelölték meg (34. ábra és I. melléklet 44–52. tábla). Közel kétharmaduk jellemzőnek (56 százalékuk teljes mértékben jellemzőnek) találta a helyzetére azt a megállapítást, hogy maga is támogatásra szorul, és ezért nem tud másokon segíteni. Egynegyedük említette azt a hasonlóan anyagi természetű okot, hogy a családon belüli támogatások minden nélkülözhető pénzt elviszik, ezért nem tud jótékonykodni.

34. ábra

Miért nem adományoz? – Az egyes okokat lényegében vagy teljes mértékben jellemzőnek tartók aránya a családon kívül semmilyen adományt és önkéntes segítséget nem nyújtó felnőtt magánszemélyek csoportján belül, 2004

A második legfontosabb okként a támogatást kérők iránti bizalmatlanság jelent meg. Ennek erősebb („Sok a szélhámos, nem szeretem, ha baleknek néznek”) és tárgyilagosabb megfogalmazásával („Nem bízom benne, hogy a támogatásokat jól használják fel”) egyaránt a nem adományozók

⁴⁷ A „miért nem” kérdést csak azoknak az interjúalanyoknak tettük fel, akik semmilyen módon (se adományozás, se önkéntes tevékenységek útján) nem nyújtottak segítséget a családi és baráti körükön kívül eső személyeknek, illetve szervezeteknek. Így a nem adományozók egy részéről (azokról, akik önkénteskedtek) ilyen típusú információink nincsenek.

35–40 százaléka értett egyet. Valamivel kevesebben voltak azok, akik a leginkább elvi megfogalmazást választották, azt, hogy nem hisznek az ilyen típusú támogatások hasznosságában. A nem adományozók közel negyede hivatkozott arra, hogy 2004-ben egyáltalán nem kapott támogatási kérelmeket. Nagyjából ugyanilyen arányban voltak azok is, akik éppen ellenkezőleg, zavarónak tartották, hogy lépten-nyomon kérésekkel zaklatják őket.

Összességében az adatok azt sugallják, hogy *a nem adományozók többségükben inkább gyakorlati okokból tartózkodnak az adakozástól. A válaszokból nem sugárzik átütő elvi elutasítás, legfeljebb bizalomhiány.* A „mentségként” értelmezhető válaszlehetőségek népszerűbbek, mint azok, amelyek az adománykérők magatartásával magyarázzák a kérések elutasítását.

Mindazonáltal feltételezhető, hogy az adományozók (azon belül is különösen a legelkötelezettebbek) és a nem adományozók világszemlélete, értékrendje között számottevő különbségek vannak. Ugyancsak valószínűsíthető, hogy a két csoport a nonprofit szervezetekkel kapcsolatos ismeretek és attitűdök szempontjából is különbözik. Ezeknek a különbségeknek a vizsgálatával a következő fejezetben foglalkozunk.

Attitűdök és adományozói magatartás

Az adományozás szemléleti háttere

A motivációs háttér vizsgálata során már az 1993-as kutatás idején érzékeltük, hogy a jótékonysági magatartást az egyén világszemlélete is számottevően befolyásolja. Ugyanakkor azzal a problémával találtuk szemben magunkat, hogy a szokásos módszerrel ezek a szemléleti különbségek nehezen mérhetők.

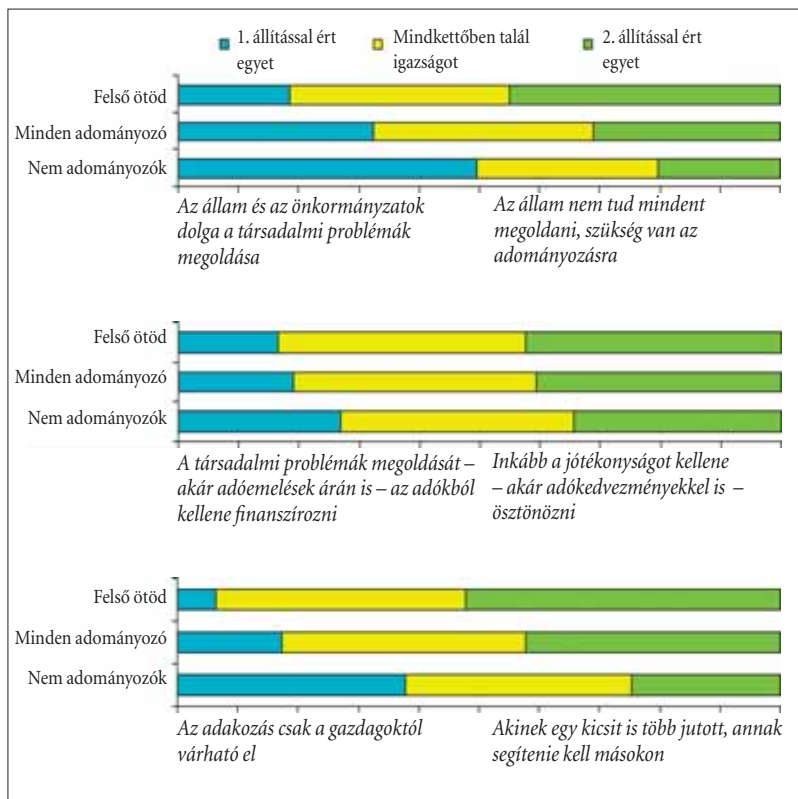
Az interjúhelyzetben a megkérdezettek döntő többsége nem képes (és nem is törekszik) arra, hogy a neki feltett kérdéseket összefüggéseiben is áttekinthesse, és ennek megfelelően válaszolja meg.⁴⁸ Az egymásnak ellentmondó állításokra a válaszadók gyakran azonos, vagy legalábbis hasonló „osztályzatot” adnak. Sokan észre sem veszik, hogy elvben nem lehetne homlokegyenest eltérő megállapításokkal, véleményekkel egyszerre egyetérteni.

Az elemző számára ez többnyire azzal a következménnyel jár, hogy a vélemények „középre húznak”, és nem mutatkozik markáns különbség az eltérő magatartást tanúsító csoportok által kifejezésre juttatott attitűdök között. Ennek a problémának az enyhítése érdekében a 2004-es vizsgálat so-

⁴⁸ Sebestény (2005. 88. old.) kutatásaiból tudjuk, hogy ugyanez a probléma még a civil vezetők által írásban kitöltött kérdőívek esetén is felmerült.

35. ábra

*Attitűdök a kormányzati szerepvállalással és a jótékonyosság szerepével kapcsolatban:
Az egymással ellentétes véleményekkel egyetértők aránya adományozói kör szerint,
2004*

rán tettünk egy módszertani kísérletet. Az állami és társadalmi szerepvállalással, illetve a jótékonyssággal kapcsolatos dilemmákra vonatkozó kérdéseket úgy fogalmaztuk meg, hogy párba állítottuk az egymásnak ellentmondó véleményeket. Az interjúalanyokat arra kértük, hogy a két pólus között egy 10 fokozatú skála segítségével „helyezzék el” a saját álláspontjukat. A kísérlet eredményeit a 35–36. ábra és az I. melléklet 53–58. tábla foglalja össze.

A feldolgozás során viszonylag szigorúak voltunk. Azt értelmeztük az 1. állítással való egyetértésként, ha a megkérdezett 1 és 3 közötti, a 2. állítással való egyetértésként pedig azt, ha 8 és 10 közötti pontszámot adott. Az adományozók csoportján belül – a korábbiakhoz hasonlóan – itt is elkülönítettük a világi civil szervezeteknek pénztámogatásokat nyújtók felső ötödét, s

természetesen külön vizsgáltuk a semmilyen módon nem adományozók csoportját is.

Az eredmények azt mutatják, hogy *a világszemlélet és a jótékonyossági magatartás között meglehetősen szoros, bár korántsem függvényyszerű a kapcsolat.* A nem adományozók fele azon a véleményen van, hogy a társadalmi problémák megoldása az állam és az önkormányzatok feladata. Kevesebb mint egyötödük gondolja azt, hogy az állam nem mindenható, s így a problémák kezeléséhez az adakozásra is szükség van. A nonprofit szektor pénzadományozóinak felső ötödénél az arányok majdnem fordítottak. Ennek a csoportnak csak egyötöde hisz abban, hogy az állam minden feladatot meg tudna oldani. Az adományozók tágabb körében ez az arány éppúgy egyharmados, mint azoké, akik a jótékonytságot is nélkülözhetetlennek tartják.

Figyelemre méltó, hogy a felső ötöd véleménye mit sem változik attól, ha lényegében ugyanezt a kérdést az adókövetkezmények figyelembevételével fogalmazzuk meg. Ezzel szemben a nem adományozók állami szerepvállalás iránti lelkesedése erősen megcsappan, amikor a kérdésből világosan kiderül, hogy a társadalmi problémák állami megoldásai valójában adókból való finanszírozást jelentenek. A tágabb támogatói csoport véleménye szintén nagyot változik, s ezáltal közel kerül a felső ötödbe tartozókéhoz.

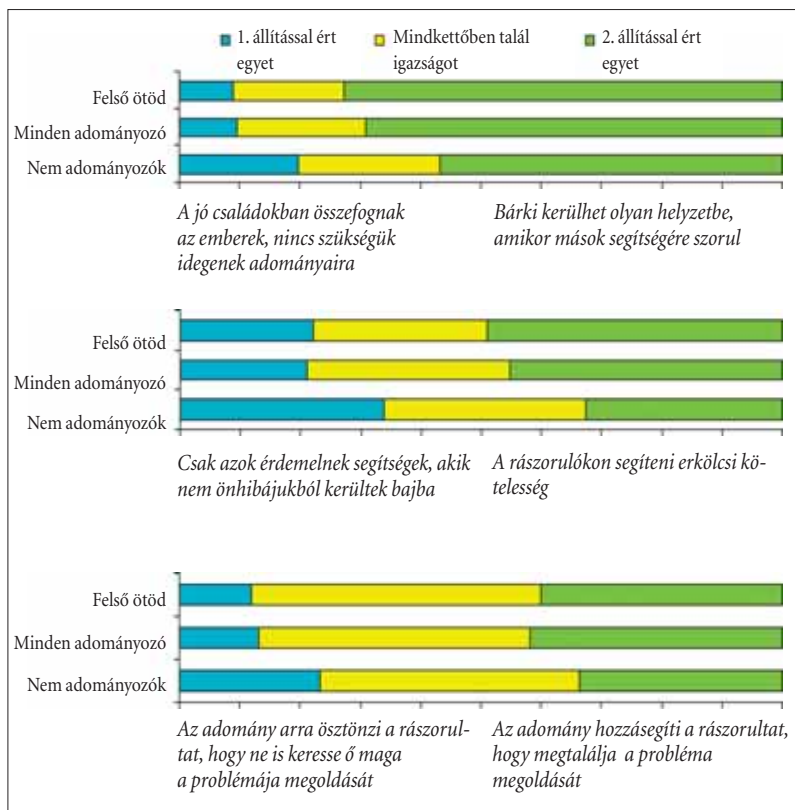
A felelősség és a terhek elhárításának szándéka tükröződik abban is, hogy a nem adományozók mintegy 40 százaléka szerint az adakozás csak a gazdagoktól várható el. Még egynegyedük sem ért egyet az ellentétes állítással, mely szerint akinek egy kicsit is több jutott, annak segítenie kell másokon. E tekintetben az adományozók szűkebb és tágabb csoportjának eléggé különböző az attitűdje. Az előbbieknél mindössze 6, az utóbbiaknak 17 százaléka hárítaná mindenestül a gazdagokra az adományozás felelősségét.

A családok kötelezettségeit és teherbíró-képességét illetően valamivel közelebb van egymáshoz a nem adományozók és az adományozók álláspontja. Az előbbieknél mintegy egyötöde, az utóbbiaknak egytizede gondolja azt, hogy a jó családok képesek a gondok megoldására, nincs szükségük idegenek segítségére. A jótékonykodók mindkét csoportja 70 százalék körüli arányban érzi úgy, hogy bárki kerülhet olyan helyzetbe, amikor mások segítségére szorul. Ugyanez az arány a nem adományozóknál is 50 százalék fölötti.

A saját felelősséggel és a szolidaritás diktálta kötelezettségekkel kapcsolatos vélemények kevésbé szóródnak, mint azt a tényleges magatartás alapján várhatnánk. Az adományozóknak mintegy fele, de a nem jótékonykodóknak is közel egyharmada tekinti korlátlanul érvényesnek azt a normát, mely szerint a rászorulókon segíteni erkölcsi kötelesség. Az önhibájukból bajba kerültek megsegítését kategorikusan elutasító aránya a nem adományozók körében egyharmados, a másik két csoportban 20 százalék körüli.

36. ábra

Attitűdök a rászorultsággal kapcsolatban: Az egymással ellentétes véleményekkel egyetértők aránya adományozói kör szerint, 2004

Az adományozóknak alig több mint egytizede, a nem adományozóknak viszont közel egynegyede tart attól, hogy a rászorultak beérik a kapott támogatással, s ők maguk nem is tesznek erőfeszítéseket helyzetük javítására. Az optimisták minden csoportban többen vannak, de az arányuk nem túlzottan magas. Az adományozók mintegy 40 százaléka, a nem jótékonykodók egyharmada bízik abban, hogy a rászorultakat a támogatások hozzásegítik problémáik megoldásához. A bizonytalanok aránya ennél a kérdésnél a legmagasabb. A megkérdezettek közel fele a jótékonyági magatartástól szinte függetlenül úgy találja, hogy mindkét állításban lehet valami igazság. A rászorultak viselkedésével kapcsolatos előítéletek tehát jelen vannak ugyan, de nem tekinthetők dominánsnak.

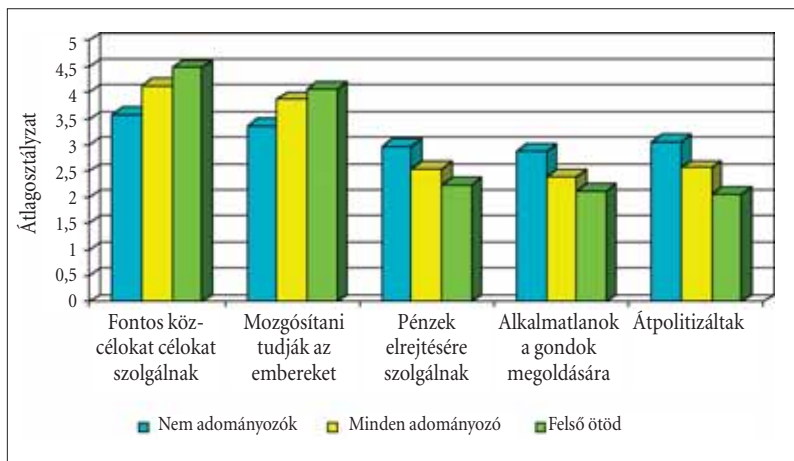
A nonprofit szervezetek megítélése

Lényegében ugyanezt mondhatjuk el a felnőtt lakosság nonprofit szervezetekkel kapcsolatos véleményéről is. Ennek mérésére ismét csak ötfokozatú skálát alkalmaztunk. Az interjúalanyokat arra kértük, hogy ennek segítségével juttassák kifejezésre, mennyire értenek egyet néhány, a kérdőívben felsorolt pozitív és negatív vélekedéssel. Az 5-ös a teljes egyetértést jelentette, az 1-es pedig azt, hogy a megkérdezett az adott állítással egyáltalán nem ért egyet. Ennek megfelelően a pozitív állítások esetén a magas, a negatívak esetén pedig az alacsony pontszám jelentette azt, hogy az adatszolgáltató jó véleménnyel van a civil szervezetekről.

Az eredmények (37. ábra és I. melléklet 59–64. tábla) összességükben azt mutatják, hogy a nonprofit szervezetek lakossági megítélése alapvetően pozitív. Ezen belül is főleg az adományozók csoportja, különösen pedig a világi civil szervezeteket közvetlen pénzadományokkal támogatók felső ötöde ítéli úgy, hogy az alapítványok és egyesületek fontos társadalmi funkciókat töltenek be.

37. ábra

A nonprofit szervezetek megítélése: A különböző állítások átlagpontszáma adományozási aktivitás szerint, 2004

Azzal a megállapítással, hogy az alapítványoknak fontos szerepük van a közösségi célok megvalósításában, a felső ötödbe tartozók kétharmada, az adományozók fele, s még a nem adományozóknak is több mint negyede ért teljesen egyet. Mindhárom csoportban 20 százalék körül mozog azoknak az aránya, akik nagyjából egyetértenek, és igen alacsony azoké, akik határo-

zottan kétségbe vonják a megállapítás igazságát. Ennek megfelelően az átlagpontszámok is meglehetősen magasak.

Szintén nagyon kevesen kételkednek abban, hogy az egyesületek, civil szervezetek mozgósítani tudják az embereket. A teljes egyetértés azonban ritkább, az adományozók körében 40 százalék körüli, a nem adományozóknál nem egészen éri el a 18 százalékot. A jócskán 3, sőt, a felső ötödnél 4 fölötti átlagpontszám inkább annak köszönhető, hogy az állítást nagyjából vagy csak részben helytállónak ítélekkel alig-alig állnak szemben olyanok, akikre a teljes elutasítás volna jellemző.

A negatív véleményekről – 3 alatti átlagpontszámuk alapján – azt mondhatjuk, hogy ezeket az adományozók egyértelműen elutasították. Nem értettek egyet azzal, hogy a legtöbb alapítványt pénzek elrejtésére hozták létre, s hogy a nonprofit szervezetek főleg politikával foglalkoznak, és alkalmatlanok a társadalmi gondok enyhítésére. A nem adományozók körében valamivel több kétség fogalmazódott meg, de az átlagpontszám náluk is csak az átpolitizáltsággal kapcsolatos kritika esetében érte el a részleges egyetértést jelző 3-as értéket.

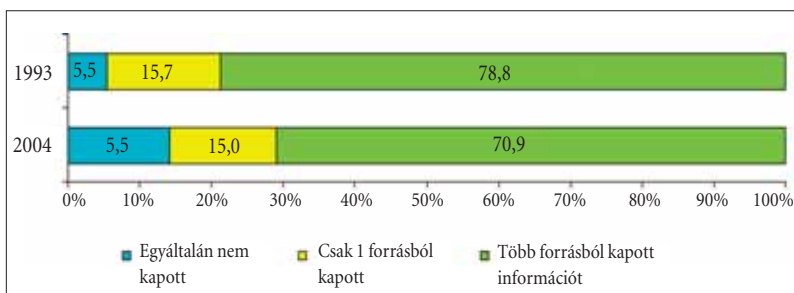
Összefoglalva azt állapíthatjuk meg, hogy *a magyarországi nonprofit szervezetek lakossági megítélése jónak mondható. Bár a nem adományozók véleménye valamivel kevésbé kedvező, mint az adományozóké, tömegesen ők sem fogalmaznak meg lesújtó kritikát.* Megnyerésüknek tehát valószínűleg nem rosszak az esélyei. Ebből a szempontból különösen fontosnak tűnik, hogy sikerül-e velük kapcsolatot teremteni, javítani az informáltságukat, bővíteni a civil szférára vonatkozó ismereteiket

Információáramlás, kapcsolatépítés

A kutatás indításakor teljesen biztosra vettük, hogy ez az informáltság 1993-hoz képest számottevően javult. Minden jel erre mutatott, hiszen időközben megnőtt a civil szervezetek száma, szaporodtak és egyre professzionálisabbak lettek a civil rendezvények és jótékonyági akciók. Az 1% bevezetését követően mind gyakoribbá, már-már általánossá váltak az adófizetők jóindulatának megnyeréséért indított kampányok. Okkal hittük tehát, hogy az állampolgárok ma már sokkal többet hallanak és olvasnak a nonprofit szervezetekről.

Ez volt a kutatási hipotézisek megfogalmazása során elkövetett legnagyobb tévedésünk. Pedig intő jel lehetett volna az a közismert és igen szomorú tény, hogy az 1%-ot felajánlók arányát az évek során minden erőfeszítés ellenére sem sikerült számottevően növelni. Az is óvatosságra inthetett volna bennünket, hogy – más jelekből is érzékeljük – némileg megtört a civil szféra fejlődésének kezdeti lendülete. A kilencvenes évek elejének lelkesedését sok helyen váltotta fel a kiábrándulás és a fásultság, a nonprofit

38. ábra
 Kapott-e információt, híreket nonprofit szervezetekről? 1993, 2004

szervezetek vezetőinek egy része kifáradásról panaszlik. A média ingerküszöbét a jó kezdeményezések, kis civil sikerek nemigen érik el, igazán nagy botrányok pedig az utóbbi időkben – szerencsére – nem voltak.

Mindennek ellenére is azt kell mondanunk, hogy a felnőtt lakosság nonprofit szervezetekkel kapcsolatos informáltságának romlása (38. ábra és I. melléklet 65. tábla) meglepetésnek számít.

A jelenség magyarázatát – legalábbis részben – valószínűleg az adja, hogy a kilencvenes évek elején az alapítvány sokkal „divatosabb” szervezeti formának számított, mint manapság. Túl az akkoriban még valóban jelentős adókedvezményeken, számos (azóta már elveszett) illúzió is fűződött az alapítványi formához. Sokan személyesen is érintettek voltak a tömeges szervezetalapításokban, még többen közvetve értesültek róla. Ez volt egyúttal az első nagy alapítványi botrányok (visszaélések, szabálytalan működés, vagyonvesztések) időszaka is. Ezek akkor még hírnek számítottak, mind a sajtó, mind az elektronikus média nagy terjedelemben tudósított róluk. Az embereknek tehát bőven volt alkalmuk, hogy a nonprofit szervezetekről halljanak, s – talán, mert a jelenség új volt – ezeket a híreket valóban meg is hallották.

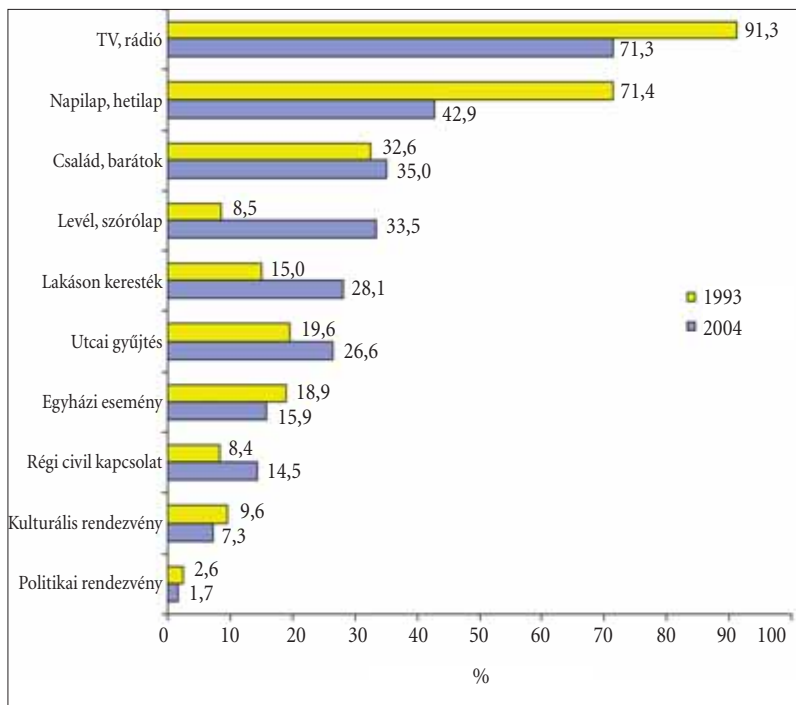
Valószínűnek tartjuk (bár megfelelő kutatások hiányában bizonyítani nem tudjuk), hogy ma sem jelenik meg kevesebb tudósítás a civil szféráról, mint 1993-ban. Sőt, az a benyomásunk, hogy (főleg a helyi lapokban) több is van belőlük. Csakhogy ezeknek ma már nincs újdonságértékük, így könnyen észrevétlenek maradnak.

A magyarázat további elemeit találhatjuk meg, ha részletesebben is áttekintjük a nonprofit szervezetekre vonatkozó információk forrásait (39. ábra és I. melléklet 66–67. tábla).

Az adatok arról tanúskodnak, hogy az elmúlt évtizedben két ellentétes folyamat zajlott le. Egyrészt csökkent azoknak az aránya, akik a rádióból, televízióból, újságokból, illetve különböző egyházi, kulturális, politikai rendezvényeken kaptak hírt nonprofit szervezetekről. Másrészt viszont nőtt azoké, aki-

39. ábra

A különböző forrásokból nonprofit szervezetekre vonatkozó információkat kapó felnőtt magánszemélyek aránya, 1993, 2004

ket a nonprofit szervezetek – akár mindennapi tevékenységeik, akár adománygyűjtő akcióik során – közvetlenül értek el. Az előbbiben bizonyára az is szerepet játszott, hogy közben átalakult a médiafogyasztás struktúrája. Csökkent az újságokat, komoly hetilapokat és folyóiratokat olvasók száma. A kereskedelmi televíziók a nézők nagy részét elszívták a közszolgálati televíziótól, ahol – a dolog természeténél fogva – nagyobb tere van a közhasznú szervezetekről szóló tudósításoknak. A rendezvényeken pedig valószínűleg azért esik kevesebb szó a nonprofit szervezetekről, mert az intézmények támogatására létrehozott alapítványok szerepét valamelyest csökkentette az adományok adókedvezményeinek megkurtítása.

Az adománygyűjtő akciók során közvetlenül kapott információk jelentőségének növekedése⁴⁹ arra utal, hogy mostanra beérték a nonprofit szer-

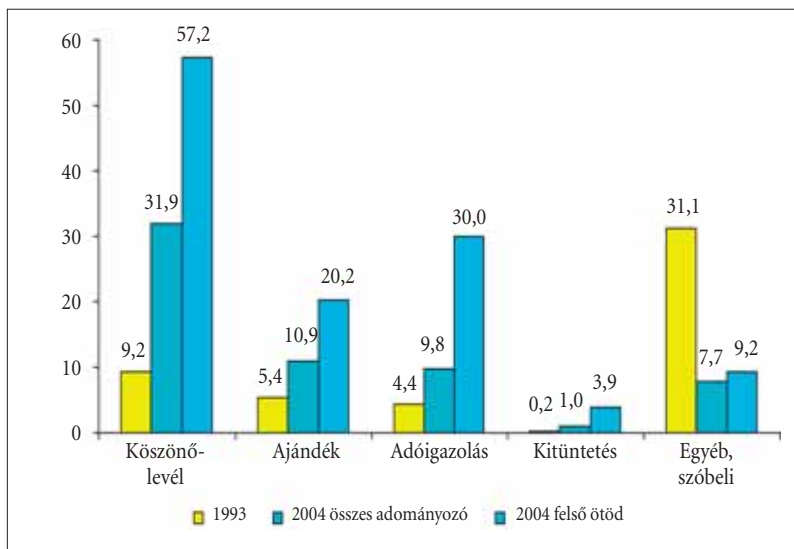
⁴⁹ Az ábrán nem szerepel, mert 1993-ban még nem volt bevett gyakorlat, de ma már a telefon, az internet, valamint az E-mail és SMS útján is a potenciális adományozók növekvő hányada (9,6 illetve 2 százaléka) kap információkat a nonprofit szervezetekről.

vezetek ezirányú erőfeszítései. Intenzív tanulási és professzionalizálódási folyamat zajlott le. Az adományszerzési tevékenységet ma már a kézikönyvek egész sora (Bódi, 2001; Csizmár és Nemoda, 2001; McLeish, 1995; Rosati, 1997; Smith és szerzőtársai, 1997; Török, 1995) által segített, egyetemi és főiskolai kurzusokon, hosszabb-rövidebb tréningeken felkészített szakemberek, a nonprofit és a reklámszakmában egyaránt járatos szervezők, menedzserek irányítják. Ez, ha nem is egyensúlyozta ki teljesen az ellenkező irányú médiafolyamatok hatását, egy másik szempontból mégis nagyon fontos. Hozzájárul ahhoz, hogy az alkalmi adományozási felhívásokat a tudatos kapcsolatépítés váltsa fel.

Ezek a szakemberek ugyanis már tudatában vannak, hogy az adományozóknak nem csak a megszerzése, hanem a megtartása is nehéz, komoly munka- és energia-befektetést igénylő feladat. Mint Sokolowski (1996. 275. old.) írja, „az adományozói magatartás olyan, mint egy folyamatosan szélesedő spirál. Kiindulási pontját a társadalmi kötelékek alkotják, ezek indítják el az egyént a filantrópia felé. Az első tapasztalatok aztán formálni kezdik a segítségnyújtásban részt vevőket, olyan attitűdöket alakítanak ki bennük, amelyek további részvételre ösztönöznek. A nonprofit szervezetek vezetői számára ebből a modellből az a gyakorlati következtetés adódik, hogy

40. ábra

A köszönetnyilvánítás különböző formáiban részesülők aránya az egyházaknak és nonprofit szervezeteknek pénzt adományozó felnőtt magánszemélyek között, 1993, 2004

a jótékonyág kibontakoztatásához pozitív megerősítésekre, az emberi kapcsolatok gondos ápolására van szükség.”

Ezeknek a *pozitív megerősítéseknek* fontos összetevői a *köszönetnyilvánítások* és az adományozók segítségével elért sikerekről szóló, lehetőleg személyre szabott beszámolók. Adataink (40. ábra és I. melléklet 68. tábla) azt mutatják, hogy e tekintetben bekövetkezett némi fejlődés. A nonprofit szervezeteknek és egyházaknak pénzt adományozókon belül 1993-ban még csak 37, 2004-ben már 44 százalék (de a világi nonprofit szervezeteket támogatók körében 76 százalék) kapott valamiféle köszönetet. A tényleges változás azonban valójában nagyobb volt, mint amennyire ez az arányszámokból kitűnik.

A köszönetnyilvánítással kapcsolatos kérdéseinkre igennel válaszolók között 1993-ban többségben voltak az olyan adományozók, akik azt mondták, hogy nem az általunk felsorolt formákban (köszönőlevél, ajándék, jelenvény, adóigazolás, oklevél, kitüntetés), hanem egyéb (feltehetőleg informális) módon kapták a köszönetet. 2004-ben ez az arány határozottan csökkent. Ugyanakkor az interjúalanyoktól szöveges magyarázatot is kértünk, így kiderült, hogy az egyéb kategória rendszerint a támogatottak hálájának szóbeli kifejezésére juttatását rejti.

Maguk a 2004-re elért arányszámok magasnak ugyan a legjobb indulattal sem nevezhetők, de biztatónak tűnik, hogy a *köszönetnyilvánítás formái gazdagodtak és kifinomultabbá váltak*. Számos szervezet küld személyre szóló köszönőleveleket. Ezeket sokszor azokkal a rászorulókkal íratják meg, akikhez a támogatást eljuttatták. A kiemelkedő adományozókat mind több díjjal és kitüntetéssel ismerik el. Egyre gyakoribb, hogy a támogatók számára külön rendezvényeket, gálaműsorokat, koncerteket stb. szerveznek, számos más módon is megpróbálják bevonni őket a támogatott szervezet életébe. Ezek az erőfeszítések (főleg, ha a kisebb adományozókra is sikerül őket kiterjeszteni) hosszabb távon remélhetőleg nem csak az informáltságot javítják majd, hanem a civil szervezetek és támogatóik közötti kapcsolatok szorosabbra fűzéséhez is hozzá fognak járulni.

Összefoglalás, gyakorlati következtetések

A magánadományozás igen fontos biztosítéka a civil társadalom egészséges működésének. Nagy szerepet játszik abban, hogy a nonprofit szervezetek érzékenyen, gyorsan és innovatívan tudnak reagálni a legkülönbözőbb társadalmi kihívásokra. A potenciális támogatók elérésének és jóindulatuk megszerzésének természetesen változóak az esélyei; a támogatásra szorulóknak pozíciói ebből a szempontból igen-igen különbözőek (Katz, 1999; Kuti, 2003). Mégis azt mondhatjuk, hogy ennek a sokszereplős térnek már a pusztá léte is magában rejti a differenciált megközelítések garanciáit, az alternatív problémamegoldások finanszírozásának lehetőségét (Froelich, 1999). A sok különböző érdek, szándék, ambíció, lelki szükséglet, élettapasztalat, értékrend, kapcsolat- és motivációs rendszer együttese szinte végtelen lehetőségeket kínál azoknak a civil szervezeteknek, amelyek programjaik és működésük költségeit se a piaci mechanizmusokon keresztül, se kormányzati forrásokból nem (vagy nem kielégítő mértékben) tudják fedezni.

Ezeknek a lehetőségeknek a kihasználása, a magánadományozók megnyerése azonban nem könnyű, sőt, bizonyos esetekben igen komoly nehézségekbe ütközhet. Közismert például a nagyon szűk rétegeket érintő, illetve az „ellenszenves”, deviáns csoportok megsegítésére irányuló programok viszonylagos népszerűtlensége és alacsony támogatottsága. A tapasztalatok ugyanakkor azt mutatják, hogy tudatosan megtervezett, szívós munkával (Burlingame–Hulse, 1991; Handy, 2000; Lindahl, 1992) még az ilyen irányultságú szervezetek is megtalálhatják a maguk speciális támogatói körét.

Ez a munka azonban csak akkor lehet sikeres, ha a hazai adományozási kultúra, a támogatói szokások és preferenciák beható ismeretén nyugszik. A lakossági jótékonytságban rejlő lehetőségek kiaknázásának és bővítésének elengedhetetlen feltétele azoknak a társadalmi összefüggéseknek és mechanizmusoknak az ismerete is, amelyek az emberek viselkedését befolyásolják.

Azt reméljük, hogy adományozási kutatásunk fontos adalékokkal szolgál a civil szervezetek adományszerzési stratégiájának megalapozásához. Éppen ezért a kutatás legfontosabb eredményeit az alábbiakban a gyakorlati felhasználhatóság szempontjait is figyelembe véve foglaljuk össze.

Az adományozási hajlandóság az elmúlt évtizedben számottevően nőtt. 2004-ben a felnőtt lakosság közel háromnegyede (több mint 6 millió ember) segítette pénzbeni vagy természetbeni támogatásokkal a rászoruló magánszemélyeket és a különböző civil szervezeteket, egyházakat, állami, önkormányzati intézményeket. A pénzadományok három különböző mechanizmuson keresztül jutottak el a címzettekhez:

- *A közvetlen kérések, személyekhez, ügyekhez, katasztrófákhoz kapcsolódó gyűjtések összesen 13 milliárd Ft-nyi adományt eredményeztek.*

- *Jótékonysági vásárlások* útján 8 milliárd Ft jutott el a támogatottakhoz.
- *A nonprofit szervezetek és egyházak* 19 milliárd Ft (ezen belül a világi civil szervezetek közel 12 milliárd Ft) közvetlen pénzzadományt kaptak.

A támogatók között az alacsony összegeket adományozók voltak többségben. Különösen igaz volt ez a gyűjtések és a jótékonysági vásárlások esetében, de a világi civil szervezeteket közvetlenül támogatóknak is mindössze egytöredék költött 10 ezer Ft-nál többet adományozásra. Ennek ellenére tőlük származott az összes támogatás 70 százaléka.

Az adományozók társadalmi-demográfiai összetétele az elmúlt évtizedben lényegében változatlan maradt. A legmagasabb adományozási hajlandóságot mutató társadalmi csoportok továbbra is

- a nők,
- a középkorúak (30 és 60 év közöttiek),
- az iskolázottak, legalább közép-, de inkább felsőfokú végzettséggel rendelkezők,
- a magas társadalmi státusú alkalmazotti munkát végző foglalkoztatottak,
- a házasságban vagy élettársi kapcsolatban, 3–5 fős háztartásban élők,
- a 2 vagy legfeljebb 3 gyermeket nevelők,
- a fővárosiak,
- a különböző civil szervezetek, érdekképviselések tagjai és a párttagok,
- az önkéntes tevékenységekbe bekapcsolódók (főleg a szervezett önkéntesek),
- a vallásukat az egyházi előírások szerint gyakorló, egyházi kötődésű emberek.

A személyi jövedelemadó 1%-át felajánlók szintén igen nagy valószínűséggel válnak adományozóvá. A nyilatkozatot kitöltők 90 százaléka más formában is nyújt támogatást. *Az 1% rendszere tehát nem veszélyezteti a lakossági adományozás fejlődését.*

Mindebből a civil szervezetek szempontjából két egymástól merőben eltérő következtetést lehet levonni. Az egyik az, hogy a fentiekben azonosított, jótékonyságra inkább hajlamos társadalmi csoportokat érdemes az adománygyűjtő kampányok középpontjába állítani, az ő nyelvükön, az ő élethelyzetükhöz alkalmazkodva kell megfogalmazni a felhívásokat, szóróanyagokat, reklámokat.

A másik lehetőség az, hogy – éppen ellenkezőleg – a jelenleg még kevésbé adományozókat (a férfiakat, a fiatalokat és az időseket, az egyedül élőket, a kevésbé iskolázottakat, a kisvárosok lakóit, a civil közösségekhez és egyhá-

zakhoz nem kapcsolódókat) kell megcélózni. Őhozzájuk nyilvánvalóan nehezebb eljutni, de az adományszervező szempontjából jórészt „kiaknáztalan piacot” jelentenek. Mivel adományozási szokásaik még nem alakultak ki, elképzelhető, hogy olyan ügyeknek is megnyerhetők, amelyek a többiek körében nem népszerűek. Az mindenesetre biztosnak látszik, hogy az eddigi felhívásokra nem voltak fogékonyak, tehát mást kell nekik kínálni, s az is lehet, hogy egészen más módokon: kreatívabban, több empátiával, nagyobb meggyőző erővel, más adománygyűjtési módszerek bevetésével.

Különösen fontos célcsoportot jelentenek a személyi jövedelemadó 1%-ának felajánlását elmulasztók. A civil szférának elemi érdeke lenne, hogy ebben a körben áttörést érjen el. Ha ezeket az adófizetőket valamilyen számukra is fontos civil kezdeményezés kapcsán sikerülne adományozásra bírni, akkor utána már valószínűleg az 1%-os nyilatkozatot is kitöltenék. Ezzel – az adományösszeg és az 1% megszerzésén túl – a Nemzeti Civil Alapprogramon keresztül a szektorba áramló költségvetési támogatás is növekedhetne.

A nonprofit szervezetek adományszerezési stratégiájának kialakításához szintén fontos háttér-információ lehet kutatásunknak az a megállapítása, mely szerint *a magyar lakosság adományozási magatartása az elmúlt évtizedben a tradicionális jótékonyosság irányába tolódott el*. A támogatások alapvetően a rászorultak megsegítését, a közösségi célokat, nem pedig az adományozók saját érdekeit szolgálták. Az adományoknak a korábbinál jóval nagyobb hányada áramlott *az egészségügyi és szociális területre*, s az adományozás legfőbb indítékaként a támogatók többsége *a segítségnyújtásból fakadó örömet* jelölte meg. Ugyanakkor a jótékonykodás motivációjában fokozódó mértékben mutatható ki a mintakövetés, valamint a státusteremtés és a közösségi kapcsolatok kiépítésének szándéka is. Az adókedvezmények igénybevétele mint motiváló tényező (nyilvánvalóan e kedvezmények csökkenése miatt) eltűnni látszik.

Ezek a tendenciák arra utalnak, hogy valami nincs teljesen rendben a nonprofit szervezetek adományszervezési tevékenysége körül. Bármennyire öröndetes is, hogy a részvételre alapozott gyűjtőakciók kiemelkedő sikereket érnek el, a többi terület háttérbe szorulásába aligha szabad beletörödni. Valószínűleg a jelenleginél sokkal árnyaltabb és differenciáltabb megközelítésekre lenne szükség. A látványos és személytelen óriáskampányok mellett meg kellene próbálkozni a kisebb, célzottabb és személyre szabottabb adománygyűjtő munkával, amely tartós kapcsolatot alakíthatna ki a reménybeli adományozókkal. Kár lenne lemondani az érdekek mentén történő mozgósításról. Több alkalmat kellene kínálni az állampolgároknak arra, hogy a közvetlen környezetük szépítése, a szűkebb közösségük fejlesztése, az általuk igénybe vett közszolgáltatások javítása érdekében is adakozzanak. Szintén nagyon fontos volna, hogy a civil ernyőszervezetek felvegyék a harcot az adományozás adókedvezményének növelése érdekében. Ennek a

lobbitevékenységnek természetesen csak akkor van komoly esélye a sikerre, ha párhuzamosan elkezdődik a támogatás-felhasználás átláthatóságának, a nonprofit tevékenységek és gazdálkodás nyilvánosságának biztosítását célzó munka is.

Ez utóbbira annál is inkább nagy szükség lenne, mert *a felnőtt lakosság civil szférával kapcsolatos informáltsága az elmúlt 10 év során szignifikánsan romlott*. 1993-ban a megkérdezetteknek még csak 6, 2004-ben pedig már 14 százaléka mondta azt, hogy semmilyen forrásból nem kap hírt nonprofit szervezetekről. Ez a változás két egymással ellentétes folyamat együttes hatását tükrözi. Egyrészt csökkent azoknak az aránya, akik a médián keresztül, másrészt viszont nőtt azoké, akik közvetlenül a civil szervezetektől (jórészt azok adománygyűjtő kampányai során) kapták az információkat. Az elmúlt évtizedben számottevően gazdagodott az adománygyűjtési technikák arzenálja. Új módszerek (adományvonal, médiakampányok, hajléktalan lapok, SMS) jelentek meg, illetve 1993-ban még ritkának számító megoldások (nyilvános helyeken kihelyezett perselyek, jótékonyági rendezvények, áruvásárláshoz kötődő gyűjtőakciók) váltak tömegessé. Az eszüköztárnak ez a gazdagodása a potenciális adományozók körében váratlanul kedvező fogadtatásra lelt, s egész biztosan nagy szerepe volt a támogatók arányának növekedésében.

Valamelyest fejlődött a köszönetnyilvánítások kultúrája, de a nonprofit szervezeteknek és egyházaknak *pénzt adományozók még 2004-ben is csak 44 százalékban kaptak valamiféle köszönetet* (elsősorban köszönőlevelet) a nyújtott támogatásért. Bár a hála kifejezésének módozatai sokszínűbbé váltak, ezen a területen még igen komoly javulásra lenne szükség.

A magyar lakosság alapvetően jó véleménnyel van a civil szervezetekről, úgy látja, hogy azok fontos szerepet játszanak a társadalmi problémák kezelésében. Ugyanakkor azonban (főleg a nem adományozók körében) némi bizalmatlanság is kifejezésre jut, kritikai vélemények is megfogalmazódnak. Valószínűsíthető, hogy nincs messze az az idő, amikor az adománygyűjtés extenzív növekedésének lehetőségei elfogynak, és radikális minőségi változtatásokra lesz szükség.⁵⁰ Véleményünk szerint a magyar nonprofit szektornak már a közeljövőben erőfeszítéseket kellene tennie

- a támogatást kérők megbízhatóságának, hitelességének garantálása,
- az adományszerzés etikai normáinak lefektetése és
- a betartásukhoz szükséges szabályozási, szervezeti, infrastrukturális feltételek megteremtése

érdekében. Ezeknek a lépéseknek a megtétele elengedhetetlenül szükséges ahhoz, hogy a civil szféra továbbra is számíthasson az állampolgárok támogatására.

⁵⁰ Ugyanezt támasztják alá a Nonprofit Kutatócsoport vállalati adományozási vizsgálatának (Kuti, 2005) eredményei is.

Márpedig ez a támogatás korántsem csak a nonprofit szektor finanszírozása szempontjából bír jelentőséggel. Az adományozás a maga speciális módján beleszólási és bekapcsolódási lehetőség is. Alkalom arra, hogy az állampolgár jövedelem-újraelosztási döntésein keresztül közvetlenül befolyásolja a társadalompolitikát, s arra is, hogy olyan közösségekhez, ügyekhez kapcsolódjon, amelyek átívelnek a társadalmat felszabdáló szakadékokon (Putnam, 2000). Joggal mondhatjuk tehát, hogy az adományozási kultúra megerősödése nemcsak a civil szervezetek hosszú távú fenntarthatóságának, hanem a magyarországi civil társadalom fejlődésének is igen fontos összetevője.

Néhány szó a tizenévesek adományozási szokásairól

Kiegészítésként, mintegy utószó gyanánt, feloldjuk a könyv második részében szigorúan érvényesített összehasonlíthatósági követelményt, s vetünk egy futó pillantást a 14–17 évesektől kapott válaszokra is. Mint a korábbiakban már említettük, az e korosztályba tartozókat az 1993-as felmérés során nem kérdeztük meg, így jótékonsági magatartásuk időbeli alakulásáról semmi információnk nincs. A 2004-es mintába elsősorban azért kerültek be, mert az önkéntes tevékenységekbe való bekapcsolódásuk módját és motivációs hátterét kívántuk vizsgálni.⁵¹ Ugyanakkor azzal is tisztában voltunk, hogy adományozóként – önálló jövedelem hiányában – ez a korcsoport még nem játszhat fontos szerepet. E tekintetben nagy a különbség az időadományként is értelmezhető önkéntesség és az anyagi javak átengedése között, hiszen szabadidővel a tizenévesek a felnőtteknél sokkal nagyobb mennyiségben, míg szabad rendelkezésű anyagi eszközökkel sokkal kevésbé rendelkeznek.

Ugyanakkor azonban arról sem szabad elfeledkezni, hogy adományozóvá éppúgy a szocializációs folyamat részeként válik (vagy nem válik) az ember, mint önkéntes segítővé. A serdülőkor tehát ilyen szempontból is meghatározó időszak. Bármilyen elenyésző⁵² is az adománygyűjtők összes bevételén belül a tizenévesektől megszerezhető támogatás, maga a kapcsolatfelvétel és az első, akár csak jelképes összegű befizetés fontos lépés lehet azon az úton, amely az adományozók új generációjának kialakulásához vezet.

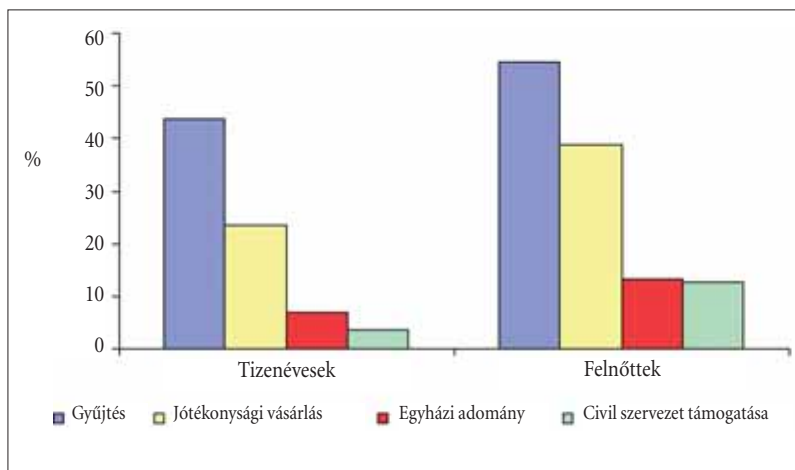
Ebben az összefüggésben különösen érdekes lehet, hogy a tizenévesek mennyiben különböznek a felnőtt adományozóktól, vannak-e olyan sajátosságaik, amelyeket a nekik szánt felhívások, szóróanyagok megszerkesz-

⁵¹ Az önkéntessé válás e szakaszára vonatkozó kutatási eredményeket a könyv első része tartalmazza.

⁵² A világi civil szervezetek által összegyűjtött adományoknak 2004-ben alig több mint fél százaléka származott 14 és 17 év közötti támogatóktól.

41. ábra

A pénzt adományozók aránya* adományozási formák és életkor szerint, 2004

* Ugyanaz az adományozó több különböző formában is támogatható.

tésében és a mozgósításukat célzó kampányok megszervezésében célszerű figyelembe venni. Ennek a kérdésnek a részletekbe menő megválaszolására (a részokosság alacsony elemszáma miatt) sajnos nem vállalkozhatunk⁵³, de néhány módszertanilag is védhető általános megállapítást azért megkockáztatunk.

A tizenévesek nemcsak alacsonyabb (mintegy 60 százalékos) arányban adományoznak, mint a felnőttek, hanem egysíkúbban és más szerkezetben is (41. ábra). Ritkább náluk a különböző támogatási formák kombinálása, s viszonylag gyakoribb, hogy a jótékonykodás személyes tárgyaik (elsősorban használt ruha, cipő, illetve könyvek és játékok) – valószínűleg családi kezdeményezésre történő – átengedését jelenti. Pénzadományozásra a leggyakrabban perselyezés, gyűjtések, személyes kérések kapcsán szánják rá magukat, de a jótékonyági vásárlás sem idegen tőlük. Szervezetek támogatására legfeljebb kivételesen, azon belül is inkább csak egyházi megkeresésre vállalkoznak.

Az adományozás motivációját tekintve a serdülőkorúak gyakorlatilag nem különböztek a 18 éven felüliektől. Messze a legfontosabb indítéknak náluk is az számított, hogy jó érzés segíteni. Az egyetértés mértékét jelző ötfokozatú skálán ez az állítás 4,4-es átlagosztályzatot kapott. A második he-

⁵³ A mintában összesen 217 tizenéves válaszadó szerepelt. Közülük 136-an bizonyultak adományozónak, és 111-en adtak pénzt (is). Ezen belül a világi civil szervezeteket pénzzel támogatók száma mindössze 8 fő volt.

lyet (de már csak 3,2-es átlagértékkel) a családi indíttatás foglalta el. Ezen kívül egyetlen olyan adományozási motívum sem akadt, amelyet ez a korcsoport fontosnak ítélt volna.

Számottevő különbség mutatkozott a semmilyen formában nem adományozó tizenéves és felnőtt népesség között abból a szempontból, hogy mivel magyarázták a jótékonykodástól való tartózkodásukat. Bár a legfontosabb indok mindkét csoportban az volt, hogy a megkérdezett maga is támogatásra szorul, az is kiderült, hogy a tizenévesek egyharmadától 2004-ben senki nem kért segítséget. (Ugyanez az arány a felnőtteknél jóval egytöd alatt maradt.)

A válaszokból az is kiderült (35. tábla), hogy a serdülők nagyrészt nem elvi okokból és nem rossz tapasztalatokra hivatkozva tartózkodtak az adományozástól. Sokkal kevesebb előítélettel viseltettek a támogatást kérőkkel szemben, mint a felnőttek. Ez a pozitívabb beállítódás és nagyobb nyitottság az attitűdkérdésekre adott válaszaikban (42. és 43. ábra) is megmutatkozott.

35. tábla

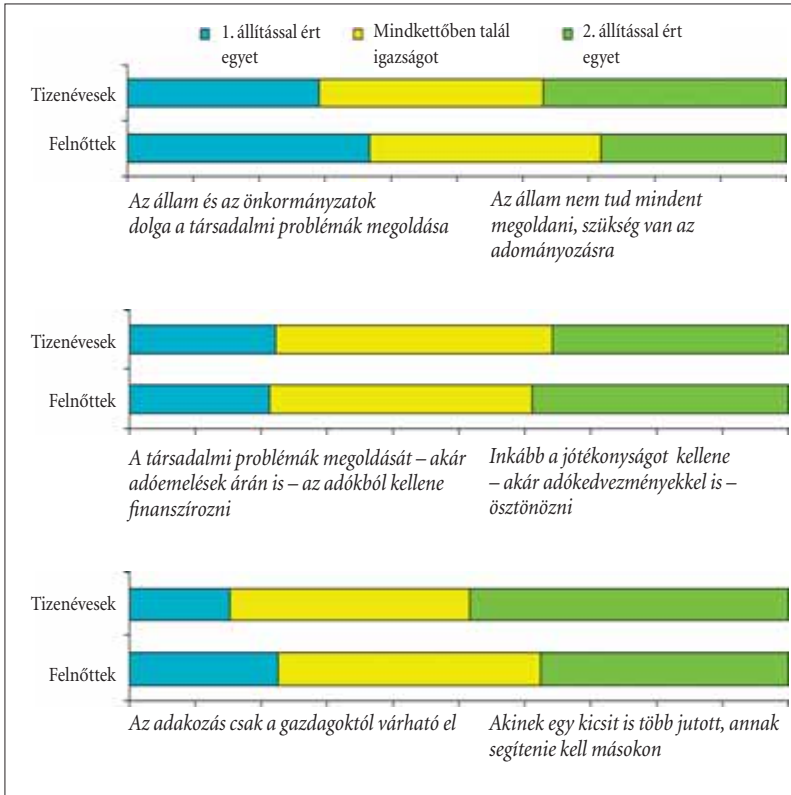
Miért nem adományoz? – A negatív állítást teljes mértékben elutasítók („egyáltalán nem jellemző” választ adók) aránya életkor szerint, 2004

A jótékonykodás elutasítását magyarázó negatív állítás	Az állítással egyet nem értő	
	tizenévesek	felnőttek
Nem hiszek az ilyen támogatások hasznosságában	62,7	42,9
Zavarónak találom, hogy lépten-nyomon kérésekkel zaklatnak	60,0	48,5
Nem bízom benne, hogy a támogatásokat jól használják fel	56,9	32,0
Sok a szélhámos, nem szeretem, ha baleknak néznek	54,3	32,2

A tizenévesek a felnőtteknél kisebb arányban várják az államtól és az önkormányzatoktól a társadalmi problémák megoldását, és több szerepet szánnak a jótékonyiságnak. Ennél is érdekesebb, hogy álláspontjukon kevesebbet változtat, ha ugyanezt a kérdést az adókövetkezmények figyelembevételével kell megválaszolniuk. A felnőttek csoportjában az „oldja meg az állam” álláspontot képviselők 37 százalékos rétege 21 százalékosra olvad, amikor a kérdésből az is kiderül, hogy az állami megoldásokat adókból kell finanszírozni. A serdülőknél az eredetileg is csak 29 százalékos arány csökken 22 százalékosra.

42. ábra

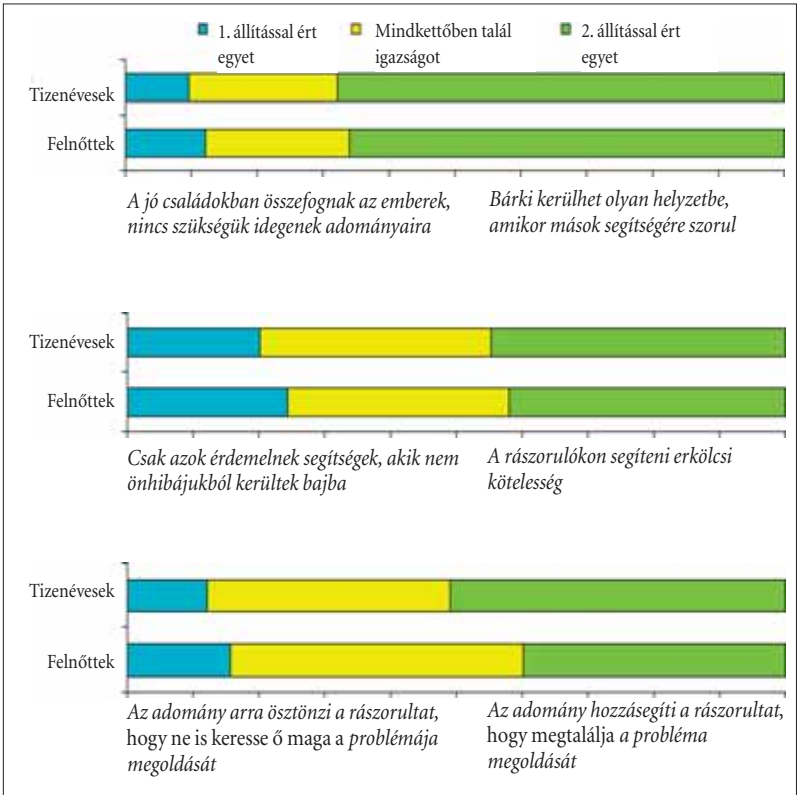
Attitűdök a kormányzati szerepvállalással és a jótékonyosság szerepével kapcsolatban:
Az egymással ellentétes véleményekkel egyetértők aránya életkor szerint, 2004

Úgy tűnik, felnövőben van egy olyan generáció, amelynek az állami szerepvállalással kapcsolatos attitűdje mögött több a racionális megfontolás, és kevesebb az illúzió. Ezek a jórészt már a rendszerváltást követően született gyerekek – bármilyen zűrzavaros időszakban kezdődött is el az öntudatra ébredésük – már nem a gondoskodó állam gondolkörébe zárva szocializálódtak. Nagyon öröndetes, hogy ennek során szemlátomást a rászorulókról szóló szolidaritás is kifejlődött bennük, nem akarják a gazdagokra hárítani a szegények támogatásának felelősségét. Közel 50 százalékuk az az állítással ért egyet, mely szerint akinek egy kicsit is több jutott, annak segítenie kell másokon. (Ugyanez az arány az idősebbek körében alig haladja meg az egyharmadot.)

43. ábra

Attitűdök a rászorultsággal kapcsolatban: Az egymással ellentétes véleményekkel egyetértők aránya életkor szerint, 2004

A tizenévesek jótékonyssággal kapcsolatos attitűdjei szintén minden vonatkozásban pozitívabbak a felnőttekéinél. Nagyobb arányban gondolják úgy, hogy a rászorulókon segíteni erkölcsi kötelesség, és lényegesen optimistábbak az adományok támogatottakra gyakorolt hatását illetően.

Ugyancsak lényegesen jobb véleménnyel vannak a nonprofit szervezetekről. Az idősebbeknél szignifikánsan nagyobb részük ítéli fontosnak az alapítványok szerepét a közösségi célok megvalósításában és az egyesületekét a közösségi cselekvés megszervezésében. Ezzel teljes összhangban, a civil szervezetekkel kapcsolatos negatív állítások a tizenévesek körében alig-alig találhatnak egyetértésre.

Az életkorból adódó tapasztalathiány és jóhiszeműség, vagy egyenesen naivitás? Lehet. Mindazonáltal nemcsak a támogatásra aspiráló nonprofit szervezetek, hanem az egész magyar civil társadalom szempontjából is

kulcsfontosságú, hogy sikerül-e ezt a tizenévesek által kinyilvánított szolidaritást és segítőszándékot fenntartani. A potenciális támogatók új generációjának megnyerése és megtartása közös feladat, amely egymással versenyben álló szervezetektől követel tudatos, következetes és összehangolt erőfeszítéseket. Csak ezek nyomán alakulhatnak ki az etikai normák és a betartásukat garantáló intézmények, csak így biztosítható a tizenévesekre ma még egyértelműen jellemző jóindulat és bizalom megőrzése. Minden bizonnyal ez a magyarországi adománygyűjtők egyik legnagyobb esélye és legnagyobb felelőssége.

Irodalom

- Adam, Thomas (ed.)(2004): *Philanthropy, patronage, and civil society: Experiences from Germany, Great Britain, and North America*, Indiana University Press, Bloomington.
- Ágh Attila (2002): *Demokratizálás és európaizálás. A korai konszolidáció keservei magyarországon, Villányi úti Konferenciaközpont és Szabadegyetem Alapítvány, Budapest.*
- Archambault, Edith – Bon, Christine – Le Vaillant, Marc (1991): *Les dons et le bénévolat en France*, Fondation de France, Paris.
- Archambault, Edith – Boumendil, Judith (1998): *Les dons et le bénévolat en France*, 1997, Fondation de France, Paris.
- Bartal Anna Mária (2005): *Nonprofit elméletek, modellek, trendek*, Századvég Kiadó, Budapest.
- Bíró Endre (2002): *Nonprofit szektor analízis. Civil szervezetek jogi környezete Magyarországon*, EMLA Egyesület, Budapest.
- Bódi György (2001): *Hogyan szerezzük meg az állampolgárok adójának 1%-át? KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó Kft, Budapest.*
- Burlingame, Dwight F. – Hulse, Lamont J. (szerk.)(1991): *Taking fund raising seriously. Advancing the profession and practice of raising money*, Jossey-Bass Publishers, San Francisco – Oxford.
- Collins, Randall – Hickman, Neal (1991): *Altruism and culture as social products*, *Voluntas*, 2/2.
- Cook, Karen S. – Rice, Eric R. – Gerbasi, Alexandra (2005): *Bizalmi hálózatok kialakulása bizonytalan időkben: az átmeneti gazdaságok esete a szociálpszichológiai kutatások tükrében*, In: Kornai János – Rothstein, Bo – Rose-Ackerman, Susan (szerk.) *Tisztesség és bizalom a posztszocialista átmenet fényében*, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, pp 207–226.
- Csepeli György – Örkény Antal – Székelyi Mária – Barna Ildikó (2005): *Sikervakság: szociálpszichológiai akadályok a piacgazdasághoz vezető úton Kelet-Európában*, In: Kornai János – Rothstein, Bo – Rose-Ackerman, Susan (szerk.) *Tisztesség és bizalom a posztszocialista átmenet fényében*, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, pp 227–256.
- Csizmár Gábor – Bíró Endre (1998): *Nonprofit jogi kézikönyv*, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.
- Csizmár Gábor – Nemoda István (2001): *Hogyan szerezzünk pénzt? Adománygyűjtési, forrásteremtési tanácsok nonprofit szervezeteknek*, KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó Kft, Budapest.
- Czakó Ágnes – Harsányi László – Kuti Éva – Vajda Ágnes (1995): *Lakossági adományok és önkéntes munka*, Központi Statisztikai Hivatal – Nonprofit Kutatócsoport, Budapest.

- Czike Klára – Bartal Anna Mária (2005): Önkéntesek és nonprofit szervezetek – az önkéntes tevékenységet végzők motivációi és szervezeti típusok az önkéntesek foglalkoztatásában, Civitalis Egyesület, Budapest.
- Czike Klára – Kuti Éva (2005): Lakossági adományok és önkéntes tevékenységek, Önkéntes Központ Alapítvány, Nonprofit Kutatócsoport Egyesület, Budapest.
- Ferge Zsuzsa (1998): Fejezetek a magyar szegénypolitika történetéből, Kávé Kiadó, Budapest.
- Ferge Zsuzsa (2000): Elszabaduló egyenlőtlenségek. Állam, kormányok, civilek, Hilscher Rezső Szociálpolitikai Egyesület, Budapest.
- Froelich, Karen A. (1999): Diversification of revenue strategies: Evolving resource dependence in nonprofit organizations, *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 28/3.
- Gerencsér Balázs (1999): Az 1%-os törvény végrehajtásával és megítélésével kapcsolatos vélemények a civil szervezetek körében, Nonprofit Információs és Oktató Központ Alapítvány, Budapest.
- György István (2005): Egyéb szervezetek – nonprofit szervezetek pénzügyi, gazdasági ismeretei, NovoSchool Kiadó, Budapest.
- Halfpenny, Peter (1999): Economic and sociological theories of individual charitable giving: Complementary or contradictory? *Voluntas*, 10/3.
- Hall, Peter Dobkin (1992): Inventing the nonprofit sector and other essays on philanthropy, voluntarism and nonprofit organizations, The Johns Hopkins University Press, Baltimore – London.
- Handy, Femida (2000): How we beg: The analysis of direct mail appeals, *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 29/3.
- Hansmann, Henry B. (1986): Nonprofit enterprise in the performing arts, In: DiMaggio, Paul J. (ed.): *Nonprofit enterprise in the arts. Studies in mission and constraint*, Oxford University Press, New York – Oxford.
- Harsányi László (2001): „Köztes helyzet”. Civilek az egészségügyben, In: „Civil a pályán”. Társadalmi szervezetek helye, szerepe, feladata az egészségügyben, Optimum – Összefogás a Fogyasztókért Alapítvány, Budapest.
- Hodgkinson, Virginia – Weitzman, Murray S. – Toppe, Christopher, M. – Noga, Stephen, M. (1992): *The nonprofit almanac 1992–1993, Dimensions of the independent sector*, Jossey Bass, San Francisco.
- Jenei, György (2005) *Közigazgatás-menedzsment*, Századvég Kiadó, Budapest
- Katz, Stanley N. (1999): Where did the serious study of philanthropy come from, anyway? *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 28/1.
- Kuti Éva (1998a): Hívjuk talán nonprofitnak... A jótékonyág, a civil kezdeményezések és az állami keretből kiszoruló jóléti szolgáltatások szektorra szerveződése, Nonprofit Kutatócsoport, Budapest.

- Kuti Éva (1998b): Oktatási és tudományos célú nonprofit szervezetek, Központi Statisztikai Hivatal, Budapest.
- Kuti Éva (2003): Kinek a pénze? Kinek a döntése? Bevételi források és döntéshozók a nonprofit szektor finanszírozásában, Nonprofit Kutatócsoport, Budapest.
- Kuti Éva (szerk.)(2005): A jótékonyság vállalati stratégiája, Vállalati adományozás Magyarországon. Tanulmányok, Nonprofit Kutatócsoport, Budapest.
- Laki Mihály – Szalai Júlia (2004): Vállalkozók vagy polgárok, Osiris kiadó, Budapest.
- Lindahl, Wesley E. (1992): Strategic planning for fund raising, Jossey-Bass Publishers, San Francisco.
- McCarthy, Kathleen S. (2003): American creed. Philanthropy and the rise of civil society, The University of Chicago Press, Chicago – London.
- McLeish, Barry J. (1995): Sikeres marketingstratégiák nonprofit szervezetek részére, CO-NEX Könyvkiadó Kft, Budapest.
- Mészáros Geyza – Sebestény István (1997): Gondolatok 1 % körül, Beszélő, III/II. 3.
- Miszlivetz Ferenc (1999): Illusions and realities. The methamorphosis of civil society in a new European space, Savaria University Press, Szombathely.
- Nizák Péter – Péterfi Ferenc (2005): A közösségi részvétel – társadalmi és hatalmi beágyazottság, In: Márkus Eszter (szerk.): Ismerd, értsd, hogy cselekedhess. Nonprofit Szektor Analízis. Tanulmányok a részvételi demokrácia gyakorlatáról, EMLA Egyesület, Budapest.
- Nonprofit szervezetek Magyarországon (1993–2000 között évenként és 2003-as kötet), Központi Statisztikai Hivatal, Budapest.
- Pavluska Valéria (1999): A nonprofit szektor, Janus Pannonius Tudományegyetem Felnőttképzési és Emberi Erőforrás Fejlesztési Intézet, Pécs.
- Putnam, Robert D. (2000): Bowling Alone – The Collapse and Revival of American Community. Simon and Schuster. New York.
- Reisz László (1988) Egyletek a dualizmuskori Magyarországon, Statisztikai Szemle 10.
- Reisz László (1998). Az egyesületi tagság társadalmi-demográfiai összefüggései, Kézirat, Nonprofit Kutatócsoport Egyesület, Budapest.
- Rosati, Angela (1997): Adománygyűjtési technikák itthon és külföldön, NIOK, Budapest.
- Ruddle, Helen – Mulvihill, Ray (1995): Reaching out. Charitable giving and volunteering in the Republic of Ireland, Policy Research Centre, Dublin.
- Salamon, Lester M. (1991): A piac kudarca, az öntevékenység kudarca és a kormány nonprofit szektorral kialakított kapcsolatai a modern jóléti átlamban. In: Kuti Éva – Marschall Miklós (szerk.): A harmadik szektor. Tanulmányok, Nonprofit Kutatócsoport, Budapest.

- Salamon, Lester M. et al. (1999): Global Civil Society. Dimensions of the nonprofit sector, The Johns Hopkins Center for Civil Society Studies, Baltimore.
- Schervisch, Paul G. – Havens, John J. (1995): Explaining the curve in the U-shaped curve, *Voluntas* 6/2,.
- Schervisch, Paul G. – Havens, John J. (1997): Social participation and charitable giving: A multivariate analysis, *Voluntas* 8/3.
- Schneewind, Jerome B. (1996): Giving: Western ideas of philanthropy, Indiana University Press, Bloomington, – Indianapolis.
- Scitovsky Tibor (1990): Az örömtelen gazdaság, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.
- Sebestény István (2001): A magyar nonprofit szektor nemzetközi és funkcionális megközelítésben, Statisztikai Szemle, 4–5.
- Sebestény István (2005): Civil dilemmák – Kihívások és alternatívák a civil szektorban, Civitalis Egyesület, Budapest.
- Sen, Amartya (1999): A jövedelemelosztás etikai kérdései: nemzeti és nemzetközi szinten, In Csaba Iván – Tóth István György (eds.): A jóléti állam politikai gazdaságtana, Osiris Kiadó – Láthatatlan Kollégium, Budapest.
- Smith, Bucklin & Associates (1997): Átfogó nonprofit menedzsment, CO-NEX Könyvkiadó Kft, Budapest.
- Sokolowski, S. Wojciech (1996): Show me the way to the next worthy deed: toward a microstructural theory of volunteering and giving, *Voluntas*, 3.
- Steinberg, Richard (1990): Taxes and giving: new findings, *Voluntas*, 2.
- Szabó Máté (1998): Társadalmi mozgalmak és politikai tiltakozás, Villányi úti Konferenciaközpont és Szabadegyetem Alapítvány, Budapest.
- Széman Zsuzsa – Harsányi László (1999): Halak és hálók (Kapcsolatok a helyi szociálpolitikában), Nonprofit Kutatócsoport – MTA Szociológiai Kutatóintézet, Budapest
- Tailor, Martha (2004): Cerny Mentő, hogy a kis szív doboghasson! Radnai Kiadó, Budapest.
- Tóth Árpád (2005): Önszervező polgárok. A pesti egyesület társadalomtörténete a reformkorban – L'Harmattan, Budapest.
- Tóth István György (2005): Jövedelemelosztás. A gazdasági rendszerváltástól az uniós csatlakozásig, Andorka Rudolf Társadalomtudományi Társaság – Századvég Kiadó, Budapest.
- Török Marianna (szerk.) (1995): Alapfokú kézikönyv civil szervezetek számára, Nonprofit Információs és Oktató Központ – Soros Alapítvány, Budapest.
- Utasi Ágnes (szerk.) (2006): A szubjektív életminőség forrásai. Biztonság és kapcsolatok, MTA Politikai Tudományok Intézete, Budapest
- Vajda Ágnes (1997): A nonprofit szervezetek szerepe a társadalomépítésben, INFO-Társadalomtudomány 42.

- Vajda Ágnes – Kuti Éva (2000): Állampolgári „szavazás” közpénzekről és civil szervezetekről, In: 1%. „Forintszavazatok” civil szervezetekre. Tanulmányok, Nonprofit Kutatócsoport, Budapest.
- Zamagni, Stefano (ed.) (1995): The economics of altruism, Edward Elgar, Brookfield, VT.

KUTI ÉVA

**A DÉLKELET-ÁZSIAI SZÖKŐÁR KELTETTE
ADOMÁNYOZÁSI HULLÁM**

2004 karácsonyán rendkívüli méretű szökőár söpört végig a délkelet-ázsiai országok tengerparti területein. A katasztrófa olyan településeket, üdülőövezeteket is sújtott, amelyek fontos idegenforgalmi célpontoknak számítottak, s ahol az ünnepek alatt igen sok külföldi vendég tartózkodott. Ez a fejlett világban, így Magyarországon is a közvetlen érintettség érzését keltette. A televízió és az internetes hírportálok tudósításait olyan emberek milliói is az „övéikért”, az eltűnt (magyar, angol, német, dán stb.) turistákért aggódva figyelték, akik korántsem tartoznak az egzotikus üdülést kínáló utazási irodák ügyfelei közé. A média és az internetes blogok jóvoltából szinte azonnal ismertté váltak a személyes beszámolók. Ezekben a katasztrófa külföldi túlélői a saját nyelvükön, saját tapasztalataik alapján beszéltek a pusztulásról és az áldozatokról, így a világ legkülönbözőbb népei a saját kultúrájuk tükrében ismerhették meg az eseményeket. Ennek az év bármelyik szakaszában nagyon erőteljes lett volna a hatása, de különösen az volt karácsony tájt, amikor az emberek egyébként is jótékonyságra vannak hangolva, és – nem mellékesen – a szokottnál is sokkal több időt töltenek a képernyők előtt.

Az ünnepeknek abból a szempontból is nagy volt a jelentőségük, hogy az ilyenkor szükségképpen kialakuló uborkaszезonban a katasztrófahírek sokkal nagyobb médiafelületet foglalhattak el, mint a politikai eseményekkel zsúfolt hétköznapiakban. Ezek a híradások természetesen nem csak a károkról és tragédiákról szóltak, hanem a mentőakciókról is. A nemzetközi és nemzeti segélyszervezetek szinte az aktivistáik helyszínre indításával egyidejűleg indították be a gyűjtőakciókat is. Tőlük alig elmaradva, napokon belül a jótékonysági kezdeményezések egész sora kapott széles körű nyilvánosságot. A legkülönbözőbb civil, piaci és állami szervezetek indítottak adománygyűjtést. Sokasodtak az adományvonalak és a jótékonysági rendezvények, a gyűjtőperselyek és az SMS-ben történő adakozás lehetőségei. Megmozdult a gazdasági és a kulturális elit, valamint a populáris műfajok és a bulvármédia számos sztárja. Egy részük személyes példájával, másik csoportjuk jótékony célú fellépéseivel, sőt, esetleg szervező munkájával is hozzájárult az adományozási kedv serkentéséhez. Sokat tettek az ügy érdekében a telefontársaságok és a pénzintézetek is, amelyek infrastrukturális hátteret biztosítottak a gyűjtőakciók gyors és hatékony lebonyolításához.

Ezeknek az akcióknak jelentékeny része a 2004-es és 2005-ös év fordulóján zajlott, de az sem volt ritka, hogy a kezdetük is 2005 elejére esett. A kutatásunk koncepciója és kérdőíve ebben az időpontban már készen állt, a próbakérdészen is túl voltunk. Az új helyzetre azonban mindenképpen reagálnunk kellett. Természetesen megmozdult bennünk a kutatói kíváncsiság is: váratlanul lehetőségünk adódott rá, hogy egy olyan helyzetben vizsgáljuk az adományozási hajlandóságot, amelyben az embereket különösen erős impulzusok érik, és az adakozás technikailag igen könnyen lebonyolíthatóvá válik. Ugyanakkor jelentkezett egy fontos módszertani

probléma is. A begyűjtendő adatok időbeli összehasonlíthatóságát semmiképp nem tehetjük kockára. El kellett tehát érniünk, hogy a szökőár áldozatainak szánt rendkívüli támogatások élesen elváljanak a „hétköznapi” adományoktól. Ennek érdekében rögtön a kérdőív elejére beiktattunk egy olyan blokkot, amely a cunamival összefüggő segítségnyújtásra vonatkozó kérdéseket tartalmazta, függetlenül attól, hogy az esetleges adakozásra még 2004-ben, vagy már 2005 elején került sor. Ugyanakkor megkértük az interjúalanyokat, hogy ezeket az adományokat a további kérdéseinkre adott válaszokban már ne említsék.

A következő néhány oldalon azokat az információkat elemzem, amelyekre az első, elkülönített kérdésblokk révén tettünk szert.⁵⁴ Segítségükkel arra a kérdésre keresem a választ, hogy

- *a kivételesen kedvező körülmények között lezajlott, intenzív gyűjtőakciók milyen eredményekkel jártak, a potenciális adományozók mekkora hányadát sikerült mozgósítaniuk, végső soron mennyi támogatás gyűlt össze;*
- *mi jellemezte a szökőár áldozatainak segítségére sietőket, különböztek-e valamiben az egyébként is adományozóktól;*
- *vannak-e a rendkívüli eseményekhez kötődő akcióknak olyan tanulságai, amelyek a civil szervezetek forrásteremtési stratégiájának kialakításában hasznosíthatók lennének.*

Mivel az időbeli összehasonlítás lehetősége itt fel sem merül, nincs különösebb ok a felnőtt lakosság és a serdülőkorúak szétválasztására. Ezért az alábbiakban ismertetendő adatok a 14 éves és idősebb népesség teljes körére⁵⁵ vonatkoznak.

⁵⁴ Ez az elemzés természetesen közel sem lehet olyan alapos és részletekbe menő, mint amilyen akkor lehetne, ha egy speciális, kifejezetten a cunamival kapcsolatos gyűjtőakciók hatásait vizsgáló, azok lebonyolítását követően azonnal végrehajtott kutatáson alapulna. Ilyenre azonban se másoknak, se nekünk nem volt módunk. Ebben az összefüggésben általánosságban is indokolt felvetni azt a problémát, hogy a magyarországi kutatásfinanszírozás nehézkessége, rugalmatlansága gyakorlatilag kizárja a váratlan események hatásainak azonnali empirikus vizsgálatát. Ez nemcsak a társadalomkutatás számára jelent veszteséget, hanem az adott ügyekben érintetteket és a társadalompolitikusokat is fontos információktól fosztja meg.

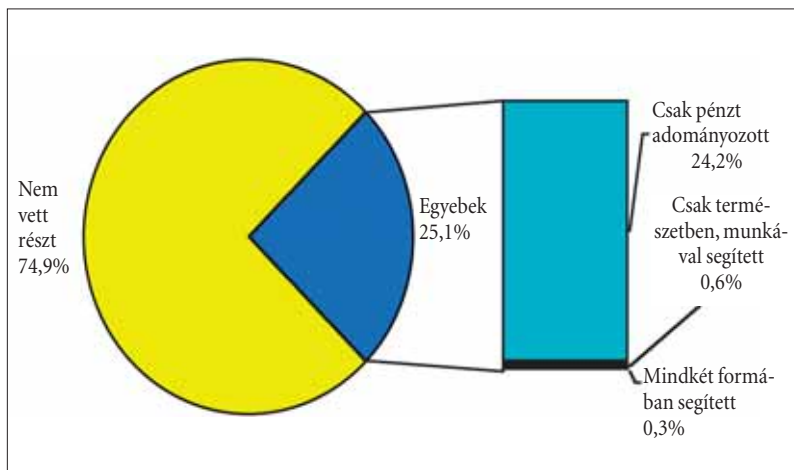
⁵⁵ Az 5000 megkérdezett adatai alapján összesen 8 millió 768 ezer 14 éves és idősebb magánszemély adományozási magatartásáról közlünk becsléseket.

A szökőárral kapcsolatos gyűjtőakciók eredményei

Ezen a körön belül egynegyedre tehető azok aránya, akik valamilyen módon bekapcsolódtak a szökőár áldozatainak megsegítésére indított jótékonyági akciókba (44. ábra). Ez az arány már önmagában is mutatja, hogy a gyűjtőakciók rendkívül sikeresek voltak, több mint 2 millió embert tudtak támogatásra bírni.

44. ábra

A szökőárral kapcsolatos gyűjtőakciókban részt vevők 14 éves és idősebb népességen belüli aránya a segítségnyújtás formája szerint

Ez még akkor is nagy teljesítmény, ha tudjuk, hogy a részvét felkeltését a média már előzetesen elvégezte. A karácsonyi hangulatba berobbanó tragikus hírek és a sokkoló képek azokban is felébreszthették a segítőszándékot, akiket egyébként nem könnyű rávenni az adományozásra. Így az adománygyűjtők feladata már nem annyira az érzelmi ráhangolás volt, mint inkább „csak” az, hogy kiépi a támogatási hajlandóság konkrét cselekvésre váltásához szükségek csatornákat, sokféle, sokak számára könnyen alkalmazható technikát kínáljanak az adományok célbajuttatásához.

Ezt a feladatot a pénzadományok esetében nyilvánvalóan jól oldották meg. Az ábrán ugyanakkor az is látszik, hogy a természetbeni támogatások és az önkéntes munkafelajánlások aránya elenyészően csekély maradt. Ennek valószínűleg a földrajzi távolság a legfontosabb magyarázata. A szöbajóhető tárgyi adományoknak (élelmiszer, takaró, sátor, építőanyag stb.) és a mentésben részt vevő önkénteseknek a katasztrófa helyszínére való eljuttatása túlságosan sokba került volna, így legfeljebb kivételképpen volt ér-

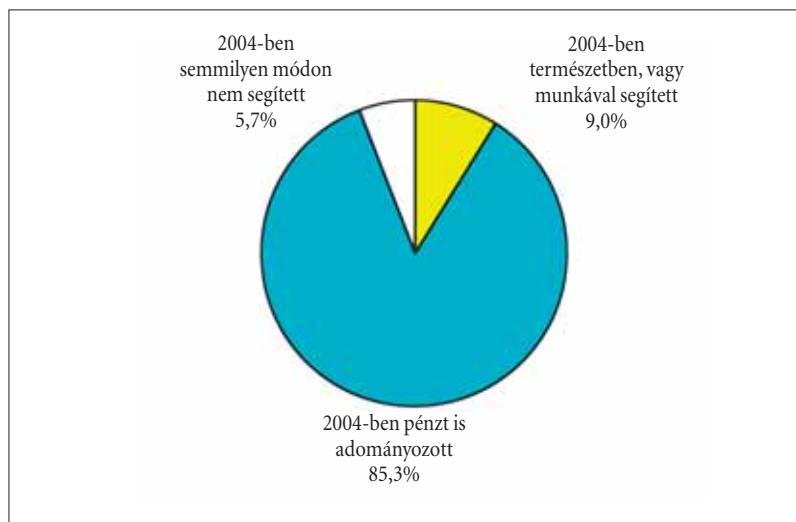
demes a segítségnyújtásnak ezeket a formáit választani. Ennek megfelelően a kapcsolódó önkéntes tevékenységek zöme is magának az adománygyűjtésnek a megszervezésére és lebonyolítására korlátozódott.

A szökőár áldozatait támogatók óriási többsége azok közül került ki, akik a 2004-es év során valamilyen formában jótékonykodtak, többnyire pénzt, vagy pénzt is adományoztak (45. ábra). Ezt akár természetesnek is tekinthetjük. Akiknek a szokásrendjébe már beépült az adományozás, azok minden bizonnyal könnyebben szánják rá magukat, hogy jövedelmük egy töredékét távoli rászorulóknak engedjék át. Sűrűbb kapcsolati hálók révén valószínűleg maguk a kérések is inkább eljutnak hozzájuk, jobban ismerik az adakozás technikai lehetőségeit, s talán a személytelen felhívásokra is érzékenyebbek, mint az általában nem jótékonykodók.

Ugyanakkor – bármilyen vékony szelet is az ábrán – a semmi más módon nem jótékonykodók megjelenése a támogatók között fontos eredménynek számít. Ez a mintegy 125 ezer ember megtette a (talán) első lépést azon az úton, amely a közösségi cselekvés irányába vezet. A társadalmi integráció szempontjából ez még akkor is öröndetes fejlemény, ha az általuk adományozott összeg eltörpül a más formákban is jótékonykodók által nyújtott támogatás mögött.

Ugyanezt elmondhatjuk a nagyon alacsony (ezer Ft alatti) összegeket adományozókról is. Ők bizonyultak a támogatók messze legnagyobb cso-

45. ábra
A szökőár áldozatait támogatók megoszlása általános jótékonyági magatartásuk szerint

36. tábla

A szökőár áldozatait pénzzel támogatók száma és az általuk nyújtott adományok összege az adomány nagysága szerint

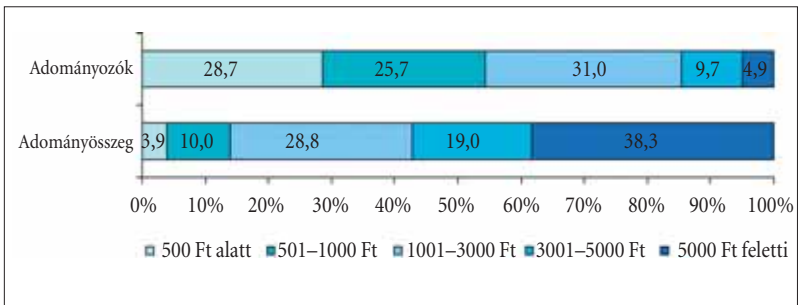
Az adomány nagysága	Adományozók száma Fő	Adomány összege Millió Ft
500 Ft vagy kevesebb	617 329	208
501 és 1000 Ft között	552 210	535
1001 és 3000 Ft között	666 214	1 536
3001 és 5000 Ft között	208 600	1 014
5000 Ft fölött	104 352	2 041
<i>Összesen</i>	<i>2 148 705</i>	<i>5 334</i>

portjának, de a tőlük származó befizetések a teljes 5,3 milliárd Ft-os adományösszegnek alig több mint egytizedét tették ki (36. tábla és 46. ábra).

Általánosságban is igaz, hogy a segítőszándék megnyilvánulása tömeges volt ugyan, de a meghozott anyagi áldozat általában csekély. A támogatóknak nem egészen 5 százaléka adott 5000 Ft-ot meghaladó összeget. Tőlük származott az összegyűjtött adomány több mint egyharmada.

46. ábra

A szökőár áldozatait pénzzel támogatók számának és az általuk nyújtott adományok összegének megoszlása az adomány nagysága szerint

A kivételesen kedvező lélektani körülmények között, hathatós médiatámogatással lebonyolított gyűjtőakciók tehát elsősorban „mozgósítási” szempontból voltak sikeresek. Sokakat bírtak rá viszonylag kis összegek befizetésére; sokaknak szerezték meg azt az élményt, hogy – ha csekély mértékben is – hozzájárulhattak a katasztrófa áldozatainak önzetlen megsegítéséhez. Éppen ennek a tömegességnek köszönhetően végül is jelentős összeg gyűlt össze. Az 5,3 milliárd Ft a szökőár okozta károkhoz képest talán nem, de a magyar

lakosság teherbíró képességéhez képest mindenképpen komoly támogatásnak számított.

A kisösszegű adományok feltűnően nagy súlyát tapasztalva, nem kerülhetjük meg azt a kérdést, hogy a cunami károsultjait támogatók vajon döntően az egyébként is kis összegeket adományozók közül kerültek-e ki, vagy csak erre a célra áldoztak viszonylag keveset.

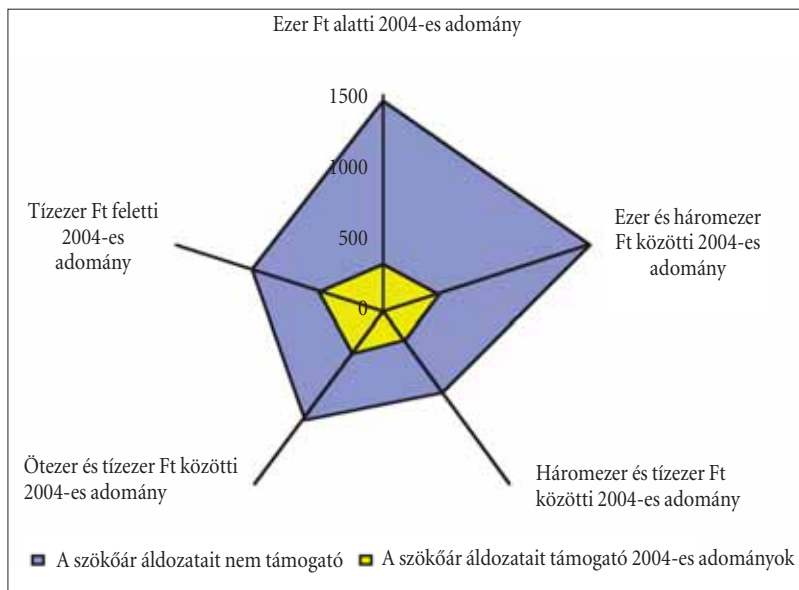
Különböztek-e a szökőár áldozatait támogatók az átlagos adományozótól?

Mint a korábbiakban már láttuk, a délkelet-ázsiai katasztrófa lényegében ugyanazoknak a segítészándékát keltette fel, akik itthon is jótékonykodtak. Indokolt tehát megvizsgálni, hogy a 2004-ben pénzt adományozók mely rétegeiből kerültek ki azok a magánszemélyek, akiket a szökőárral kapcsolatos gyűjtőakcióknak a legnagyobb számban sikerült mozgósítaniuk.

Adataink tanúsága szerint (47. ábra), a rendkívüli helyzetben adakozók aránya azokban a csoportokban volt a legmagasabb, ahol egyébként is számottevő összeget fordítottak jótékonsági célokra. A 2004-ben tízezer Ft

47. ábra

A 2004-ben (bármilyen formában) pénztámogatást nyújtók száma (ezer fő) a teljes adomány nagysága és a szökőár áldozatainak támogatásában való részvétel szerint

fölötti pénzadományt nyújtóknak fele, az ezer Ft alatt adományozóknak mindössze egyötöde járult hozzá a szökőár áldozatainak megsegítéséhez.

Valószínűsíthető tehát, hogy ezek a hozzájárulások nem azért voltak kisösszegűek, mert zömükben a kispénzű emberektől érkeztek. Inkább talán arról lehetett szó, hogy maguk a gyűjtőakciók is ebbe az irányba terelték a potenciális adományozókat. Sokszor (például az emelt díjas SMS-ek esetében) egészen nyilvánvalóan, máskor valamivel áttételesebben. A személytelen, igen széles célközönségnek szánt felhívások kimondatlanul is azt sugallták, hogy kibocsátóik tömeges, de viszonylag csekély összegű támogatásokra számítanak.

Ákár ezért, akár másért alakultak így az összegek, az mindenesetre tény, hogy a cunami áldozatait támogatók 45 százaléka a 2004-ben más célokra is viszonylag magas, további 40 százaléka az alacsonyabb összegeket adományozók közül került ki. Ennek az összességében 85 százalékos átfedésnek az ismeretében okkal feltételezhető, hogy amit a könyv előző fejezetében az adományozók társadalmi, gazdasági, demográfiai jellemzőiről elmondunk, annak a szökőár kapcsán adakozókra is érvényesnek kell lennie. Ezt a feltevést az adataink nagyrészt igazolják. Ekkora átfedés mellett egyebet nem is igen mutathatnak, ami – bizonyos értelemben – felértékeli a mégis felszínre jövő kisebb eltéréseket.

Ez utóbbiak elemzése mellett érdemes külön is megvizsgálni, hogy mi jellemzi azokat a keveseket, akik csak a szökőárhoz kötődő gyűjtőakciók során váltak adományozóvá. Ennek a csoportnak a jellegzetességei ugyanis fontos támpontokat adhatnak azoknak a civil szervezeteknek, amelyek a lakossági támogatások bővítése, új adományozók bevonása útján szeretnének pótlólagos bevételekhez jutni. Már előjáróban fontosnak tartjuk azonban elmondani, hogy a viszonylag kis elemszámok⁵⁶ miatt ezt a vizsgálatot csak összevont csoportok alapján, rendkívüli óvatossággal szabad elvégezni.

Az általunk összeállított táblázatok (37–39. tábla) első oszlopában található arányszámokból az derül ki, hogy a különböző társadalmi-demográfiai csoportokba tartozók mekkora hányada nyújtott pénztámogatást a szökőár károsultjainak. E mutatók alapján általában azok a csoportok bizonyultak jobb adományozóknak, amelyekről már a korábbiakban, a 2004-es jótékonyági magatartásuk alapján is ugyanezt állapítottuk meg. Kivételt csak a háztartásnagyság és a gyerekszám jelentett. A szökőár áldozatait támogatók körében érvényét veszítette mindaz, amit az előző fejezetben ennek a két tényezőnek az adományozási magatartásra gyakorolt hatásairól leírtunk. Az 1–2 fős háztartásokban élők ugyanolyan, a gyereket nem nevelők pedig még nagyobb arányban kapcsolódtak be a cunamival kapcsolatos

⁵⁶ A cunami áldozatai javára és egyéb célokra is pénzt adományozók száma az 5000 fős mintában 1063 fő, a csak a szökőár nyomán adakozók száma 172 fő volt.

37. tábla
A szökőár áldozatait pénzzel támogatók demográfiai jellemzői

Megnevezés	A cunami kapcsán pénzt adományozók a 14 éves és idősebb népesség %-ában	A szökőár áldozatain kívül 2004-ben más címmzeteknek	
		is adományozók	nem adományozók
		megoszlása, %	
Nem			
Férfi	22,4	41,6	50,3
Nő	26,4	58,4	49,7
Együtt	24,5	100,0	100,0
Életkor			
30 év alatt	20,4	20,7	36,5
30 és 60 év között	26,0	53,2	36,3
60 év fölött	26,2	26,1	27,2
Együtt	24,5	100,0	100,0
Lakóhely			
Főváros	25,5	19,4	16,6
Megyeszékhely	24,7	18,8	14,9
Többi város	23,0	29,1	29,9
Község	25,3	32,7	38,6
Együtt	24,5	100,0	100,0
Családi állapot			
Nőtlen, hajadon	20,1	18,6	29,8
Házás, élettársi kapcsolat	27,5	62,8	54,4
Elvált és özvegy	21,8	18,6	15,8
Együtt	24,5	100,0	100,0
Háztartásnagyság			
1–2 fő	24,9	41,6	35,9
3–5 fő	24,9	54,9	60,0
6 és több fő	17,1	3,5	4,1
Együtt	24,5	100,0	100,0
Gyerekszám			
0	25,4	54,6	46,5
1–2	23,9	38,7	43,9
3 és több	21,8	6,7	9,6
Együtt	24,5	100,0	100,0

jótevénytudásba, mint a családostok. Ez közvetve igazolja azt a korábbi feltevést, hogy a gyerekek azért játszanak fontos szerepet az adományozási aktivitás alakulásában, mert a (sokszor gyakorlatilag visszautasíthatat-

lan) kérések jelentékeny része rajtuk keresztül érkezik el a szülőkhöz. Mivel az adott esetben erre a közvetítő szerepre nem volt szükség, természetesnek tekinthetjük, hogy az összefüggés is a visszájára fordult. A gyerektelenek jobban megengedhették maguknak, s így nagyobb arányban vállalták a katasztrófa áldozatainak megsegítését, mint a sok más irányban is elkötelezett gyerekesek.

A táblázatok utolsó két oszlopában feltüntetett mutatók kiszámítása során más megközelítést alkalmaztunk. A 2004-ben egyéb célokra is pénztámogatást nyújtók belső összetételét hasonlítottuk össze azok megoszlásával, akik csak a szökőárhoz kapcsolódó gyűjtések során váltak adományozóvá. (A továbbiakban az előbbieket – az egyszerűség kedvéért – régi, az utóbbiakat új adományozókként fogjuk említeni.) Ennek a két megoszlásnak az összehasonlítása annak feltárásához nyújt támpontokat, hogy kik is valójában az új adományozók, és mennyiben különböznek a régiektől.

Adataink azt mutatják, hogy a különbségek mind irányukat, mind nagyságukat tekintve figyelemreméltóak. Rögtön a nemek szerinti megoszlások összehasonlítása komoly meglepetéssel szolgál. Míg a tradicionális jótékonyág alapvetően a nők „műfaja”, addig az új adományozók között a férfiak a népességen belüli súlyuknak megfelelő arányban jelennek meg. A sokkoló hírekkel, erős érzelmi hatásokkal dolgozó gyűjtőakciók ebben a körben hatékonyabbnak bizonyultak a hagyományos módszereknél. Sikerkörben alighanem a férfiak médiafogyasztási szokásai is szerepet játszottak, s valószínűleg az is, hogy a támogatást technikai eszközök igénybevételével, szinte időáldozat nélkül lehetett célba juttatni.

Részben ugyanez magyarázhatja azt is, hogy az új adományozók között feltűnően magas arányban jelentek meg a nőtlenek, hajadonok, 30 éven aluliak. Ugyanakkor az ő esetükben az is elképzelhető, hogy egy részük ingerküszöbének az eléréséhez valóban ezekre az igen drámai, a média által nagy terjedelemben és nagyon hatásosan ismertetett eseményekre volt szükség. Könnyen lehet, hogy a korábbiakban az adományokat gyűjtő civil szervezetek és a hagyományos jótékonyági felhívások – élethelyzetükből adódóan – el sem jutottak hozzájuk. Hasonló oka lehetett annak is, hogy a községekben lakók aránya az új támogatók csoportján belül jóval magasabb volt, mint a más célokra is adományozók között.

A fiatalok viszonylag magas aránya az új adományozók iskolázottsági és társadalmi státus szerinti megoszlását is befolyásolta (38. tábla). A szökőár keltette jótékonyági hullámban adományozóvá váltaknak az átlagosnál jóval nagyobb hányada került ki a (többnyire még csak 8 általánossal rendelkező) tanulók közül. Szintén viszonylag magas arányban képviseltették magukat az új adományozók között a fizikai foglalkozású alkalmazottak. Úgy látszik, hogy a tragikus alkalmakhoz kötődő, média által közvetített kérések hozzájuk is könnyebben eljutnak, rájuk is nagyobb mozgósító erővel bírnak, mint a hagyományos adománygyűjtői üzenetek. Kisebb mérték-

38. tábla

A szökőár áldozatait pénzzel támogatók iskolázottsága és társadalmi státusa

Megnevezés	A cunami kapcsán pénzt adományozók a 14 éves és idősebb népesség %-ában	A szökőár áldozatain kívül 2004-ben más címtetteknek	
		is adományozók	nem adományozók
		megoszlása, %	
Iskolázottság			
8 általános és kevesebb	17,3	22,6	36,7
Szaktanulmányképző	21,6	21,2	21,4
Középiskola	29,4	35,6	29,8
Egyetem, főiskola	39,8	20,6	12,0
Együtt	24,5	100,0	100,0
Foglalkozási csoport (nyugdíjasok, munkanélküliek az utolsó munkahely szerint)			
Szellemi foglalkoztatott	36,7	39,8	26,8
Fizikai foglalkoztatott	20,1	44,4	50,4
Nem dolgozik, vállalkozó	21,2	15,8	22,8
Együtt	24,5	100,0	100,0
Gazdasági aktivitás			
Aktív kereső	28,8	49,3	34,2
Nyugdíjas	24,3	33,9	35,0
Tanuló	18,7	7,0	17,6
Egyéb eltartott	17,4	9,8	13,2
Együtt	24,5	100,0	100,0

ben, de ugyanez érvényes a nyugdíjasokra és az önálló jövedelemmel nem rendelkező eltartottakra is.

Az eddig elmondottakkal összhangban azt is megállapíthatjuk, hogy az erős, sokrétű társadalmi kapcsolatrendszer a szökőárral kapcsolatos támogatási döntésekre is pozitív hatással volt ugyan (39. tábla), de a hiánya kevésbé akadályozta a jótékonykodást, mint a hagyományos adományozás esetében. Ez nyilván ismét csak a tömegkommunikációra alapozott gyűjtőakciókkal magyarázható, amelyekbe a többé-kevésbé elszigetelt, a külvilághoz legfeljebb gyenge szálakkal kötődő emberek is könnyen bekapcsolódhattak. Az új adományozók között feltűnően magas volt azoknak az aránya, akik nemhogy szervezett, de még informális módon sem végeztek önkéntes tevékenységeket, és tagként sem kötődtek semmiféle egyesülethez, párthoz, érdekképviselőhöz.

39. tábla
A szököár áldozatait pénzzel támogatók társadalmi kapcsolatrendszere

Megnevezés	A cunami kapcsán pénzt adományozók a 14 éves és idősebb népesség %-ában	A szököár áldozatain kívül 2004-ben más címtetteknek	
		is adományozók	nem adományozók
		megoszlása, %	
Egyesületi, érdekképviselői, párttagság			
Tag	33,9	28,6	16,7
Nem tag	22,2	71,4	83,3
Együtt	24,5	100,0	100,0
Egyházi, vallási kötődés			
Egyházhoz kötődik	37,8	29,8	16,2
A maga módján vallásos	23,0	47,2	47,5
Nem vallásos	19,4	23,0	36,3
Együtt	24,5	100,0	100,0
Önkéntes tevékenységekbe való bekapcsolódás			
Intézményi önkéntes	42,3	20,1	6,2
Informális önkéntes	26,3	32,6	23,5
Nem önkéntes	20,5	47,3	70,3
Együtt	24,5	100,0	100,0
A személyi jövedelemadó 1%-ának felajánlása			
Töltött ki nyilatkozatot	35,6	32,6	17,0
Adófizető, nem nyilatkozott	22,1	18,8	17,2
Nem fizetett adót	21,4	48,6	65,8
Együtt	24,5	100,0	100,0

Szintén nagyon ritka volt az új adományozók körében a szoros egyházi kötődés. Ez valószínűleg azzal magyarázható, hogy a vallásukat az egyházon keresztül gyakorlók alig-alig kerülhetik el a (perselypénz és egyházadózó formájában történő) adakozást, ők tehát szinte automatikusan bekerültek a 2004-ben másféle pénztámogatást is nyújtók csoportjába. Ugyanakkor figyelemre méltó, hogy a szököárral kapcsolatos gyűjtőakciók jóvoltából a nem vallásosak viszonylag nagy arányban léptek be a támogatók közé. Szintén érdekes, hogy az új adományozók mintegy kétharmada tartozott azokba a társadalmi rétegekbe, amelyek nem fizettek adót, és így az 1%-os felajánlások révén sem kerülhettek kapcsolatba civil szervezetekkel.

Összefoglalva: a szököár áldozatait pénzádományokkal segítő társadalmi-demográfiai összetétele sok tekintetben különbözött a „hétköznapi” adományozókéétól. A rendkívül súlyos, nagy médiavisszhangot keltő katasztrófa olyan rétegek segítőszándékát is felébresztette, amelyek egyébként kevésbé

voltak hajlamosak a jótékonykodásra. Az új adományozók között a korábbinál nagyobb arányban jelentek meg a férfiak, a fiatalok, az egyedülállók, a kistelepüléseken élők, az alacsonyabb iskolázottságúak, a fizikai foglalkozásúak és a viszonylag kevés intézményes társadalmi kötődéssel rendelkezők. Mindez arra is rávilágított, hogy a hazai adományozói bázis kiszélesítése egyáltalán nem lehetetlen, de valószínűleg új megközelítéseket és új módszereket igényel.

Tanulságok adománygyűjtők számára

A szökőár áldozatainak megsegítésére indított adománygyűjtés – bármilyen sikeres volt is – természetesen nem kínál kész receptet a lakossági támogatásokra aspiráló civil szervezetek számára. Van azonban néhány olyan tanulsága, amelynek át- és továbbgondolása hozzájárulhat a forrásteremtési erőfeszítések hatékonyságának és eredményességének javításához.

A legfőbb tanulság mindenképpen az, hogy *a nehezen megközelíthetőnek tekintett társadalmi csoportok is adományozásra bírhatók* akkor, ha sikerül

- számukra is könnyen érthető és átélhető problémákra hivatkozni,
- értékrendjükhez, prioritásaikhoz illeszkedő kéréseket megfogalmazni,
- a kéréseket, felhívásokat a számukra is hozzáférhető formákban közvetíteni,
- az elvárt támogatási összegeket az anyagi lehetőségeikhez igazítani,
- az adományozási eljárást technikailag megkönnyíteni.

Szökőár – szerencsére – ritkán van, olyan ügyeket is csak ritkán lehet találni, amelyekre hivatkozva ekkora tömeget lehetne adományozásra bírni. Marad tehát az aprómunka, az a lehetőség, hogy az adománygyűjtők a potenciális támogatói rétegek jellegzetességeit felismerve, azokhoz igazodva, differenciáltan alakítsák ki a stratégiájukat. Ehhez természetesen alaposan meg kell ismerniük a célcsoportjaikat. A támogatói piacon előbb-utóbb éppúgy szükség lesz komoly „piackutatásra”, mint a gazdaság bármely más területén.

S ha már a piaci analógiáknál tartunk, érdemes néhány szót vesztegetni a „csomagolásra”, a kérések, felhívások konkrét megfogalmazására és indoklására is. A cunami esetében egyszerű volt a feladat, és könnyű a megoldás. Meg lehetett mutatni a pusztulás képeit, a hajlékukat veszített embereket, árván, ellátatlanul maradt gyerekeket, s kijelölni a célt: nekünk, akik biztonságban ülünk a karácsonyfa alatt, segítenünk kell rajtuk. Ez átütő erejű üzenet volt, ezért talált a legpasszívabb társadalmi rétegekben is meghallgatásra. Az adománygyűjtés hétköznapijaiban általában komplikáltabbak a feladatok, de ez mit sem változtat azon, hogy *sikerre csak akkor lehet számí-*

tani, ha a kérések tartalmukban és megfogalmazásaikban is maximálisan alkalmazkodnak a lehetséges támogatók értékrendjéhez.

Szintén elemi feltétele a sikerességnek, hogy *a felhívások valóban eljussanak a kiválasztott célközönséghez.* Ez nem csupán annyit jelent, hogy fizikailag célba érjenek (bár azt se mindig könnyű biztosítani), hanem azt is, hogy meghallgatásra találjanak, vagyis a címzett legalábbis mérlegetésre érdemesnek találja kérést, megfontolja, hogy az adott ügyben tud-e, akar-e segíteni.

Sok múlhat a kért összeg nagyságának a meghatározásán is. Ennek ideális esetben nem szabad olyan magasnak lennie, hogy az adományozóra elrettentőleg hasson. Ugyanakkor nem lehet irreálisan alacsony sem, hiszen az nem csak a gyűjtés anyagi sikerét tenné kockára, hanem az akció komolyságával kapcsolatban is kételyeket támaszthatna. A szököárral kapcsolatos gyűjtőakciók fontos tanulsága, hogy kisösszegű támogatásra olyanok is hajlandóak lehetnek, akiktől nagyobb adományok nem várhatók. A civil szervezetek számára ebből az a következtetés vonható le, hogy hasonló kérésekre valószínűleg más ügyekkel kapcsolatban is pozitív válasz érkezne. Ehhez azonban úgy kellene megválasztani a gyűjtések konkrét, jól körülhatárolt céljait, hogy az alacsony összegeket adományozók is úgy érezhessék, érdemben hozzájárultak azok eléréséhez.

Végül szót kell ejtenünk még egy fontos tanulságról. *Az adomány összegének a támogatotthoz való eljuttatása nem egyszerű technikai kérdés, hanem a gyűjtőakció sikerességének egyik meghatározó eleme.* Az emberek nagy része irtózik mindenféle ügyintézésről. Őket a banki vagy postai sorbanállás már önmagában is visszatartja az adományozástól, arról már nem is beszélve, ha még a befizetéshez szükséges nyomtatványt is nekik kellene beszerezniük és kitölteniük. Az adományozó szempontjából egyszerű, a hangulatvezérelt, ad hoc támogatási döntések azonnali kivitelezését lehetővé tevő lebonyolítási formák felkínálása tehát akár többszörösére is növelheti a támogatók számát.

Az eddigieket összegezve azt mondhatjuk, hogy a szököárral kapcsolatos gyűjtőakciók tapasztalatai a civil szervezetek számára két szempontból is fontosak lehetnek. Egyrészt felhívják a figyelmet arra az öröndetes tényre, hogy a lakosság segítőkészsége az általában feltételezettnél lényegesen nagyobb. Másrészt kijelölik az adománygyűjtés szakmai fejlesztésének szükséges és lehetséges irányait, s ezzel hozzájárulhatnak a civil szféra lakossági támogatottságának – gazdasági és legitimációs szempontból egyaránt nélkülözhetetlen – bővítéséhez.

